

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT PROGRAMI

**ARA MALİ İTHALATININ CARİ AÇIK VE İŞSİZLİK ÜZERİNDEN
DEĞERLENDİRİLMESİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emel TÜRKTEKİN

ŞUBAT- 2023

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT PROGRAMI

**ARA MALİ İTHALATININ CARİ AÇIK VE İŞSİZLİK ÜZERİNDEN
DEĞERLENDİRİLMESİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emel TÜRKTEKİN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ayça SARIALIOĞLU HAYALİ

ŞUBAT- 2023

TRABZON

ONAY

Emel TÜRKTEKİN tarafından hazırlanan “Ara Malı İthalatının Cari Açık ve İşsizlik Üzerinden Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği” adlı bu çalışma 13.03.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri yesi		Karar		İmza
Unvanı- Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Ayça SARIALİOğLU HAYALİ	Başkan	☐	☐	
Prof. Dr. Murat Can GENÇ	ye	☐	☐	
Doç. Dr. Aykut EKİNCİ	ye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen đretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Tülay İLHAN NAS

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ- Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Emel TÜRktekin

07.02.2023

ÖNSÖZ

Küreselleşmenin beraberinde getirdiği teknolojik ilerleme gibi birçok gelişme ülkeler arasında finansal dinamiğin oluşmasına katkı sağlamıştır ve cari açık, işsizlik gibi ekonomik kavramları özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için önemli gündem maddeleri haline getirmiştir. 1980’li yıllardan itibaren cari açık ve işsizlik sorunu Türkiye ekonomisi için en hassas sorunlar arasındadır. Türkiye’deki üretim yapısının ithal girdi bileşenlerine olan bağımlılığının yüksek olması ve son yıllarda uygulanan döviz kuru ve faiz politikaları sonucu ithalatın ihracattan fazla gerçekleşmesi, özellikle toplam ithalat içindeki en yüksek paya ara malı ithalatının sahip olması Türkiye için cari açık ve işsizlik sorunlarını güncel tutmaya devam etmektedir. Türkiye’deki ithalatın temelini oluşturan ara malı ithalatının cari açık ve işsizlik üzerinden değerlendirilmesini içeren bu çalışmanın ilgili literatüre katkı sağlamasını umut ederim.

Bugüne kadar olan eğitim hayatım boyunca bana olan desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ve her kararında arkamda duran biricik anneme ve abime ayrıca bu zorlu süreçte kaygılarımı benimle paylaşan değerli dostlarıma ve Gümüşhane Üniversitesi Öğr. Gör. Asiye KÜÇÜKOSMAN’a varlıkları ve yardımları için teşekkür ederim. Yüksek lisans eğitimim boyunca, çalışma konusunun belirlenmesinden hazırlanma sürecine kadar her aşamada gerek bir öğretmeni gerek bir yetişkin olarak bilgilerini, tecrübelerini ve kıymetli zamanını benden esirgemeyerek her konuda motivasyonumu yüksek tutmamı sağlayan ve çalışma sürecini tamamlamamda bana olan büyük yardımları için kıymetli hocam Prof. Dr. Ayça SARIALIOĞLU HAYALİ’ ye emekleri için sonsuz teşekkür ederim.

Emel TÜRKTEKİN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT	IX
GRAFİKLER LİSTESİ.....	X
TABLolar LİSTESİ.....	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. CARİ AÇIK VE İŞSİZLİK.....	3-24
1.1. Cari Açık	3
1.1.1. Kavramsal Çerçeve	3
1.1.1.1. Cari Açığın Tanımı.....	3
1.1.1.2. Ödemeler Bilançosu Çerçevesinde Cari Açık	5
1.1.2. Küreselleşme Bağlamında Cari Açık	8
1.1.2.1. Küreselleşme Kavramı ve Türleri	8
1.1.2.1.1. Ekonomik Küreselleşme	9
1.1.2.1.1.1. Üretimin Küreselleşmesi	10
1.1.2.1.1.2. Finansal Küreselleşme.....	11
1.1.2.1.1.3. Ticari Küreselleşme.....	12
1.1.2.1.1.4. Yatırımların Küreselleşmesi	12
1.1.2.1.2. Siyasal Küreselleşme.....	13
1.1.2.1.3. Kültürel Küreselleşme	14
1.1.2.1.4. Teknolojik Küreselleşme.....	14
1.1.2.2. Küreselleşme ve Cari Açık Etkisi	15
1.1.3. Cari İşlemler Açığının Nedenleri	15

1.1.3.1. Dış Ticaret Açığı	16
1.1.3.2. Ekonomik Büyüme.....	16
1.1.3.3. Reel Döviz Kuru.....	17
1.1.3.4. Tasarrufların Yetersizliği	18
1.1.3.5. Genişletici Para ve Maliye Politikası	18
1.1.3.6. Enerjide Dışa Bağımlılık.....	19
1.1.3.7. Dış Borç Stokunun Yüksekliği.....	19
1.1.3.8. Bütçe Açığı.....	20
1.2.1. İşsizlik Kavramı	21
1.2.2. İşsizlik Türleri	21
1.2.2.1. Yapısal İşsizlik	21
1.2.2.2. Geçici İşsizlik.....	22
1.2.2.3. Konjonktürel İşsizlik	22
1.2.2.4. Mevsimsel İşsizlik.....	23
1.2.2.5. Teknolojik İşsizlik.....	23
1.2.2.6. Gizli İşsizlik	23
1.2.2.7. Sürekli Durgunluk İşsizliği	24
1.2.3. İşsizliğin Nedenleri	24

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE’DE CARİ AÇIK VE İŞSİZLİK SORUNU.....	26-47
2.1. Türkiye’de Cari Açık Sorununun Tarihi Gelişimi	26
2.1.1. 1980-1989 Dönemi.....	26
2.1.2. 1990-2000 Dönemi.....	28
2.1.3. 2000-2010 Dönemi.....	30
2.1.4. 2010 ve 2021 Dönemi	33
2.2. Türkiye’de İthalatın Gelişimi ve Sektörel Dağılımı.....	36
2.2.1. 1980 Öncesi ve Sonrası Dış Ticaret Uygulamaları	36
2.2.2. Türkiye’de İthalatın Sektörel Dağılımı	38
2.2.2.1. Türkiye’de İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı	41

2.2.2.2. Türkiye’de İthalatın Fasıllara Göre Dağılımı	42
2.2.2.3. Türkiye’de İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı.....	44
2.3. Türkiye’de İşsizlik Sorunu	45
2.3.1. Türkiye’de İşsizliğin Nedenleri.....	45
2.3.1.1. Hızlı Nüfus Artışı	46
2.3.1.2. Küreselleşme ve Serbestleşme	46
2.3.1.3. İş Piyasalarının Durumu	46
2.3.1.4. Rekabet Gücü ve Yatırımların Yetersizliği	47
2.3.1.5. Yüksek Maliyetler ve Vergiler	47
2.3.1.6. Tarım Sektöründe İstihdamın Azalması.....	47
2.4. Türkiye’de Cari Açık, Mal Gruplarına Göre İthalat ve İşsizliğin Seyri.....	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. UYGULAMA.....	52-59
3.1. Literatür Taraması	52
3.2. Amaç ve Metodoloji.....	57
3.2.1. Ekonometrik Analiz – Toda Yamamoto Nedensellik Testi	58
3.2.1.1. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi.....	58
3.2.1.2. Birim Kök Testleri ve Optimal Gecikme Uzunluğu.....	59
3.2.2. Bulgular.....	61
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	63-62
KAYNAKÇA	65-72
ÖZGEÇMİŞ.....	77

ÖZET

Çalışmanın amacı Türkiye için seçilen dönemde ara malı ithalatı oranı, cari açık oranı ve işsizlik oranı arasında iktisadi bir nedensellik ilişkisi olup olmadığının Toda Yamamoto Nedensellik Testi ile araştırılmasıdır. Literatürde cari açık oranı ve işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar, genellikle ekonomik büyüme ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiye ve işsizlik oranı ile enflasyon, dışa açıklık gibi değişkenler arasındaki ilişkiye yoğunlaşmaktadır. Ancak bu çalışmada ele alındığı gibi ara malı ithalatı oranı ile cari açık oranı ve işsizlik oranı arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyen bir çalışma tespit edilememiştir. Bu bağlamda, bu çalışma ile literatürdeki bu boşluk doldurulmaya çalışılmaktadır.

Çalışmada Türkiye Ekonomisine ait 1988-2021 arası dönemi kapsayan ara malı ithalatı oranı, cari açık oranı ve işsizlik oranı arasında iktisadi bir nedenselliğin olup olmadığı Toda-Yamamoto Nedensellik testi kapsamında araştırılmıştır. Bu amaçla önce değişkenlerin durağanlığı ADF testi ile belirlenmiş ve maksimum bütünleşme derecesi tespit edilmiştir. Ardından uygun gecikme uzunluğunun belirlenebilmesi için değişkenler VAR gecikme uzunluğu analizine dahil edilmiştir. Cari açık oranı ile işsizlik oranı arasındaki Toda-Yamamoto Nedensellik testi sonucuna göre cari açık oranı ile işsizlik oranı arasında bir nedensellik ilişkisine ulaşılamamış olup, işsizlik oranı ile ara malı ithalatı oranı arasındaki Toda-Yamamoto Nedensellik testi sonucuna göre ise değişkenler arasında %10 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır. Buna göre, işsizlik oranı ara malı ithalatı oranının nedeni değilken, ara malı ithalatı oranı neden işsizlik oranı ise sonuçtur.

Anahtar Kelimeler: Ara Malı İthalatı, Cari Açık, İşsizlik Oranı, Küreselleşme, Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

ABSTRACT

The aim of the study is to investigate whether there is an economic causality relationship between the rates of intermediate goods import, current account deficit and unemployment in the selected period for Turkey with the Toda Yamamoto Causality Test. In the literature, most of the studies examining the relationship between current account deficit and unemployment rate focus on the relationship between economic growth and unemployment rate, and the relationship between unemployment rate and variables such as inflation and openness. However, as discussed in this study, a study examining the causal relationship between the rates of intermediate goods import, current account deficit and unemployment could not be found. In this context, this study aims to fill this gap in the literature.

In the study, whether there is an economic causality between the rates of intermediate goods import, current account deficit and unemployment data of the Turkish Economy covering the period of 1988-2021 has been tested within the framework of the Toda-Yamamoto Causality test. For this aim, first the stationarity order of the variables has been determined by the ADF test, and the maximum order of integration has been obtained. Then the variables were included in the VAR lag length analysis so that the appropriate lag length could be determined. The results of the Toda-Yamamoto Causality test between the current account deficit rate and the unemployment rate indicate that there is no causality relationship between such variables, and the result of the Toda-Yamamoto Causality test between the unemployment rate and the intermediate goods import rate indicate that there is a one-way causality relationship between the variables at the 10% significance level. Accordingly, while unemployment rate is not the reason for intermediate goods import rate, intermediate goods import rate is the cause and unemployment rate is the result.

Keywords: Intermediate Goods Import, Current Account Deficit, Unemployment Rate, Globalisation, Toda-Yamamoto Causality Test

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1	Tasarruf – Yatırım Dengesi ve Cari Denge	5
2	1980-1989 Yılları Arası Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%) Oranının Seyri	28
3	1990-2000 Yılları Arası Cari İşlemler Dengesi / GSHY (%) Oranının Seyri	29

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	1980-1989 Yılları Arası İhracat – İthalat Değerleri ve Karşılama Oranı (%)	27
2	1990 – 2000 Yılları Arası Dış Ticaret Göstergeleri ve Yabancı Sermaye Girişleri (Milyon \$)	29
3	2000-2010 Yılları Arası Dış Ticaret Göstergeleri	31
4	2010 -2021 Yılları Arası Dış Ticaret Göstergeleri	33
5	Türkiye’de İthalatın Sektörlere Göre Toplam İthalattaki Payı (%)	40
6	Türkiye’de İthalatın Mal Gruplarına Göre Toplam ithalattaki Payı (%)	41
7	Türkiye’de İthalatın Fasıllara Göre Toplam İthalattaki Payı (%)	43
8	Türkiye’de İthalatın Ülke Gruplarına Göre Toplam İthalattaki Payı (%)	44
9	Türkiye’de Cari Açık – Ara Mal İthalatı – İşsizlik Seyri (%)	49
11	Değişkenlerin Detaylı Açıklaması	57
12	Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler	58
13	ADF Birim Kök Testi	59
14	Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi (UNE ve CA)	60
15	Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi (UNE ve IMP)	61
16	Toda Yamamoto Nedensellik Testi Sonuç Tablosu.....	62

KISALTMALAR LİSTESİ

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ADF:	Genişletilmiş Dickey-Fuller
AIC:	Akaike Bilgi Kriteri
BEC:	Geniş Ekonomik Kategoriler Sınıflandırması
CA:	Cari Açık Oranı
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ:	Dünya Ticaret Örgütü
DYY:	Doğrudan Yabancı Yatırımlar
EVDS:	Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
GATT:	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSYH:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF:	Uluslararası Para Fonu
IMP:	Ara Malı İthalatının Toplam İthalata Oranı
ISIC:	Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması
KDV:	Katma Değer Vergisi
KİT:	Kamu İktisadi Teşekkülleri
LR:	Ardışık Modifiye Edilmiş LR Test İstatistiği
MB:	Merkez Bankası
NX:	Net İhracat
OCED:	Organization for Economic Co-operation and Development- Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

TCMB:	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
T-Y:	Toda-Yamamoto Nedensellik Testi
UNE:	İşsizlik Oranı
UNSD:	Birleşmiş Milletler İstatistik Bölümü
VAR:	Vektör Otoregresif Model
VECM:	Vektör Hata Düzeltme Modeli
WB:	Dünya Bankası

GİRİŞ

İktisadi ve toplumsal formlar üzerinde önemli etkiye sahip olan cari açık ülkelerin başlıca problemleri arasında yer almaktadır. Günümüz küreselleşen dünyasında artan finansallaşma hareketleri ve teknolojik gelişmeler sonucu hız kazanan sermaye hareketleri ülkeler arası etkileşimi artırmış ve cari işlem hesap açıklıklarını ülkeler için önemli gündem maddesi haline getirmiştir. Türkiye’de cari işlem hesap açığı 1980’li yıllardan itibaren önemli iktisadi sorunlar arasında yer almaktadır. Genel olarak ekonomi üzerinde, özellikle de işsizlik üzerindeki etkisi yıllar içerisinde giderek artmıştır.

Üretimde makineleşmenin başlaması ile emek gücünün yerini makinelerin devralması hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için işsizlik sorununu doğurmuştur. İnsan hayatının temelini oluşturan iş, insanların yaşamlarını devam ettirebilmesi için önem arz etmektedir. İş olmadan ekonomik ve sosyal bir yaşam şekli hayal etmek güçtür. İşsizliği etkileyen birçok makroekonomik faktör vardır. Bunlardan biri de dış ticarettir. Ancak burada dış ticaretin ve onun üzerinden cari açığın işsizlik üzerindeki etkisi tartışmalı bir husustur. Bu bağlamda, nihai mal ithalatının işsizlik üzerinde olumsuz etkisi olduğu düşünülürken diğer tarafta üretimde kullanılacak ara malı ithalatının tam tersi işsizlik üzerinde olumlu etkisi olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu noktada, Kazgan (2012: 295) bu hususu Türkiye bağlamında şu şekilde açıklamaktadır:

İşsizlikteki yüksek oran ise gündeme oturan diğer sorundu. Aslında bu sorun, devleşen CİB [Cari İşlemler Bilançosu] açığından bağımsız değildi. İthalat artışı iç üretimi baskıladığı ölçüde işsizliğin düşmesini de engelliyordu. Bu noktada, Türkiye’nin ciddi açmazı devreye giriyordu. İthalatın yüksek bir oranı, başta enerji maddeleri ve özellikle imalat sanayii ile ihracat malları, temel girdileri için ithalata bağımlıydı; ithalat olmadan üretim ve ihracat yapılamıyordu. Son yıllarda en büyük ihracat kalemi olan otomotiv sanayiinin “motor ve diğer bazı aksamı” ithal etmeden, ihracat yapamaması buna iyi bir örnekti. Buna karşılık ithal mallarının diğer bölümü ise iç üretim ile rekabet ediyor, ithalatı ucuz geldiğinde iç üretimi ve istihdamı baskılıyordu. Buna çözüm ancak ciddi bir mala göre farklılaştırılmış gümrük vergileri politikası gerektiriyordu. İşte, tekstil ve giyim eşyası gibi emek-yoğun ürünlerine yüksek ek gümrük vergisi getirilmesinin nedeni, istihdamı korumaktı.

Cari açık ve işsizlik sorunu Türkiye ekonomisi için en hassas sorunlardandır. Son yıllarda uygulanan döviz kuru ve faiz politikaları ithalatın ihracattan daha da fazla gerçekleşmesine neden olmuş ve sonuç olarak cari açık ve işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalınmıştır. Yurt içindeki talebin dış piyasadaki nihai mallara doğru yönelmesi ve yerli piyasadaki üreticilerin dış piyasadaki üreticiler ile rekabet edemeyecek konuma gelmesi cari açığın artan ithalat üzerinden yurt içinde işsizlik yaratması sonucunu doğurmaktadır. Zira artan rekabet koşullarına uyum sağlayamayan yerli üreticiler bir süre sonra üretim miktarını kıstak ve işçi kadrosunda daralmaya gitmek zorunda kalmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yaşanan ithalat artışları yerli piyasadaki üretimi olumsuz etkilediği için işsizlik sorununu ortaya çıkarmaktadır. Diğer tarafta Türkiye’de

Üretimdeki girdi bileşenlerinin ithalata baēlı olması, bir başka deyişle, ara malı ithalatının cari açık ve işsizlik üzerindeki etkisi sorunun bir başka boyutudur. Bu baēlamda, “*Ara malı İthalatının Cari Açık ve İşsizlik zerinden Deēerlendirilmesi: Türkiye rneēi*” adlı bu çalışmanın amacı Türkiye için seçilen dönemde ara malı ithalatı, cari açık oranı ve işsizlik oranı arasında iktisadi bir nedensellik ilişkisi olup olmadıēını araştırmaktır. Bunun için çalışmada yöntem olarak Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmaktadır. Bu alıma sonuç kısmı dahil toplam 4 bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, ilk olarak cari açık kavramı ve bu kavram ile ilgili kavramsal ve teorik ereve açıklanmıştır, sonrasında konunun daha geniş perspektifte ele alınması kapsamında küreselleşme baēlamında cari açık konusu ele alınmış, küreselleşme kavramı ve türleri hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Daha sonrasında cari işlemler aıēının nedenleri incelenmiştir. Bu bölümde ikinci olarak işsizlik kavramı teorik çerçevede ele alınmıştır. Bu baēlamda, işsizlik türleri ve isizliēin nedenleri başlıklar altında incelenmiştir.

İkinci bölümde, Türkiye’de cari açık ve işsizlik sorunu incelenmiştir. Bu baēlamda, Türkiye’de cari açık sorunun tarihi gelişimi, Türkiye’de ithalatın gelişimi ve sektörel daēılımı, Türkiye’de işsizlik sorunu ve Türkiye’de cari açık, ara malı ithalatı ve isizliēin seyri başlıklar altında açıklanmıştır.

nc bölümde, Türkiye için seçilen dönem cari açık oranı, işsizlik oranı ve ara malı ithalatı arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadıēı, varsa hangi şartlar altında gzlemlendiēinin araştırılması kapsamında ilk olarak literatür araştırması yapılmış, ardından Türkiye için seçilen deēikenler baēlamında işsizlik oranı ile cari açık oranı arasında ve ara malı ile işsizlik oranı arasında iktisadi bir nedensellik ilişkisinin olup olmadıēı Toda-Yamamoto nedensellik testi kapsamında test edilmiştir.

Dördüncü bölümde ise çalışmanın tamamı göz önüne alınarak ekonometrik analiz sonucu ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. CARİ AÇIK VE İŞSİZLİK

1.1. Cari Açık

1.1.1. Kavramsal Çerçeve

Cari açık, ülkelerin iktisadi ve toplumsal formları üzerinde etkiye sahip olan başlıca problemlerin arasında yer almaktadır. Bu sebeple iktisadi büyümenin sürdürülebilirliği için cari açığın indirgenmesi kayda değer öneme sahiptir. Bu başlık altında cari açık kavramına ayrıntılı şekilde yer verilmiştir.

1.1.1.1. Cari Açığın Tanımı

Cari işlem hesabı ödemeler bilançosunun en önemli hesaplarından biridir ve dış ticaret (ihracat-ithalat dengesi), hizmetler (hizmet alımları-hizmet satımları), yatırım (net faktör) gelirleri (dış yatırım gelirleri-dış yatırım giderleri) ve cari transferler (karşılıksız olarak elde edilen dış gelirler- karşılıksız olarak yapılan dış giderler) kalemlerinin toplamını temsil eder (Şahin, 2011: 48-49). Bir ülkenin cari işlemler hesabının pozitif olması cari fazla, negatif olması ise cari açık olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle mal ve hizmet alım satımı ile net transferlerden kazanılan gelirlerin, ithal mal ve hizmet giderlerinden düşük olması cari açık yaratır (Peker ve Hotunluoğlu, 2009: 222).

Literatürde cari açık kavramına ilişkin birçok yorum bulunmaktadır. Kandemir (2015)'e göre cari açık, toplam tasarruf ve toplam yatırım arasındaki farktan meydana gelmektedir. Tasarruf açığı olarak ifade edilen bu kavram cari açığa eşittir. Bir başka deyişle, yurt içindeki harcamalar toplamının, toplam yurt içi tasarruflardan fazla olması dış tasarruf kullanımına sebep vermekte ve cari açık şeklinde ortaya çıkmaktadır (Kandemir, 2015: 39). Mann (2002) ise cari açık kavramını, bir ülkeye ait toplam tüketim ve yatırımın, ulusal tasarruflardan fazla olması sebebiyle o ülkenin sahip olduklarının ötesinde yaşaması olarak ifade etmektedir (Mann, 2002: 131).

Teorik çerçevede cari açık kavramı birbiri ile bağlantılı üç farklı yaklaşım ile açıklanabilmektedir (Altınöz, 2014: 118):

$$(1) CD_t = NX_t + r_t B_t + TR_t$$

$$(2) CD_t = B_{t+1} - B_t$$

$$(3) CD_t = r_t B_t + TR_t + Y_t - C_t - T_t - G_t = S_t - I_t$$

Bir numaralı denklemde cari açık mal ticareti, dış borca ilişkin faiz ödemeleri ve transfer ödemelerinin toplamına denktir.

NX_t : Mal ve hizmet ihracatını ifade etmektedir.

B_t : Dış borca sahip ülkelerin dış borç stoğunu göstermektedir. Ayrıca bono, tahvil, krediler ve hisse senedi gibi net dış varlıkları da ifade eder.

r_t : Uluslararası faiz oranını ifade etmektedir.

$r_t B_t$: Dış borca sahip ülkelerin dış borç faiz ödemesini ifade eder. Ayrıca dış varlıklardan elde edilen net getiriyi de göstermektedir.

TR_t : Kamu ve özel kesim net transfer harcamalarını ifade etmektedir.

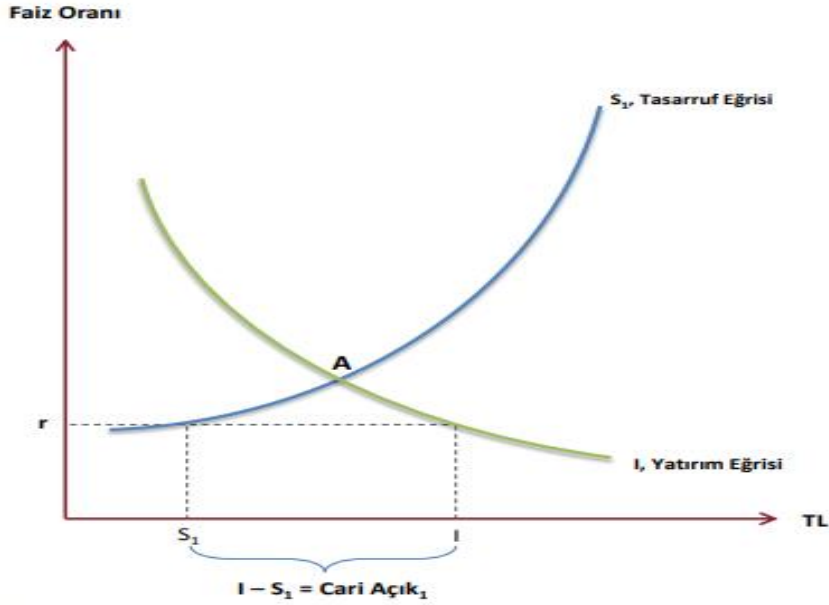
Bir numaralı denklemde yer alan dış borç faiz ödemesi, mal ve hizmet ihracatını olumsuz etkilemektedir. Matematiksel olarak transfer harcamalarının değeri pozitifdir ve cari dengeyi olumlu etkilemektedir. Mal ticaretindeki açıklar ve dış borç faiz ödemeleri cari açığın sebebi olarak gösterilebilir.

İki numaralı denklemde yer alan $B_{t+1} - B_t$ ifadesi net dış varlık değişimini göstermektedir. Bu doğrultuda net dış varlık değişiminin negatif değerli olması ülkenin cari açık tecrübe ettiğini göstermektedir.

Üç numaralı denklemde ise cari açık yatırım ve tasarruf dengesi ile açıklanmaktadır. Denklem $(C_t + G_t + I_t)$ kısmı ülkenin toplam giderlerini, $(r_t B_t + TR_t + Y_t)$ kısmı ise ülkedeki gelirlerin toplamını ifade etmektedir. Giderler kısmı sırasıyla " C_t " özel tüketim harcamaları, " G_t " cari kamu harcamalarını ve " I_t " ise özel ve kamu yatırım harcamalarını temsil etmektedir. " Y_t " ifadesi yurt içerisinde yapılan üretimi temsil ederken " S_t " ifadesi ise özel ve kamu tasarrufu toplamını ifade etmektedir. Bu bağlamda, denklem $CD_t = S_t - I_t$ şeklinde ifade edilebilmektedir. Eğer bu eşitlik negatif işaretli olursa ülkede iç tasarruf eksikliğinin var olduğu anlaşılmaktadır. Buradaki temel sorun kamu ve/veya özel kesim harcamalarının fazla olmasıdır.

Yatırım ve tasarruf dengesi Grafik 1 üzerinden açıklanacak olursa, dışa açık devlet müdahalesinin olduğu bir ekonomide toplam tasarruf – yatırım dengesi olan ‘A’ noktası cari işlemler dengesini vermektedir. Reel faiz oranının ‘r’ düzeyinde olduğu hipotezi doğrultusunda yatırım ve tasarruf eğrileri arasında oluşan fark cari işlemler açığına eşittir.

Grafik 1: Tasarruf – Yatırım Dengesi ve Cari Denge

Kaynak: TCMB, 2013

Üretimin ve ihracatın ithal bileşenlere bağlı olduğu dışa açık ekonomilerde cari açığın meydana gelmesi beklentiler arasındadır. Ekonomideki iç-dış denge dinamikleri tarafından belirlenen cari açık, makroekonomik dengeler üzerinde kayda değer etkilere sahip olmakta ve bu etkiler ciddi ekonomik sorunlara yol açmaktadır (Konak, 2018: 165).

1.1.1.2. Ödemeler Bilançosu Çerçevesinde Cari Açık

Bir ülkenin belirli bir dönemde dış dünyadaki diğer ülkeler arasında gerçekleştirdiği tüm iktisadi işlemler ödemeler bilançosu adı verilen istatistiki bir tabloya kaydedilmektedir. Bu tablo, ülkelerin mal, hizmet ve sermaye akımları gibi işlemler vasıtası ile elde ettiği toplam gelirin dış giderlere eşit olup olmadığını ve o ülkenin ödeme gücünde meydana gelen değişiklikleri gösteren tablodur. Ülkelerin dış pazardaki iktisadi itibarını temsil eden bir tablo olmasından dolayı sıklıkla faydalanılmaktadır. Ödemeler bilançosu cari işlemler hesabı, sermaye-finance hesabı, resmi rezerv hesabı, net hata ve noksan hesabı olmak üzere dört temel hesap grubundan oluşmaktadır (Şahin,

2011: 48-49). Mal ve hizmet ticareti cari işlemler hesabına, sermaye akımları sermaye-finans hesabına, merkez bankalarının rezervlerindeki değişim resmi rezerv hesabına yazılmaktadır. Dönem sonu ödemeler bilançosunda hesaplama hatalarından doğan dengesizlikleri gidermek için ise net ve noksan hesabı kullanılmaktadır (Ünsal, 2006: 25). Aşağıdaki 4 numaralı denklemde görülmektedir.

$$(4) \text{ Ödemeler Dengesi} = \text{Cari İşlemler Hesabı} + \text{Sermaye Hesabı} + \text{Finans Hesabı} + \text{Rezerv Hesabı} + \text{Net Hata ve Noksan} = 0$$

Bir ülkenin ödemeler bilançosunda gerçekleşen denge veya dengesizlik durumları iki açıdan öneme sahiptir. İlk olarak gerçekleşen pozitif veya negatif yönlü işlemler o ülkenin ödeme gücünü gösterdiği için ödemeler bilançosu ülkelerin dış pazardaki iktisadi itibarının başlıca temsilcisidir. Diğer açıdan ödemeler dengesindeki değişimler, ülke yönetiminin uyguladığı iktisadi politikaların bir sonucu olup politikaların etkinliğini yansıtmaktadır (Seyidoğlu, 1993: 135).

Ödemeler bilançosu, çift taraflı kayıt yöntemine göre (net hata ve noksanlar hariç) daima denktir. Çift taraflı kayıt yöntemi gereği bir ödemeler bilançosu işleminin bir şirket muhasebesi işlemi gibi iki tarafı vardır. Taraflardan biri borç diğeri alacak olacak şekilde iki eş değerli giriş kaydının yapılması gereklidir. Başka bir deyişle bahsedilen denklik kullanılan kayıt yöntemi sonucu ortaya çıkmaktadır (Ertaş, 1982: 83; Eğilmez, 2014: 1).

Ödemeler bilançosunun başlıca en büyük hesabı olan cari işlemler hesabı; cari işlemler dengesi ya da cari denge olarak da bilinmektedir. Bir ülkenin belli bir periyotta gerçekleştirdiği mal ve hizmet ticareti, yatırımlardan kazandığı gelirler ve karşılıksız transferler bu hesapta yer almaktadır. Cari işlemler hesabı cari yıldaki mal- hizmet ticaretini kapsadığı için milli gelir hesapları dahilindedir. Bu hesapta oluşan açık veya fazlalık durumu o ülkenin ekonomisini ve milli gelir hesaplarını doğrudan etkiler. Ülkenin cari işlemlerden kazandığı gelirler, cari işlemler sonucu ortaya çıkan giderlerden fazla olduğunda cari işlemler fazlası; düşük olduğu durumda ise cari işlemler açığı söz konusudur (Seyidoğlu, 2015: 344-345).

Cari işlemler hesabının ilk alt kalemi olan mal ticareti hesabı bir ülkenin dış pazarda gerçekleştirdiği mal ticaretini (mal ihracatı- mal ithalatı) göstermektedir. Cari hesapta mal ihracatı ülkeye döviz girişi sağladı için pozitif işaretle alacak tarafına, ithalat ise ülkeden döviz çıkışına neden olduğu için negatif işaretle borç tarafına yazılır. İthalat ve ihracat göstergeleri birbirine yakın ise dış ticaret dengesinin kurulduğu kabul edilmektedir (Ünsal, 2013'ten aktaran: Has, 2021: 5). Mal ticareti hesabı reel ekonomideki değişimlerin en gerçekçi görüntüsünü verdiği için birçok ülkenin iktisadi aktivitelerinde büyük yere sahiptir (Yılmaz, 2015: 34).

Cari işlemler hesabının bir diğer alt kalemi olan görünmeyenler hesabı hizmetler ve yatırım gelirleri olarak ikiye ayrılır (Sezer, 2007: 10). Hizmet geliri bir ülkenin hizmet ihracatı ve ithalatı ile elde ettiği gelirlerdir. Burada hizmet ihracatı alacak, hizmet ithalatı ise borç olarak

kaydedilmektedir ve teknoloji ile olan ilişkilerine göre bazı alt kalemlerden oluşmaktadır. Bu doğrultuda hizmetler “bilgiye dayalı” ve “geleneksel” hizmet sektörü olmak üzere ikiye ayrılarak değerlendirilmektedir. Bilgiye dayalı hizmet sektörleri; bankacılık, sigortacılık, bilgi teknolojisi, danışmanlık, müteahhitlik ve teknik hizmetler, reklamcılık ve lojistik, sağlık, eğitim vb. sektörler dahilindedir. Geleneksel hizmet sektörleri ise ticaret, turizm, taşımacılık vb. sektörler dahilindedir (Ekinci, 2004: 48). Görünmeyenler hesabının diğer kalemi olan yatırım gelirleri ise sermaye akımlarından kaynaklanan faiz veya kar şeklindeki gelir-gider hareketlerinden oluşmaktadır (TCMB, 2005’ten aktaran: Sezer, 2007: 11).

Cari işlemler hesabının son alt kalemi karşılıksız transferler olarak da bilinen tek yanlı transferlerdir. Bu hesabın tek yanlı transferler olarak ifade edilmesinin nedeni karşılığında hiçbir ödemenin yer almamasıdır. Bu gruba ülkeler arasındaki bağış ve hibe şeklinde gerçekleştirilen işlemler dahildir. Resmi veya özel kurumların bağışları da bu hesapta yer almaktadır. Örnek olarak; hükümetlerin hibe şeklindeki parasal yardımları, gıda ve ilaç gibi destekleri, eğitim, sağlık, kültür gibi kâr amacı gütmeyen alanlarda faaliyet sergileyen uluslararası kurumlara ödedikleri aidat ve bütçe destekleri gösterilebilir. Ayrıca yurtdışında çalışan işçilerin ailelerine gönderdiği dövizler ve kalıcı olarak yerleşen göçmenlerin beraberlerinde getirdikleri paralar da bu hesapta kayıt altına alınmaktadır (Öztürk, 2013: 11-12).

Cari işlemler hesabının; dış ticaret, hizmetler, yatırım gelirleri ve tek yanlı transferler olmak üzere toplamda dört alt kalemin toplamı olduğu bilgisine daha önce yer verilmiştir. Bu bağlamda;

$$(5) \text{ Cari Denge} = \text{Dış Ticaret Dengesi} + \text{Hizmetler Dengesi} + \text{Yatırım Gelirleri Dengesi} + \text{Tek Yanlı Transferler}$$

Bu dört dengenin toplamından oluşan (5) numaralı denklemdeki dengenin negatif veya pozitif olması o ülkenin döviz ihtiyacı veya döviz fazlasının olduğunu göstermektedir. Bu dengenin negatif olması cari yılda ülkenin cari açık verdiğini, pozitif olması ise ülkenin cari fazlası verdiğini anlamına gelmektedir (Karademir, 2020: 6).

Cari işlemler dengesi yurtiçindeki yerleşiklerin yurtdışındaki yerleşiklerden tasarruf ithal edip etmediğini gösterir. Cari işlemler açığı olan bir ülkenin yurtdışından tasarruf ithal ettiği, cari işlemler fazlası olan bir ülkenin ise yurtdışına tasarruf ihraç ettiği sonucuna ulaşılır. Cari işlemler hesabının gelir ve gider kalemleri toplu olarak incelendiğinde bir ülkenin dış dünya ile ne kadar entegre olduğu görünür. Mal ticaretinin toplamı bir ülkenin dış dünya ile olan entegrasyonunun bir göstergesidir (Kandemir, 2015: 35).

Cari işlemler hesabında meydana gelen açık genel olarak olumsuz karşılanırsa da Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) üzerindeki pozitif etkisi inkâr edilemez. Nedeni şu ki cari işlemler hesabında meydana gelen açık, ülkeye GSYH ve cari açığın toplamı kadar bir kaynak sunar. Bir başka deyişle meydana gelen dış açıkla ülkeler, hali hazırda bulunan iç kaynakları ile

gerçekleştirebileceklerinden daha fazla bir yatırım yapmış olacaklardır. Bu durum cari açığın tasarrufları artırma yönündeki etkisi olarak da bilinmektedir (Karatay, 2008: 31).

1.1.2. Küreselleşme Bağlamında Cari Açık

Küreselleşme ile gelen teknolojik ilerleme gibi birçok gelişme kıtalar arasında finansal dinamiğin oluşmasına katkı sağlamıştır. Oluşan dinamik kıtalar arasındaki karşılıklı etkiyi artırırken bazı ekonomileri zenginleştirmiş bazı ekonomileri ise fakirleştirmiştir. Bunun sonucunda az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülke kavramı oluşmuştur. Küreselleşmenin beraberinde getirdiği kıtalar arası kolay ve hızlı etkileşim süreci cari işlemler dengesinin önemini artırmıştır (Karagöl ve Erdoğan, 2016: 32). Bu başlıkta küreselleşme kavramına ayrıntılı yer verilmiş ve cari açık etkisi ele alınmıştır.

1.1.2.1. Küreselleşme Kavramı ve Türleri

Küreselleşme, günümüzde dünyada yaşanan olayların sebebini ifade etmek için kullanılan bununla birlikte başta akademik ve ekonomik alanda en çok tartışması yapılan kavramlardan biridir. Daha önce bahsedildiği gibi bu kavramın tanımı ve kapsadığı alan konusunda genel yargı birliği yoktur.

Akademik alandaki bilim insanlarının bir kısmı küreselleşmenin yalnızca ekonomik ölçütüne dikkat çekerken; diğer akademisyenler ekonomik ölçütünün yanı sıra siyasi ve kültürel ölçütlerine de dikkat çekmektedir (Göngen, 2013: 118-119). Akademisyenler tarafından küreselleşmenin çıkış noktası, nedeni ve bu sürecin sonuçları, küreselleşmenin artı ve eksi yönleri değişik görüşler çerçevesinde izah edilmektedir (Kürkçü, 2013: 1).

Bu farklı görüşler doğrultusunda literatürde küreselleşme kavramı ve süreci hakkında birçok tanımlama yapılmıştır.

Kıvılcım (2013)'e göre küreselleşme kavramı hakkında açık bir tanımlama yapmak çok olası olmasa da mal, hizmet ve sermayenin artan hareketliliğinden dolayı sınır ötesi ortak ekonomik bütünleşme ifade edilmektedir. Ulusal ekonomilerin global piyasalara girme sürecinde yerkürenin farklı bölümlerinde yaşayan toplumların ekonomileri ve bu toplumların hükümetleri arasındaki haberleşmenin artması ve ekonomilerin birbirine bağlı hale gelmesi olarak ifade edilebilir (Kıvılcım, 2013: 221).

Kürkçü (2013)'e göre küreselleşme kavramını tanımlamak için genel bir görüş bulunmasa da şu şekilde tanımlamak mümkündür; 'küreselleşme; başta insan olmak üzere sermaye, teknoloji ve hizmetlerin bütünlüğünün sağlanmasıdır. Bir diğer ifade ile ülkeler arası iktisadi ilişkilerde doğrudan yabancı sermayenin çoğalması, var olan düşüncelerin realize edilmesi ile birlikte üretim

faktörlerinin hareketliliğinin artması sonucu ülke ekonomilerinin hâlihazırda oldukları merkezci konumdan çıkarak birleşmesi durumunu ifade etmektedir (Kürkçü, 2013: 2).

Aytekin (2013)'e göre küreselleşmeye ülkeler arasındaki sınırların anlamını yitirerek, toplumların entegre hale gelmeye başlaması ve dünyanın tek bir ülke olarak algılanması gibi sembolik bir mana yüklenmektedir. Dünyanın şeklinden dolayı küreselleşme kavramına ulaşıldığı varsayımları yapılmaktadır. Küreselleşme pozitif anlamıyla açıklanırsa mal ve hizmet alışverişi, teknolojik uzmanlıkların takas edilmesi, milli sınırlar dışında fabrika ve işletme inşa etmek veya satın almak ve finansal varlıklara sınır ötesi olacak şekilde yatırım sağlamak şeklinde ifade edilmektedir (Aytekin, 2013: 125).

Küreselleşme kavramının çok geniş olduğundan daha önce bahsedilmiştir. Bu bağlamda, bu kavramı ekonomik küreselleşme, siyasal küreselleşme, kültürel küreselleşme ve teknolojik küreselleşme ana başlıkları altında incelemek mümkündür.

1.1.2.1.1. Ekonomik Küreselleşme

Ekonomik etkinliklerin devletler arasında önem kazanması yeni bir olay değildir. Birtakım ticari mallar nesiller boyunca uluslararası pazarda önem kazanmıştır. 1913'ten öncesine ve günümüzden otuz yıl öncesine kadar, uluslararası ekonomik entegrasyon, genel olarak serbest işletmelerin ticaret aracılığı ile birbirleri arasında yaptıkları mal ve hizmetlerin takasına ilaveten sermaye yatırım hareketleri yoluyla kendini belli eden derin olmayan bir entegrasyondur (Adıgüzel, 2013: 2). Bazı akademisyenlerin ekonomik küreselleşme ile ilgili görüşleri devletlerin ticaretlerindeki pürüzleri kaldırarak ve uluslararası sermaye ve emek akışının çoğaltması yoluyla birbirlerine daha çok entegre oldukları yönündedir. Böylece küreselleşme devletlerin ve insanların birbirine olan bağımlılığını artırmaktadır (Chang ve Lee, 2010: 154). Dünya genelinde ekonomik küreselleşme ekonomik faaliyetlerin karşılıklı olarak artması ve yayılması anlamını taşımaktadır. Sermaye ve teknoloji alanlarında gerçekleşen önemli ölçüdeki hareketler mal ve hizmet ticaretinin artması yönünde teşvik edici rol oynamıştır. Piyasalar dünya pazarında sahip oldukları alanları artırınca yerel ekonomiler birbirleri arasında yeni ilişkiler kurmuştur. Bu sayede ortaya yeni büyük çok uluslu firmalar, otoriter uluslararası ekonomik ortaklıklar ve büyük yerel pazar sistemleri çıkmıştır (Stager, 2006'dan aktaran: Göngen, 2013: 122). Bilinenden farklı bir deyişle ekonomik küreselleşme devletlerarasında sermaye, mal ve işgücü hareketlerinin artmasını takiben devletlerarasındaki iktisadi ilişkilerin olağanlaşması ve bu devletlerin aralarındaki mesafeyi kapatması olarak tanımlanmaktadır (Aktan, 2002: 2).

Küreselleşme, birçok akademisyenin görüşüne göre nüfuzunu ve kontrol alanını ekonominin hareketlerinden yani ekonomik kurallardan almaktadır. Bu fikre göre küreselleşmenin ilk boyutu ekonomiktir. Hükümet üzerindeki zorluklar, dünya egemenliği gibi üst yapıya dahil küresel ve politik ve diğer bağlantıların küreselleşmeleri peşinde getirdiği düşüncesi yaygın bir görüştür

(Sağlam, 2007'den aktaran: Kıvılcım, 2013: 224). Artan ticari hareketler sebebiyle devletler arasındaki karşılıklı bağıllığın, dayanışmanın ve benzerliğin çoğalması küreselleşmenin ekonomik aşamasında gerçekleşen kayda değer ilerlemelerden biridir (Aslan, 2005'ten aktaran: Kıvılcım, 2013: 224).

Ekonomik kapsamda küreselleşmenin 4 biçimi ilgi çekmektedir. Bunlar sırasıyla üretimin küreselleşmesi, finansal küreselleşme, ticari küreselleşme ve yatırımların küreselleşmesidir.

1.1.2.1.1.1. Üretimin Küreselleşmesi

Üretimin küreselleşmesi, ekonomik küreselleşmenin konusuna dahildir. Şirketlerin üretim etkinliklerini sınır ötesi gerçekleştikleri otonom sermaye yatırımları, fason üretim anlaşmaları ve diğer finansal araçlar ile kendi sınırları dışına çıkarmalarıdır (DPT, 1995: 212).

Büyüyen dünyada üretim seviyesindeki artışlar, üretim maliyetlerinin artması, rekabet ortamının doğması ve firmaların imal ettikleri mallar için yeni satış merkezleri bulma arayışları firmaları ilk olarak uluslararası ve nihayetinde çok uluslu olmaya zorlayan başlıca sebeplerdir. Çok uluslu firmaların çoğalmasında ve dünya geneline yaygınlaşmasında satış merkezlerini büyütme ve diğer devletlerin ellerinde bulundurduğu ucuz, fazla işgücü ya da hammadde gibi kaynaklardan faydalanabilmek önem arz etmektedir (Budak, 1996'dan aktaran: Göktürk ve Eker, 2012: 36).

Çok uluslu firmalar iktisadi uygulama öğelerinin yasal şekli ve uygulama yerlerini dikkate almaksızın en az iki veya daha fazla ülkede çalışma gerçekleştiren; küresel düzeyde tedarik zincirinin farklı evrelerini denetim altında tutabilen; uygulama öğeleri arasında evrensel stratejiyi kurabilmek üzere dengeli ve eş politikalar belirlenmesini sağlayan; bir yada birden fazla karar alma mekanizmasının dinamik denetimine dayalı bir karar alma rejimine sahip olan; bilgi kaynak ve görevleri öğeler arasında dağıtan iktisadi kuruluşlardan meydana gelen ticari bir girişimdir (Koçtürk ve Eker, 2012: 36). Bu firmalar üretim faaliyetlerini ülkelerindeki ücret yükselmelerinin işgücü verimliliğindeki artışı karşılayamadığında ücretlerin az olduğu ve kendi çevre koruma yasalarının maliyet yükseltici etkisinden kurtulmak amacıyla çevre koruma yasalarının daha esnek olduğu ülkelerde gerçekleştirmektedir. Firmalar pazarlarını hedefledikleri ülkelerin korumacı önlemlerinden kaçarak bu pazarlarda yer almak için üretim maliyetlerini bu ülkelere ya da üçüncü ülkelere taşıyabilmektedirler (DPT, 1995: 213)

Üretimin küreselleşme aşamasında bilgi teknolojilerindeki hızlı ilerlemeler sayesinde ulaşım ve haberleşme maliyetleri azalmış ve üretim tekniklerinde yeni varyasyonlar kullanılmaya başlanmıştır. Bu aşamada uluslararası firmalar kayda değer rol almışlardır. Bu firmalar mal ve hizmet imalatlarının farklı basamaklarını global iş bölümü ve uzmanlaşma gereğince maliyetlerin

düşük olduğu ülkelere taşıyarak ve Esnek Üretim Sistemini¹ kullanarak üretimin küreselleşme aşamasında önemli ölçüde yer almışlardır (Deviren ve Atasever, 2011: 5).

Üretimin küreselleşmesi mikro-elektronik ve motorlu taşıt imalatı gibi platformlarda uzmanlaşmaya başlayan küresel fabrikaların türemesini sağlamıştır. Bu sayede bir malın imalatını kapsayan aşamalar tek ülke ile kısıtlı kalmayıp karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı tek bir imalat kanalıyla birden çok ülkeye ulaşmıştır. Özetle üretimin küreselleşmesi sayesinde üretim içi uzmanlaşma önem kazanmıştır. Böylelikle çok uluslu firmalar faaliyet ve üretkenliklerini öne alarak küresel rekabet şartlarını kendi lehlerine işlemesi için devamlı yenilik gerçekleştirme ihtiyacı görmüşlerdir (Aktan, 2002: 3).

1.1.2.1.1.2. Finansal Küreselleşme

Finansal operasyonların küreselleşmesi ekonomik küreselleşme içerisinde yer alan çok önemli bir boyuttur.

Finansal küreselleşme, sermayenin uluslararası piyasalardaki engelleri aşarak farklı ülkelerde bulunan bankacılık ve finans piyasalarında konvertibl olması, dünya genelinde kâr sağlayabileceği fırsatlar araması, bulunduğu piyasada yaşanan bir negatiflik durumunda ise hızlı bir şekilde daha stabil piyasalara geçmesi anlamına gelmektedir. Finansal küreselleşme kendisini genellikle sıcak para hareketleri ile göstermektedir (Öztürk, 2007'den aktaran: Adıgüzel, 2013: 5).

1970'li yılların başında Bretton Woods sisteminin çökmesi finansal piyasalardaki küreselleşmenin başlangıcı olarak görülebilir. Kur sistemlerinde meydana gelen değişiklik paralar arasındaki kur farkından para kazanma fırsatını doğurmuştur. Bunu takiben döviz işlemlerinin hızla çoğalması muazzam bir döviz piyasası yaratmıştır. Bilgisayar teknolojilerindeki ilerlemeler sayesinde dünyanın en büyük yedi yirmi dört açık olan piyasasında çok kolay bir şekilde anında bir para biriminden bir diğer para birimine geçişi mümkün kılmıştır. Böylelikle uluslararası sermaye hareketleri ivme kazanmış ve yerel finans piyasaları arasındaki karşılıklı bağıllık ve entegrasyon güçlenmiştir. Yerel piyasalar adeta tek bir küresel piyasanın şubelerine dönüşmüştür (Ganiev, 2014: 119). Muazzam boyutlara ulaşan ve kontrol altında tutulamayacak kadar hız kazanan sermaye akımlarını takiben finansal piyasaların entegrasyonunda bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler kayda değer rol oynamışlardır. Teknolojide yaşanan gelişmeler sayesinde finansal piyasalar hakkındaki bilgilerin hızlı bir şekilde dünya geneline yayılmaya başlamasıyla beraber dünyanın farklı yerlerinde bulunan finans piyasaları aynı doğrultuda ve birlikte hareket etmeye başlamıştır. Bilgisayar belleği ve veri iletim maliyetlerinde gerçekleşen önemli azalmalar sonucu değişen ve gelişen teknoloji ve özellikle internet ve veri tabanı sistemlerinin aktif gelişimi finansal piyasaların bugünkü hallerini almasında önemli yere sahiptir (Rybiński, 2006: 7).

¹ Günümüz bilgi toplumunun üretim sistemi olan Esnek Üretim Sistemi talep dalgalanmaları esas alınarak üretim yapılan bir üretim sistemidir. Bu sistemde maliyetler çok amaçlı kullanılabilen makineler sayesinde düşürülmektedir (Deviren ve Atasever, 2002: 5-6).

Küreselleşme tartışmalarında sermaye hareketleri merkezi bir yere sahiptir. Bugün gelişmiş ülkelerdeki kurumsal yatırımcıların yönetiminde olan fonlarda önemli yükselmeler yaşanmıştır. Bilişim ve haberleşme teknolojilerindeki ilerlemeler de bu fonların uluslararası piyasalarda rahatça dolaşmasına imkân tanımıştır. Gelişmekte olan ülkelere yönlendirilen fon akımlarının resmi yollardan ziyade özel yatırım koluna dağılmış olması dikkat çeken bir ilerlemedir (Seyidoğlu, 2003'ten aktaran: Aydemir ve Kaya 2007: 271).

Finansallaşma finansal küreselleşmenin önemli sonuçları arasındadır. Finansal piyasaların paylarının reel sektöre göre gittikçe çoğalması spekülative balonların ve krizlerin meydana gelmesini kolaylaştırmıştır (Ganiev, 2014: 122).

1.1.2.1.1.3. Ticari Küreselleşme

Ticaretteki küreselleşme, ülkeler arasındaki mal ve hizmet alışverişlerindeki engellerin kaldırılması veya aza indirgenmesidir (Seyidoğlu, 2003: 142).

Küreselleşme sürecinde meydana gelen en önemli gelişme Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'nın imzalanması ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün kurulmasıdır. DTÖ, ülkeler arası ticaretin ilerlemesi, mal ve hizmetlerin herhangi bir kısıtlamaya tabi tutulmadan serbestçe dolaşabilmesi amacıyla, uluslararası pazarın serbestliğinin sağlanabilmesini kurallara dayandıran bir kuruluştur (Ertuna, 2006: 40). 1947'de kurulan GATT ticaretin uluslararası düzeyde serbestleşmesi için gümrük tarifelerini ve kotalarını kaldırmayı amaçlamıştır. Ticaretin küreselleşme sürecinde GATT dahilindeki uluslararası düzenlemeler ve bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler de önemli etkenler arasındadır. Bu etkenler nakliye maliyetlerini azaltmış, uluslararası piyasalarda yaşanan gelişmeleri daha kolay takip edilebilir hale getirmiştir. GATT'ın kurumsal fonksiyonu sona erdikten sonra 1995 yılında kurulan DTÖ yaptığı anlaşmalarla ticari küreselleşmenin önemli kurumsal temelini oluşturmuştur. DTÖ evrensel kapsamda dünya ticaretinin serbestleşme gayesine ulaşılabilmesi için üye ülkelerin karşılıklı ortak menfaat esasına dayalı hareket ederek, dış ticareti kısıtlayan her türlü engelin kaldırılmasını öngörmüştür. Buradan dış ticaretteki vergilerin önce tarifeye çevrilmesi daha sonra bu tarifelerin kaldırılması anlaşılır (Seyidoğlu, 1999: 189-191).

Ticaretin küreselleşmesi, dünya ticaretine daha fazla ülkenin artarak dahil olmasını ve ülkelerin sınır dışı hareketlerinin çoğalmasını, aynı zamanda ticareti organize ederek kuralların uygulanmasını takip eden bir mekanizmanın kurulmasını sağlamıştır (Aydemir ve Kaya, 2007: 270-271).

1.1.2.1.1.4. Yatırımların Küreselleşmesi

Dünyada hızla oluşan rekabet ortamı üretimi küreselleştirirken Doğrudan Yabancı Yatırımların (DYY) önemi artırmıştır. DYY, uluslararası şirketlerin veya girişimcilerin üretimi var oldukları ülkenin ötesinde yeni üretim tesisleri kurarak veya var olan üretim tesislerini satın alarak yaygınlaştırmasıdır (DPT, 1995: 74-75).

Ticaretteki engellerin kalkmasını takiben kambiyo kontrollerinin de kalkması uluslararası pazarı yalnız malların değil aynı zamanda sermayenin de serbest dolaşabildiği bir alan haline çevirmiştir. 1980'den itibaren küresel ekonomi ticaret ve DYY üzerinden değerlendirildiğinde DYY'nin gelişmiş ülkeler arasında hareket halinde olduğu dikkat çekmektedir. Fakat, küreselleşme için kayda değer olan DYY'nin aktarıldığı ülkelerin ekonomisinden ziyade küresel ekonomik entegrasyona yaptığı katkıdır. DYY'deki hareketlenme küresel ekonomideki üretim alanını genişleterek bu yatırımları küresel entegrasyonun ana karakteri yapmaktadır. Bununla beraber teknoloji alanındaki gelişmeler maliyetleri azaltmış ve uluslararası işletmelerin üretimlerini uzak ülkelere taşımasını mümkün kılmıştır. Bu sayede uluslararası işletmeler teknolojinin verdiği olanakları da değerlendirerek bilhassa imalat sanayisinde üretim sürecini basamaklara ayırmakta ve her basamağı karşılaştırmalı üstünlüğün var olduğu ülkelerde gerçekleştirerek dünya ekonomisini küreselleştirmektedir (Aytemiz, 2009: 190).

Küreselleşme ekonomilerin tasarruf eksikliğinden kaynaklanan fakirlik ve işsizlik sorunları başta olmak üzere birçok önemli sorunu beraberinde getirmektedir. Bu sorunların çözüme kavuşturmada DYY sürdürülebilir büyüme, refah seviyesini artırma ve finansman kaynakları arasında en çok faydayı sağlamasından dolayı önem taşımaktadır (K. Aytekin, 2019: 257).

1.1.2.1.2. Siyasal Küreselleşme

Siyasal küreselleşme, başlıca, siyasi güç, otorite ve yönetim şekillerindeki yapısal değişim olarak açıklanabilir. Bugün egemenlik alanını tüm dünya olarak varsayan küresel siyaset inancının gitgide güç kazandığı görülmektedir. Bu tutum geleneksel siyaset inancından farklı bir yapıya işaret etmektedir (Bayar, 2008: 28).

Küreselleşme süreci kendini siyasi alanda da belli etmekte olup bu alanda radikal değişimleri gündeme taşımıştır. Bu süreç devletin daralması, yerel yönetimin kuvvetlenmesi, devletin başlıca resmi görevleri yerine getirmekle sorumlu tutulması, insan haklarının ve temel özgürlüklerinin ciddiye alınması, bireylerin devletten bağımsız ve sivil alanlarının olabildiğince büyük tutulması, temsili demokrasi rejiminin yetersizliği, bireylerin karar alma mekanizmasının bir parçası olması, sistemin şeffaflaşması, kamu yönetiminin halka hizmet vasıtası olduğu gibi yeni değer ve kavramları tartışma konusu yapmıştır (Dursun, 1998: 158).

Küreselleşme ile ulus devlet yetki ve otoritesini uluslararası ve ulus üstü oluşumlara vermeye başlamıştır. Bu değişim uluslararası bağların gelişmesine eş anlı olarak sorunların uluslararası alana yansımaları da artırmış ve bu duruma çözüm olarak uluslararası ortaklığı gerekli kılmıştır (Aktan

ve Şen, 1999: 5). Küreselleşmenin ilerlemesiyle beraber devlet, toplum ve birey bağlarının tekrardan yapılandırılması gereksinimi oluşmuş, ulus devletin egemenliği zayıflamış, devletin dinamik ve kısıtlı bir yapıya dönüştürülmesi gerektiği üzerine tartışmalar başlamıştır (Aktel, 2001: 199).

1.1.2.1.3. Kültürel Küreselleşme

Küreselleşme sürecinin oluşturduğu etki kültür üzerinde de görülmektedir. Bir toplumun yaşam şekli olarak tasvir edilen kültür ile küreselleşme arasında çift yönlü bir etkileşim söz konusudur. Küreselleşme önemli yenilik ve farklılaşmalarla kültür üzerinde etki yaratırken kültür ise doğrudan farklılaşmaları doğurmuştur. Sonuçta küreselleşme kavramına liderlik yapan toplumların kendi yaşam deneyimleri ve halihazırda bulundurdıkları bilgiler bir kültür ögesidir (Talas ve Kaya, 2007: 152). Bilhassa hızlanan ve kolaylaşan iletişim sonucunda farklı kıtalarda bulunan toplumların birbiri arasındaki etkileşimi ileri bir boyuta taşınmıştır. Bununla beraber bahsi geçen toplumlar arasında, öncesinde yabancı hissedilen yaşam şekilleri temelde ortak bir alanda toplanmış ve benzer ilgi alanları, zevkler oluşmuştur. Bir bakıma ortak bir kültür ve birikim sağlanmıştır (Bayar,2008: 30).

Küreselleşmenin kültür üzerindeki etkisi ve sonuçları süreç içerisinde dahil olan toplumun bugünkü kültürel gelişmelerin takibine, gösterdiği uyum ve direnç miktarına göre farklılaşmaktadır. Kendi değerlerini yitirmemek için dış gelişmelere kapalı olmak ya da tamamından vazgeçip küresel kültürü benimsemek aşırı tepkilere neden olurken, toplumların kendi değerlerini yitirmeden küresel değerler ile entegre olmalarını sağlayacak yollara ihtiyaç duyulmaktadır. Küresel kültürün içerisinde kendi değerlerini yitirmeden var olabilen toplumların, sistemin sağladığı olanakları kullanarak kendi bölgesel bilgi ve iletişim yollarını oluşturma imkanları bulunmaktadır (DPT, 1995: 7).

1.1.2.1.4. Teknolojik Küreselleşme

Teknolojinin küreselleşmesi ile haberleşme, ulaştırma, terör ve güvenlik gibi alanların etki yelpazesi genişlemiş ve toplumların birbiri arasındaki etkileşimi yoğunlaşırken zaman ve mekân olgularında kayda değer değişiklikler olmuştur. Teknolojinin küreselleşme süreci iktisadi alanda ise makineleşmeye ivme kazandırmış ve daha az maliyetle daha çok üretim, tüketim gerçekleşmiş bunun sonucunda şirketler ve devletler daha çok kar elde etmişlerdir. Kazançların artması ise ürünlerin dünya pazarlarına tanıtılmasına ve teknoloji transferleri yapılmasına imkân tanımıştır. Haberleşme alanında ise internet ve uydu gibi teknolojik gelişmeler toplumların birbiri arasındaki çizgileri silikleştirmiş, etkileşimi artırmış ve uluslararası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları gibi örgütler yaratmıştır. Bu örgütler küresel çerçevede yarattıkları farkındalıkla devletlerle boy ölçüşecek konuma gelmişlerdir. Teknolojinin küreselleşme süreci en çok güvenlik alanını

etkilemiştir. Güvenlik bağlamında askeri operasyonlar artmış ve politik, iktisadi, sosyal, bilgi ve altyapı sistemlerinin içerisinde kapsayıcı bir konum almıştır. (Küreselleşmenin Boyutları ve Etkileri (2006), <http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/211>).

1.1.2.2. Küreselleşme ve Cari Açık Etkisi

Son yıllarda etki yelpazesi hızla genişleyen küreselleşme çerçevesinde finansallaşma hareketleri cari işlemler hesap açıklıklarını ülke ekonomileri için önemli gündem maddelerinden biri yapmıştır. Günümüzde küreselleşmenin beraberinde getirdiği finansallaşma ve teknolojik ilerleyiş gibi birçok gelişme ekonomiler arasındaki sermaye hareketliliğine hız kazandırmıştır. Böylece ülkeler arasındaki etkileşim artmış bazı ekonomiler zenginleşirken bazı ekonomiler ise fakirleşmiştir. Ülkeler arasındaki basitleşen ve hız kazanan yoğun etkileşim cari işlemler dengesinin önemini de kayda değer ölçüde artırmıştır. Küreselleşme süreci Türkiye ekonomisi üzerinde incelendiğinde, özellikle 1980’li yılları takiben verilen bazı siyasi kararlar Türkiye ekonomisini dışa açık bir hale getirirken cari açık önemli bir sorun haline gelmiştir. Bilhassa ticaretin küreselleşmesi ve finansal küreselleşme, ekonomilerin birinde oluşan ufak çaplı bir kriz üzerinde kelebek etkisi oluşturarak diğer ülkelere yayılmasına ve tüm dünyayı etki altına almasına olanak tanımıştır. Bu duruma 2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nde ortaya çıkan ve kısa bir zamanda tüm dünyayı etki altına alan Mortgage Krizi örnek gösterilebilir. Söz konusu bu noktada ülkelerin cari işlemler dengesi önem arz etmektedir. Ülkeler cari açık veya fazla vermekte ve temelinde ideal dengeye ulaşabilmek için politikalar kullanmaktadır. Çoğu ülkenin cari açık ile mücadele ederken kullandıkları yollar ve uyguladıkları para veya maliye politikaları ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmişlik seviyelerine ve sahip oldukları doğal kaynak ve ham maddelere bağlı olarak değişiklik sergilemektedir (Karagöl ve Erdoğan, 2016: 31-32).

1.1.3. Cari İşlemler Açığının Nedenleri

Kavramsal çerçevede cari açığın, ülkelerin iktisadi ve toplumsal formları üzerinde etkiye sahip olan başlıca problemlerin arasında yer aldığından bahsedilmiş ve cari açığa meydana gelen değişikliklerin ülke ekonomilerinin dinamiğini etkilediği için ideal dengenin sağlanabilmesi için yakından takip edilmesi gereken bir hesap cinsi olduğu vurgulanmıştır. Cari işlemler açığının nedenleri olarak; dış ticaret açığı, ekonomik büyüme, reel döviz kuru, tasarrufların yetersizliği, genişletici para ve maliye politikaları, enerjide dışa bağımlılık, dış borç stoklarının yüksekliği, bütçe açığı, gibi nedenler sayılabilmektedir. Bu başlık altında bahsi geçen nedenler incelenmiştir.

1.1.3.1. Dış Ticaret Açığı

Dış ticaret açığı, ihracat miktarı ile ithalat miktarı arasında meydana gelen istikrarsızlık olarak tanımlanmaktadır. Teorik olarak, ithalat, ülkelerin dış piyasalardan satın aldıkları mal ve hizmetler bütünü olarak tanımlanırken ihracat ise, ülke içerisinde üretilmiş mal ve hizmetler bütünüünün dış piyasalara satılması olarak tanımlanır. Dış ticaret açığı, temelde, cari işlemler hesabı içerisindeki önemli alt kalemlerdendir. Dış ticaret dengesinin bozulması ithalat miktarının ihracat miktarından fazla olmasından kaynaklanmaktadır (Göçer, 2013: 213; Sarıtaş, 2019: 1).

Dış ticaret fazlası, ihracat ile ithalat arasındaki pozitif değere, dış ticaret açığı ise bu iki kalem arasındaki negatif değere tekabül etmektedir. Başka bir deyişle, bir ülkenin sahip olduğu ihracat miktarı, ithalat miktarından fazla ise net ihracat (NX) sonucu sıfırdan fazla olur. Net ihracat sonucunun pozitif olması o ülkenin dış ticaret fazlası verdiğini gösterir. Fakat sahip olunan ihracat miktarı, ithalat miktarından düşük ise net ihracat (NX) sonucu sıfırın altında olur. Bahsedilen bu durum ise o ülkenin dış ticaret açığı verdiğini gösterir (Alkan, 2018: 56).

Dış ticarete açık meydana gelse de ülkeler arasındaki ikili ilişkiler de önemlidir. Bu bağlamda, ülkelerin arzlarının artması, teknolojik ilerleme, iletişim ve ulaşım yollarının gelişimi kıtalar arası iktisadi ilişkilerin de ileri bir boyuta taşınmasına sebep olmuştur. Dış ticaretin olmaması durumunda ülkeler kendi iç kaynaklarını tüketmeye başlayacak ve zamanla iç kaynakların kıtlaşması, yetersiz kalması gibi sorunlarla yüz yüze kalacaklardır. Dolayısıyla ülkeler ihtiyaçlarını karşılayabilmek için elinde bol miktarda bulunan kaynakları ihraç, yetersiz olan kaynakları ise satın alma yoluyla ithal yoluna gitmiştir (Sarıtaş, 2019: 1).

1.1.3.2. Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme ülke içerisinde üretimi yapılan mal ve hizmet miktarının zaman içerisinde çoğalmasına denir. Ekonomik büyüme, toplumların refahını kesintisiz yükseltmenin tek seçeneğidir. Bu sebeple hızlı ve istikrarlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirmek tüm ülkelerin ana makro ekonomik amaçları arasındadır (Ünsal, 2013: 14). Aynı zamanda ekonomik büyüme; stok, akım ve değişkenlerdeki gövde ve hacim olarak genişlemeleri de ifade etmektedir. Bu genişlemeler oluşurken beşerî ve fiziki sermaye birikimi, teknolojik ilerleme ekonomik büyümeye kaynak oluşturmaktadır. Ekonomik büyümenin olması için bu bahsedilen üç kaynağın beraber işlemesi gerekmektedir (Yılmaz, 2004: 17).

Ekonomik büyümenin arttığı dönemlerde, gelir artışı ile iç talepte bir artış yaşanmaktadır. İç talepteki bu artış eğer yurt içi üretim ile dengelenemezse ithalat ihtiyacı ortaya çıkmaktadır ve artan ithalat miktarı ülkelerin cari açık vermesine neden olacaktır (Boya, 2013: 21; Küçükşu, 2012: 66).

Ekonomik büyümenin cari işlemler hesabında yarattığı etki için ekonomistler arasında tam fikir birliği sağlanamamıştır. Bazı ekonomistler, ekonomik büyümenin cari açık oluşturacağını

belirtirken, diğerleri ise ekonomik büyüme ile ülkelerin cari fazla ile karışılacaklarını belirtmişlerdir. Ekonomik büyümenin cari işlemler hesabı üzerindeki etkisi hakkında tam bir fikir birliğine varılamamasının ana sebebi ekonomik birimlerin hareketlerinin önceden bilinmiyor olmasıdır. Örneğin, büyüme sırasında artan yatırımlar, tasarrufların artışını geçerse ülkeleri dışarıdan tasarruf ithal etmek zorunda bırakmaktadır. Bu durum cari açık oluştururken tersi durumunda ise tasarruflardaki artışın yatırımlardaki artışı geçmesi ise cari fazla oluşturmaktadır (Yediparmak, 2004: 21).

1.1.3.3. Reel Döviz Kuru

Ekonominin küreselleşmesi, üretimde uzmanlaşmayı artırarak ülkelerin birbirlerine olan bağımlılığını artırmış sonuç olarak birbirlerinin mallarına karşı olan talebin artmasında rol oynamıştır. Dış ticaretin yaygınlaşması ve her ülkenin kendine ait bir para birimi olması, dış ticarete konu olan malların değerinin diğer ülke para birimi cinsinden hesaplanması ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyaç ise döviz kurlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Barışık ve Demircioğlu, 2006: 72). Bir ülkenin milli parasının başka bir ülkenin milli parası cinsinden değerini gösteren döviz kuru nominal ve reel döviz kuru olarak iki şekilde tanımlanabilir. Nominal döviz kuru, iki ülkenin milli parasının karşılıklı nispi değerini hesaplamak için kullanılırken, reel döviz kuru iki ülkenin mallarının karşılıklı nispi değerini hesaplamak için kullanılır (Ordu, 2013: 3-4).

Reel döviz kuru, yurt dışı fiyat seviyesi ile nominal döviz kuru çarpımının yurt içi fiyat seviyesine bölünmesiyle hesaplanabilir². İlave, reel döviz kuru nominal efektif döviz kuru ile de hesaplanabilmektedir. Nominal döviz kurlarının ticaret bazlı ortalamasını gösteren endeks kullanılarak hesaplanan döviz kuruna reel efektif döviz kuru denir. Normal yaşantıda reel (efektif) döviz kuru yalnızca bir mal için değil aynı zamanda çeşitli malları kapsayan bir sepet için hesaplanır (Ünsal, 2013: 141-142).

Yurt içi fiyat seviyesinde yurtdışı fiyat seviyesine kıyasla yaşanacak bir artış reel kurun değerlendirilmesine sebep olacaktır. Reel kurda gerçekleşen bu değerlendirme, milli paranın da değer kazanmasına ve beraberinde yurt içinde üretimi yapılan malların fiyatının yurt dışında üretimi yapılan malların fiyatına göre nispi olarak artmasına neden olacaktır. Bu durum ihracat miktarının azalması ve ithalat miktarının artması sonucu doğurur. Reel kurda yaşanacak değer kaybı ise tersi durumun yaşanmasına neden olacaktır (Kartal, 2019: 16). Reel döviz kuru değerinde yaşanan değişimler ihracat ve ithalat kalemlerinin cari hesap içerisinde yer almasından ötürü cari işlemler dengesinde bozulmalara neden olur.

² Reel döviz kuru şu şekilde formalize edilir $R = e \cdot \frac{P_{yurt\ dışı}}{P_{yurt\ içi}}$. Burada “R” reel döviz kurunu, “e” nominal döviz kurunu, “ $P_{yurt\ dışı}$ ” yurt dışı fiyat seviyesini, “ $P_{yurt\ içi}$ ” yurt içi fiyat seviyesini ifade etmektedir (Başar, 2012: 15).

1.1.3.4. Tasarrufların Yetersizliği

Bir ekonomide gelirin harcanmayan kısmı tasarruf olarak yatırımların finansmanı için saklanmaktadır (Kandemir, 2015: 48). Yurtiçi tasarrufları kamusal ve özel kesim tasarrufları, yatırımları ise kamusal ve özel kesim sabit sermaye yatırımları ve stok değişimleri oluşturur. Dış ticarete kapalı olan ülkelerde yurtiçi tasarruflar yatırımlara eşit, dış ticarete açık olan ülkelerde ise yatırım – tasarruf eşitliği cari işlemler dengesine göre değişiklik göstermektedir (Yükseler, 2013: 2-6).

Yurtiçi yatırımın miktarından kaynaklı, ulusal tasarruf miktarında ortaya çıkan azalmalar cari açığın sebeplerinden biri olarak gösterilmektedir (Yılmaz, 2015: 38). Ekonomide herhangi bir dönemde üretim miktarı, tüketim miktarını yakalayamazsa tasarruflarda azalma olur. Bu durumda ekonomiler tasarruf yetersizliği problemi ile karşılaşır (Kuzu, 2020: 2).

Dış ticarete açık bir ekonomide, tasarruf yetersizliği yaşandığı durumlarda toplam yatırımların finansmanı için dış tasarruflara doğru yönelim olur ve ekonomi cari açık verir (Kandemir, 2015: 48). Dış ticarete açık ekonomilerde tasarruf – yatırım eşitsizliklerinin yaşanması olası olup iç dengenin korunabilmesi için tasarruf – yatırım eşitliğinin sağlanması gerekmektedir (Yentürk, 2003: 7’den aktaran: Kaygısız vd., 2016: 278).

1.1.3.5. Genişletici Para ve Maliye Politikası

İktisadi uygulamalardaki değişikliklerde para ve maliye politikaları temelde önemli konuma sahip iki politikadır. Maliye politikası devlet tarafından tanımlanırken para politikası ise merkez bankası veya parasal otoriteler aracılığı ile uygulanır (Bozkurt ve Göğöl, 2010: 27).

Vergi ve harcama politikası olarak da bilinen maliye politikası; borç idaresi araçlarından faydalanarak devletin milli gelir ve çalışma üzerinde yarattığı etkiler aracılığı ile iktisadi dengenin sürdürülebilirliğini, ortaya çıkan dengesizliklerin düzeltilmesini, ekonomik büyümenin gerçekleşmesini ve gelir dağılımını düzenleme yollarını araştıran maliye biliminin bir koludur (Öncel, 1969: 289). Maliye politikası daraltıcı ve genişletici maliye politikası olmak üzere iki şekilde ifade edilebilir. Daraltıcı maliye politikasının amacı toplam talep miktarını azaltarak ekonominin tam istihdam denge seviyesini sağlayacak bütçe fazlası elde etmektir. Genişletici maliye politikasının amacı ise ekonomideki durgunluk döneminde toplam talep miktarını artırarak ekonominin tam istihdam denge seviyesine ulaşmasını sağlayacak bütçe açığını oluşturmaktır (Yeğen, 2019: 189).

Para politikası; reeskont oranı, açık piyasa işlemleri, karşılık nispeti ve kredi tavan araçlarından faydalanarak ekonominin likiditesini artırmayı veya azaltmayı amaçlayan para otoriteleri tarafından gerçekleştirilen para arzı ve faiz oranlarındaki düzenlemelerdir (Öncel, 1969: 289). Para politikası daraltıcı ve genişletici para politikası olmak üzere iki şekilde ifade edilebilir.

Genişletici para politikası para arzının artırılması ve faiz oranlarının azaltılması iken daraltıcı para politikası ise para arzını azaltarak faiz oranlarının artırılmasıdır (Arıcan ve Okay, 2014: 4).

Yüksek ekonomik büyüme hedefi olan ülkeler genişletici para ve maliye politikalarına başvurmaktadırlar. Bu politikalar kamu borçlanmasını artıracığı için beraberinde faiz oranları da artar. Faiz oranlarında gerçekleşen artış yabancı sermayelerin finansal piyasalara olan ilgisini artırır. Bu doğrultuda milli paraya olan talep artacağı için milli para yabancı para karşısında değer kazanır ve ithalat miktarı artar ihracat miktarı azalır dış ticaret dengesi açık verir. Dış ticaret dengesi cari işlemler hesabının büyük bir bölümünü kapsadığı için cari açık artacaktır. Mali genişleme sonucu ortaya çıkan bütçe açığı, aynı zamanda milli tasarruflar ve tüketim üzerinde etki yaratarak cari açığı artıracaktır (YaghoubiNia, 2015: 17'den aktaran: Çiftçi ve Eşme, 2017: 87).

1.1.3.6. Enerjide Dışa Bağımlılık

18. yy. ikinci yarısında dünya genelini etki altına alan sanayi devrimi emek yoğunluktaki üretim şeklini tamamen değiştirmiş ve üretimde makineleşme sürecini başlatmıştır. Üretimde makineleşme süreci dünya genelinde enerji kavramını gündeme getirmiştir. Bu neticede sanayi devrimi ile ülkelerin büyüme, gelişme ve kalkınma emellerini gerçekleştirebilmeleri için enerjiye sahip olma ve onu etkili biçimde kullanabilmek öncelik arz etmeye başlamıştır (Esen ve Bayrak, 2015: 46).

Ekonomik bağlamda enerji kavramı, hızlı büyüme ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek için son derece önemlidir. Bu sırada şehirleşmenin ihtiyaç duyacağı enerjiyi ucuza, kesintisiz ve yeteri kadar elde etmek ülkelerin amaçları arasındadır. Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan hızlı büyüme ve ekonomik hedeflerin gerçekleşmesi enerji kavramını çok daha hassas bir konu haline getirmektedir (Demir, 2013: 3).

Enerjide dışa bağımlı olan ülkelerin kayda değer bir bölümünde enerji tüketimi, enerji ithalatı ve cari açık arasında pozitif yönde, yoğun ve güçlü bir ilişki söz konusudur. Bilhassa, hızlı büyümenin gözlemlendiği gelişmekte olan ülkelerde artan enerji tüketimi petrol ve doğalgaz gibi yenilenemez enerji kaynaklarının tüketimini yoğunlaştırırken enerji ithalatını artırmaktadır. Artan ithalat miktarını karşılayacak döviz girdisi bulunmayan ülkelerde önemli cari açıklar ortaya çıkmaktadır. Enerji kullanımında yerli üretim olanaklarının genişletilememesi ülkeleri enerjide dışa bağımlı hale getirmektedir. Enerji talebinde yaşanan artış bahsedilen cari açık sorununu daha da derinleştirmektedir (Demir, 2013: 14).

1.1.3.7. Dış Borç Stokunun Yüksekliği

Dış borçlanma, devletin veya özel kurumların çeşitli sebeplerle dışardan gelir sağlaması olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak ortada hem borçlanmayla kazanılan bir gelir bulunması hem

de ana para ve faiz ödemelerinden doğan harcamalar söz konusu olduğu için iki yönlü bir finansman metodudur (Şeker, 2006: 75).

Dış borçlanma ülkelerin ekonomik büyüme hedeflerine ulaşması, yatırımları ve ihracat miktarını artırmak açısından önemli bir yere sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerde sermayenin yetersiz olması bu ülkeleri yabancı ülkelere ve çeşitli uluslararası kuruluşlardan dış borç alarak finansman sağlamaya yöneltmektedir. Söz konusu bu ülkeler ekonomik büyümelerini sürdürebilmek için ihtiyaçları olan yatırım mallarını ithalat ederek karşılarlar. Bu çerçevede ihracattan elde edilen gelirlerin ithalata yapılan giderleri karşılayamaması durumunda ülkede döviz sıkıntısı oluşmakta ve böylece dış borçlanmaya olan ihtiyaç artmaktadır (Kutlu ve Yurttagüler, 2016: 230).

Dış borcun büyümeyi artırıcı etkisi yatırımlar etkin bir şekilde kullanıldığında ortaya çıkmaktadır. Etkin bir şekilde kullanılmayan dış borcun ödemeleri, gelirdeki artıştan fazla olacağından dolayı, borcun tekrar borçla ödenmesi gibi bir kısır döngü yaratmakta ve bu durum ülkelerin refah seviyelerini olumsuz etkilemektedir (Kutlu ve Yurttagüler, 2016: 230).

Cari işlemler dengesini etkileyen asıl konu dış borç faiz ödemeleridir. Dış borç stokunda oluşan sürekli bir artış ve bu borçların faiz ödemeleri cari açığın artmasına sebep olmaktadır (Yiğit, 2018: 85).

1.1.3.8. Bütçe Açığı

Bütçe, bir devletin hasıla ve harcamalarının takip edildiği tablolardır. Bütçe açığı ise gelirin harcamaları karşılayamaması sonucu ortaya çıkmaktadır (Küçükü, 2012: 8).

Bir ekonomide uygulanan genişletici maliye politikasının sonucu olarak ortaya çıkan bütçe açıkları, üretim ve tüketim üzerinde olumlu etki yaratarak milli geliri artırır. Artan milli gelir yabancı mallara olan ilgiyi artırarak ithalat miktarının çoğalmasına sebep olur ve cari açık oluşur (Akboşancı ve Tunç, 2013: 3). Bu neticede bütçe açığı, ticaret açıklarının artmasına ve net ihracatın azalmasına sebep olduğu için cari işlemler hesabında açık oluşturur (Karabulut, 2018: 57).

ABD’de küreselleşmeyle beraber bütçe açıkları ortaya çıkmış ve açık sonucunda ekonomik faaliyetlerde azalmalar yaşanmıştır. Bunları takiben cari işlemler hesabında oluşan açıklıklar, bütçe açığına eşlik eder duruma gelmiştir. Bundan dolayı bu iki açık arasındaki oluşan ilişki “ikiz açık” kavramının doğmasına neden olmuş ve iktisat politikaları için önemli bir konu halini almıştır (Şahin, 2015: 1).

1.2. İşsizlik

1.2.1. İşsizlik Kavramı

İşsizlik, üretimde makineleşmenin başlamasından günümüze kadar olan süreçte hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerinin gündeminde yer alan önemli bir sorundur. Önem arz etmesinin sebebi ise oluşturduğu iktisadi ve sosyal problemlerin çok yönlü oluşundan kaynaklanmaktadır (Baştaymaz, 1983: 245).

Bir ülkede çalışma isteğine ve gücüne sahip bireylerin bazılarının iş sahibi olmamalarına “işsizlik”, bu durumda olan bireylere de “işsiz” denir. Bu tanımlamada değinilmesi gereken husus, işsizliğin, çalışma gücüne sahip bireylerin bir kısmının çalışmamayı tercih etmelerinden ve bundan ötürü ortaya çıkan “iradi işsiz” olmalarından kaynaklanan bir durum olmadığıdır. Aksine işsizlik, çalışma gücü olan bireylerin bir bölümünün çalışma istekleri olmasına rağmen iş bulamamalarından kaynaklanan “gayri iradi işsiz” olmalarından kaynaklanmaktadır (Ünsal, 1999’dan aktaran: Durak, 2011: 3). Buradan hareketle işsizlik, çalışma çağında ve gücünde olan, çalışma isteği gösteren ve çalışmak için herhangi bir engel taşımayan bireylerin iş bulamayıp mevcut potansiyellerini etkin bir şekilde kullanamadıkları durum olarak ifade edilebilir (Akın, 2018: 4).

Hayatın en temel alanlarından biri olan iş, insan yaşamı için kayda değer önem arz etmektedir. İş olmadan ekonomik ve sosyal bir yaşam şekli hayal edilemez. İş, bir yandan çalışan insan için yaşam şeklini ve bireyin toplumdaki konumunu belirlerken, öte yandan ise insanın kendisini ve kendisinin sorumlu olduğu hayatları idame ettirmesine olanak sağlamaktadır. Bundan ötürü, günümüz dünyasında insanların değerinin ölçütü olarak kullanılan çalışma hakkı bireylerin en önemli toplumsal hakları arasında yer almaktadır (Yüksel, 2005: 257-258).

1.2.2. İşsizlik Türleri

Çoğunlukla, bir ülke ekonomisinde çalışma arzusuna sahip olduğu halde iş bulamayan bireylerin mevcudiyetinin yarattığı durum olarak açıklanan işsizlik kavramının iyi anlaşılabilmesi için boyutlarının ve etkilerinin doğru bir şekilde analiz edilebilmesi gerekmektedir. Bunun için kavramın genel tanımının yanı sıra türlerinin de incelenmesi gereklidir. Buna göre işsizlik türleri kendi içinde yapısal işsizlik, geçici işsizlik, konjonktürel işsizlik, mevsimsel işsizlik, teknolojik işsizlik, gizli işsizlik, sürekli durgunluk işsizliği olmak üzere yediye ayrılmaktadır.

1.2.2.1. Yapısal İşsizlik

Bu işsizlik türü ekonominin sahip olduğu yapısal özelliklerden ve talep yapısındaki değişimlerden ötürü gözlenmektedir. Ekonomi içi (endojen) veya ekonomi dışı (exojen)

sebeplerden dolayı meydana gelebilir. Ekonomi içi sebeplere işgücünün yerini makinenin alması ya da talepteki değişimler sebep gösterilebilir; ekonomi dışı sebeplere ise politik ve doğal unsurlardan kaynaklanan ekonominin kapasitesinde meydana gelen daralmalar ya da işgücü arzındaki ansız yükselmeler sebep gösterilebilir (Kanca, 2012: 3).

Çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerde yaygın ve sürekli olarak gözlemlenen bir işsizlik türü olmasına rağmen günümüz gelişmiş ülke ekonomilerinde de önem arz etmeye başlamıştır. Gelişmiş ülke ekonomilerinin ticaret kanallarının değişmesi, diğer gelişmiş ülkelerdeki teknolojik ilerlemenin takip edilememesi ve talep yapısında meydana gelen köklü değişiklikler gibi çeşitli sebeplerden durgunlaşır ve yapısal bir işsizliğe sivrulur. Diğer yandan yapısal işsizlik, talep edilen niteliklere sahip olmayan gençlerin, yaşlıların, okuma-yazma bilmeyenlerin, azınlıkların, gelişmemiş bölgelerde yaşayanların ve teknolojik değişimlerden ötürü işten çıkarılanların durumlarıyla alakalıdır (Boztepe, 2007: 17).

1.2.2.2. Geçici İşsizlik

Friksiyonel işsizlik olarak da bilinen bu işsizlik türü, bir işçinin mevcut işini bırakıp yeni bir iş arayışında olduğundaki veya yeni bir işe geçiş sürecinde olan işçinin istihdam dışında kaldığı süreyi temsil etmektedir. Bu işsizlik türüne iş gücünün hareketliliği, daha iyi çalışma şartları olan iş arayışı veya alternatif işgücünün konumuna dair bilgi eksiklikleri sebep olur. Bahsi geçen işsizlik türünü belirleyen etkenler iş değiştirmelerin fazla olması, daha iyi çalışma şartlarının olduğu iş alanlarının hazırlanması ve mevsimsel değişimlerdir. İstihdam alanında danışmanlık servisi veren kurum ve kuruluşlar, topladıkları güncel işgücü açığı deneyimleyen firmalara ait verilerle, verdikleri servis aracılığı ile geçici işsizlik hadlerinin düşürülmesinde etkin görev oynarlar (Akyıldız, 2019: 97).

Geçici işsizlik ekonomilere en az hasar veren işsizlik türüdür. Geçici işsizlik haddini düşürmede piyasada hangi iş alanında hangi nitelikte işgücü arzı ihtiyacını iyi takip eden bir iş gücü politikası ve işçi bulma servislerinin iyi örgütlenmesi faydalı olacaktır. Bahsi geçen bu işsizlik türü tam istihdam düzeyinde de meydana gelebilecek bir işsizlik türüdür (İncekara, 2010: 5).

1.2.2.3. Konjonktürel İşsizlik

Genellikle gelişmiş ülkelerde yaşanan konjonktür hareketleri sonucunda ekonomik yapıda gözlemlenen dalgalanmalar paralelinde ortaya çıkan talep daralmasının neden olduğu işsizlik türüdür. Özellikle ekonomik kriz sonucu mal ve hizmet talebinin azalması ile üretimde meydana gelen azalmalardan dolayı ortaya çıkan bir işsizlik türüdür. Üretim miktarının düşmesi istihdamı azaltacağı için neticede işsizliğe yol açacaktır. Bahsi geçen bu işsizlik kısa ya da uzun zamanlı olabilir. Konjonktürel işsizlik ekonomik yapılara en çok hasar veren işsizlik türleri arasında olup bölgelere ve işkollarına göre farklılaşmalar sergilemektedir (İncekara, 2010: 5).

Konjonktürel işsizlik ile daha çok üretim malları ve dayanıklı tüketim malları sanayilerinde, madencilik ve inşaat sektöründe karşılaşılmaktadır. Yan mamul üreten ve sektörel girdi temin eden sanayilerde bahsi geçen işsizlik türü dolaylı olarak meydana gelmektedir (Baştaymaz, 1983: 251).

1.2.2.4. Mevsimsel İşsizlik

Ekonomi faaliyetlerinde mevsimlere bağlı dalgalanmalar gözlenebilir. İş imkanlarının yükseldiği mevsimlerde istihdam seviyesi artar, azaldığı mevsimlerde ise istihdam seviyesi azalır. (Kanca, 2012: 3). Örneğin tarımsal etkinliklerin yılın belirli dönemlerinde yoğun olması gelişmekte olan ülkelerde görülen mevsimsel işsizliğin başlıca nedenidir. Aktif nüfusun büyük bir bölümünün tarım alanında faaliyet göstermesi bu işsizlik türünü önemli hale getirmektedir. Tarımsal etkinlikler kırsal bölgelerdeki aktif nüfusa kısmi ve belirli dönemlerde çalışma olanağı sağlamaktadır. Bu nedenle kırsal bölgede yaşıyan nüfus yılın büyük bir bölümünü çalışmadan geçirmektedir (Boztepe, 2007: 19).

Mevsimsel etkilerden kaynaklanan işsizlik, inşaat ve turizm sektörlerinde de yaşanmakta olup tabii nedenlerin yanı sıra milli ve dini tatiller gibi sosyal nedenlerden dolayı da meydana gelebilir (Kanca, 2012: 3).

1.2.2.5. Teknolojik İşsizlik

Teknolojik işsizlik, yeni metotların, makinelerin kullanılması ve bu bağlamda, emeğin yerini makinelerle bırakması sonucu meydana gelmektedir. Yeni teknoloji ürünlerinin kullanıldığı kesimlerde üretim miktarı artarken, bu kesimde çalışan kişiler işsiz konumuna gelir ve diğer kesimlere doğru emek akışı başlar. Bu sebeple teknolojik işsizliği aynı zamanda yapısal işsizlik olarak tanımlamak mümkündür. Fakat teknolojik ilerlemeler kısa vadede istihdam azaltıcı olarak görev alırken uzun vadede istihdam yaratıcı bir görev üstlenir. Uzun vadede yan iş kolları ortaya çıkmakta ve emeğin yeniden aktif olarak kullanılması mümkün hale gelmektedir (Kanca, 2012: 3).

1.2.2.6. Gizli İşsizlik

Gizli işsizlik, diğer işsizlik türlerinden özellik bakımından ve biçimsel olarak farklılık gösterse de işsizliğin özel bir durumunu tanımlamaktadır. Genelde, toplam çıktı miktarında değişme olmadan, bir işletmeden veya iş sektöründen ayrılan iş gücünün toplam sayısı gizli işsizlik miktarını gösterir. Özetle, toplam ürün miktarının aynı seviyede kalması yani işgücünün marjinal verimliliğin sıfıra eşit olması durumunu ifade etmektedir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2003 'den aktaran: Bozdağlıoğlu, 2008: 49).

Gizli işsizlerin bir bakımdan iş sahibi fakat aynı zamanda işsiz olduklarını ifade etmek mümkündür. Yani, üretim teknolojilerinin ya da metotlarının değişmediği durumlarda işgücünün bir kısmının üretim sürecinden ayrılması durumunda üretim miktarında önemli bir değişikliğin olamaması durumu üretimden ayrılan işgücünün aslında gizli işsiz olduğunu göstermektedir. Bahsi

geçen bu işsizlik türü ülkelerde işsizlik hadleri ölçülürken sıklıkla dikkate alınmayan bir olgudur. Dikkate alınmamasının sebebinin temelinde bu işsizlik türünün ölçülmesinin zor olması yer almaktadır. Genel olarak incelendiğinde ekonomilerde yer alan gizli işsizlerin tespit edilebilmeleri durumunda işsizlik hadleri üzerinde ciddi etkileri bulunmaktadır (Yalçın, 2014: 10-11).

1.2.2.7. Sürekli Durgunluk İşsizliği

Sürekli durgunluk işsizliğinin nedeni, ekonomik yapıda meydana gelen durgunluktur. Bilhassa gelişmiş ülkelerde ekonomik yapının çeşitli sebeplerle durgun hale gelmesi neticesinde nüfusun önemli bir kısmı işsiz kalabilmektedir. Rakip ekonomilerin daha ucuz, daha fazla ve daha kârlı üretim gerçekleştirmeleri, ticaret şartlarının değişmesi ve verimliliğin azalmasına ekonomik gerilemeye sebep olarak sürekli işsizliği meydana getirmektedir. Sürekli işsizlik beraberinde iş bulma zorluğu, işsiz kişilerin oluşturduğu rekabet ortamı, gelir olmaması ya da az olması sebepleri ile büyük şehirlere göçlerin artmasını ve sosyal patlamaları getirmektedir (Kocaoğlu, 1997'den aktaran: Durak, 2011: 9).

1.2.3. İşsizliğin Nedenleri

Ekonomilerde tarımsal faaliyetlerin yoğunluğu azaldıkça ve karmaşıklık seviyesi artıkça parasallaşma da artmaktadır. Yani bireyler ihtiyaçları olan mal ve hizmetleri kendileri üretmeyip piyasadan satın almayı tercih etmektedirler. Bununla beraber bir yandan yapısal problemlerin oluşma ihtimali yükselirken diğer yandan işsizlik önce kavram olarak daha sonrasında toplumsal bir olgu olarak var olup yaygınlaşmaktadır. Günümüzde ekonomik karmaşıklığı artıran, işsizliğin oluşmasına olanak tanıyan ve önem arz eden temel faktörler arasında tarımsal-endüstriyel verimliliğin fazla olması, şehirleşme oranının fazla olması ve ulaşım-haberleşmenin kolay ve ucuza mal edilmesi yer almaktadır. Tarımsal- endüstriyel verimliliğin yüksek olması, işgücüne olan talebin düşük olacağı manasına gelmektedir. Bu durum işgücünün gelişmiş ülkelerde verimlilik seviyesi görece olarak düşük olan hizmet sektörüne yığılmasının sebebini oluşturmaktadır. Tarım ve sanayi sektörlerinde verimlilik arttıkça bu sektörlerdeki işgücü talebi azalış gösterme eğiliminde olmakta ve ortaya çıkan işgücündeki arz fazlalığını hizmet sektörünün karşılayamadığı durumlarda ise işsizlik kavramı ile yüzleşilmektedir. Şehirleşme oranının yüksek olması, parasallaşmanın yaygın olduğunun ve bireylerin mal-hizmet üretmek değil genellikle ihtiyaçlarını satın alma yoluyla karşılamaya çalıştıklarının göstergesidir. Parasallaşma ve şehirleşmenin tarımsal ve endüstriyel verimlilikte yaşanan artışın bir sonucu olduğuna değinilmelidir. Böylece şehirleşmenin yüksek olduğu günümüz dünyasında bireylerin yiyecek, giyecek ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için bir işe sahip olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda, iş bulamayan veya var olan işini kaybeden bireylerin temel ihtiyaçlarını kendi kendilerine üreterek karşılamaları pek olası bir durum değildir. Ulaşım ve haberleşmenin ucuza kolay elde edilmesi, üretilen malların ülkeler

arasında hareketliliğini serbestleştirir. İşgücü hareketliliğinin önünde ise ciddi hukuki, sosyal ve psikolojik engeller vardır. Bu problemler ülke sınırları içerisinde dahi önemli ölçüde geçerlidir. Günümüzde işgücü birçok ülkede hareketli olsa da işgücünün yer değiştirme seviyesi malların yer değiştirme seviyesi ile kıyaslandığında geride kalmaktadır (Tatlıyer, 2020: 36-41).

İşsizliğe neden olan diğer etkenler ise kısaca şöyledir (Özdemir, Ersöz ve Sarıoğlu 2006'dan aktaran: Durak, 2011: 10);

- Reel sektör yatırımlarını ve istihdam yaratmaya yönelik özendirici etkinliklerin yetersizliği,
- Milli istihdam politikasının eksikliği,
- Teknolojik gelişmelerin gerisinde kalmak ve beşerî sermaye yetersizliği,
- Bürokrasi ve yatırımların yurt dışına kayması,
- Eğitim ve istihdam ilişkisinin sağlanamaması ve eksik mesleki eğitim,
- Yabancı uyruklu ucuz kaçak işgücü ile mücadelede başarısızlık,
- Aktif istihdam politikalarının uygulanamaması.

Belirtmek gerekir ki her ülke kendine özgü bir ekonomik yapıya sahip olduğu için karşılaştığı işsizlik problemi de temelde kendine hastır. Fakat ülkeler dış ekonomilerden de önemli ölçüde etkilenmekte olup yapısal problemler ve riskler konusunda ülkelerin birbirleri üzerinde pozitif ve negatif yönlü etkileşimler yaratmaları söz konusu olabilmektedir (Tatlıyer, 2020: 36-41).

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE’DE CARİ AÇIK VE İŞSİZLİK SORUNU

Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye’de cari açık ve işsizlik sorunu incelenecek. Bu bağlamda, Türkiye’de cari açık sorunun tarihi gelişimi, Türkiye’de ithalatın gelişimi ve sektörel dağılımı, Türkiye’de işsizlik sorunu ve Türkiye’de cari açık, ara malı ithalatı ve işsizliğin seyri başlıklar altında açıklanacaktır.

2.1. Türkiye’de Cari Açık Sorununun Tarihi Gelişimi

2.1.1. 1980-1989 Dönemi

Türkiye ekonomisi, sabit kur politikasının uygulandığı 1970’li yılların sonuna doğru çok ciddi bir ödeme güclüğü ve döviz kıtlığı ile karşılaşmıştır. Bu durumun başlıca nedeni, ekonominin dışa kapalı olması ve takiben uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikalarıdır. Cumhuriyetin ilanından 1980’li yıllara kadar Türkiye sanayileşme sürecinde ithal ikameci uygulamaları takip etmiştir. Bu bağlamda, Türkiye öncelikle iç talebi karşılayarak ithal edilen malları ülke sınırlarında üretip yine ülke sınırları içerisinde satmayı hedeflemiştir, fakat sonuç olarak dışa kapalı ve rekabet ortamının olmadığı bir sanayi yapısı oluşmuştur. Bilhassa, 1980’li yıllara gelindiğinde uygulamalar amacına uygun sonuç vermediğinden negatif ithal ikamesine neden olmuş daha fazla ithalat yapılıyor duruma gelinmiştir. Bu durum ithalata olan bağımlılığı artırmış ve üretim sürecinde kullanılan kapasiteyi yarıya indirmiştir. Tecrübe edilen bu iktisadi darboğazdan kurtulmak için ekonomide temel değişimleri amaçlayan bir istikrar programı 24 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe sokulmuştur. Bu istikrar programının en önemli özelliği, kısa vadeli hedeflerin beraberinde uzun vadeli hedefleri de kapsamasıdır. 24 Ocak’ta alınan kararlar ile Türkiye ekonomisinde o zamana kadar benimsenmiş olan ithal ikameci sanayileşme uygulamalar terk edilerek ihracat ağırlıklı uygulamaların benimsenmesi amaçlanmış ve öncelikle devalüasyon uygulaması yapılarak sanayileşmede tecrübe edilen sıkıntıların çözümüne çalışılmıştır. Bununla beraber, dış ticaretteki engellerin kalkması, döviz piyasasına serbestliğin sağlanması, özelleştirme temelinde yapısal değişim politikaları ve enflasyon ile mücadele gibi uygulamalar izlenmeye başlanmıştır (Karluk, 2002’den aktaran: Yiğit, 2018: 55).

Yürürlüğe konulan 24 Ocak Kararları, kısa dönemde ekonomik istikrarı sağlamak, orta ve uzun dönemde ise ekonomideki sorunları çözecek yapısal değişiklikler içermesi açısından Türkiye ekonomisi için dönem noktası olmuştur. Bu doğrultuda gerçekleştirilen düzenlemeler şöyle özetlenebilir (Eşiyok, 2006: 18);

- Ekonomide rekabet ortamı yaratmak için yapılan Türk lirasının devalüasyonunun beraberinde teşvikler artırılmış ve nispi fiyatlar ihracattan kar sağlanacak şekilde düzenlenmiştir.
- Vergi gelirleri merkezi çalışanlara aktarılmış ve işletmelere sermaye birikimini desteklemek için kurumlar vergisinin indirilmesi ve istisnaların artırılması gibi kolaylıklar sağlanmıştır.
- Eğitim, sağlık, konut gibi sosyal içerikli kamu harcamalar önemli ölçüde kısılmıştır.
- Devlet temelinde hizmet üreten Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT) özelleştirilmiştir.

İstikrar programı ile Türkiye ticaretini dış dünya ile serbest şekilde gerçekleştirmiş ve ihracata dayanan ekonomik büyüme modelini uygulamaya başlamıştır (Göçer, 2013: 215).

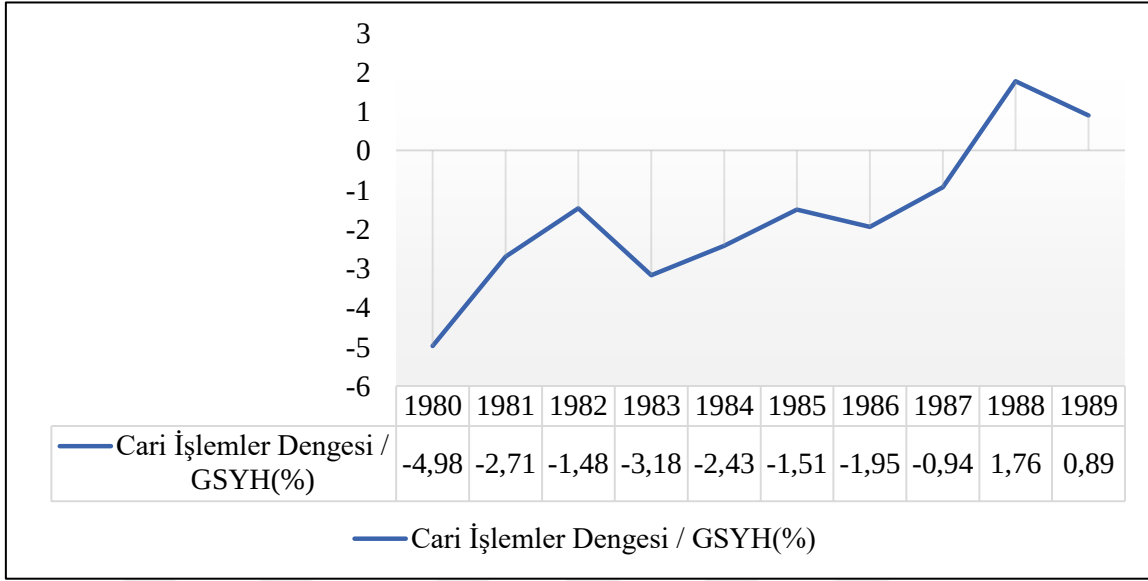
Tablo 1: 1980-1989 Yılları Arası İhracat – İthalat Değerleri ve Karşılama Oranı (%)

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1980	2.910	7.909	36,8
1981	4.703	8.933	52,6
1982	5.746	8.843	65,0
1983	5.728	9.235	62,0
1984	7.134	10.757	66,3
1985	7.958	11.343	70,2
1986	7.457	11.105	67,1
1987	10.190	14.158	72,0
1988	11.662	14.335	81,4
1989	11.625	15.792	73,6

Kaynak: TÜİK İstatistik Göstergeler (1923-2013)

Tablo 1’de gösterildiği gibi 1980-1989 yılları arası dış ticaretin serbestleşmesi neticesinde ihracat ve ithalat rakamlarında önemli artışlar yaşanmış, 1980 yılında 2.910 milyon dolar olan ihracat 1989 yılında 11.625 milyon dolara çıkmış aynı dönemde ithalat 7.909 milyondan 15.792 milyona çıkmıştır. 1980 yılında Türk lirasının devalüe edilmesi ihracatı yükseltmiş bunun sonucunda ihracatın ithalatı karşılama oranı yükselmiştir. Fakat yasal ve yapısal olarak hazırlanmadan dış ticaretin serbestleşmesi, ihraç edilenden daha fazlasının ithal edilmesiyle beraber dış ticaret açığına yol açmıştır (Göçer, 2013: 215).

Grafik 2: 1980-1989 Yılları Arası Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%) Oranının Seyri

Kaynak: Dünya Bankası (WB), <https://databank.worldbank.org>

1980-1989 yılları arasında tecrübe edilen dış ticaret açıkları cari işlemler dengesinde bozulmalara neden olmuştur. Grafik 2’de Türkiye ekonomisinin 1987 yılına kadar devamlı cari açık vermekte olduğu, 1988 ve 1989 yıllarında ise bir miktar cari fazla verdiği görülmektedir. Ancak Tablo 1’de de görüldüğü üzere bu cari fazlanın gerisinde dış ticaret fazlası yer almamaktadır.

2.1.2. 1990-2000 Dönemi

24 Ocak 1980 kararları ile Türkiye ekonomisi için dışa açık bir ekonomi olma yolunda temeller atılmış 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile tamamen dışa açık bir ekonomi yapısı oluşturulmuştur (Tiryaki, 2002: 13). Bu doğrultuda 1990’lı yılları takiben yabancı sermaye girişlerinde artışlar gözlemlenmiş, Türkiye ekonomisi kısa vadeli sermaye hareketlerine bağımlı hale gelmiş ve dış şoklara karşı hassaslaşmıştır. Bu dönemde tecrübe edilen ekonomik büyümedeki zikzaklar, yüksek kronik enflasyon gibi faktörler ekonomiyi olumsuz etkilemiştir (Doğan, 2014: 57). Sermaye hareketlerinin serbestleştiği 1990’lı yıllarda dış ticaretteki engellerin kalkması ve yürürlüğe konulan kur politikaları neticesinde cari işlemler dengesinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir (Ekşi, 2010: 53).

Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile ekonomide kısa dönemli bir genişleme gerçekleşmiş ancak 1990’lı yıllarda yaşanan olumsuz gelişmeleri takiben gerekli önlemler alınamamış ve ekonomi kriz ortamına sürüklenmiştir. Kriz dönemlerinde sermaye girişlerinin durması krizin etkisini daha fazla hissettirmiş ve sorunlar içinden çıkılmaz bir hale gelmiştir. Tecrübe edilen bu olumsuz gelişmeler 1993 yılında cari açık seviyesini rekor seviyeye çıkarmış bu

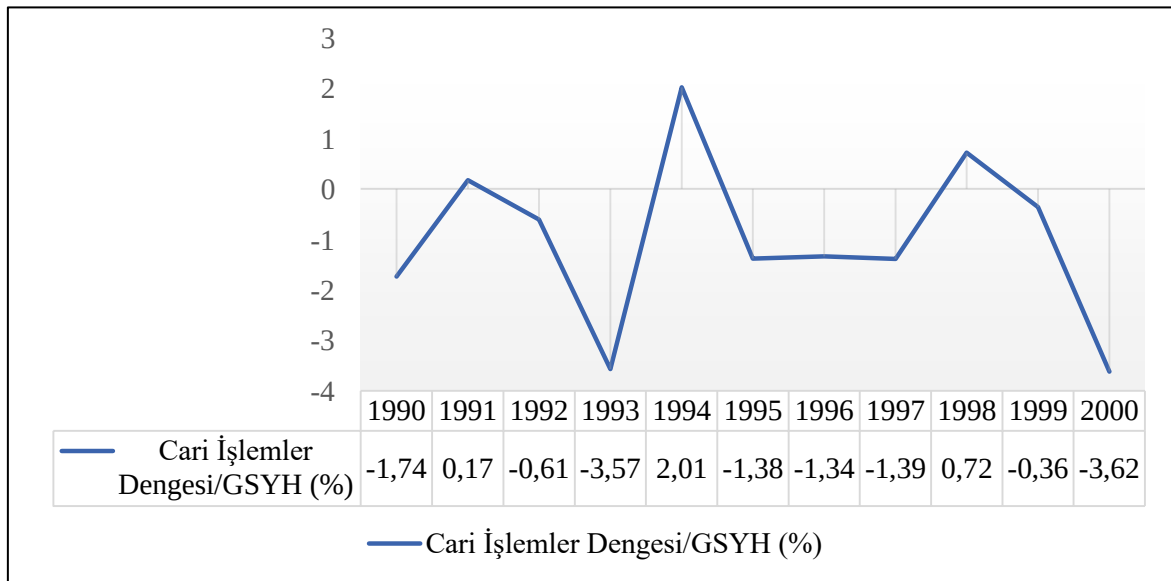
da, Türkiye Ekonomisi için kriz ortamı hazırlamış ve 1994 yılında kriz meydana gelmiştir. Meydana gelen krizden en fazla reel sektör etkilenmiş ve ülkeden yüksek miktarda sermaye çıkmıştır. Krizin ardından Türk lirasını devalüe ederek farklı önlemler alınmaya başlanmıştır (Doğan, 2014: 57-60). 1994 krizini takiben enflasyonu indirmeye ve ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla 5 Nisan Kararları alınmıştır (Ekşi, 2010: 53). 5 Nisan Kararları ile Ekonomik Önlemler Uygulama Planı uygulamaya konulmuştur. Bu kararlar ile enflasyonu indirmek, Türk lirasına istikrar kazandırmak, kamu kesiminde meydana gelen açıkları azaltmak, ihracatı artırmak, ödemeler dengesi açığını kapatmak ve sürdürülebilir ekonomik büyüme sürecine geçmek amaçlanmıştır (Kınaytürk, 2006: 46).

Tablo 2: 1990 – 2000 Yılları Arası Dış Ticaret Göstergeleri ve Yabancı Sermaye Girişleri (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Portföy Yatırımlar	Doğrudan Yatırımlar
1990	21.042	25.042	-4.000	547	700
1991	22.039	24.165	-2.126	623	783
1992	24.298	26.165	-1.867	2.411	779
1993	26.263	33.603	-7.340	3.917	622
1994	29.191	26.306	2.885	1.158	559
1995	36.581	40.113	-3.532	237	772
1996	45.150	48.757	-3.607	570	612
1997	51.528	55.664	-4.136	1.634	554
1998	54.117	54.637	-520	-6.711	573
1999	45.482	47.751	-2.269	3.429	138
2000	50.353	61.035	-10.682	1.022	112

Kaynak: TÜİK İstatistik Göstergeler (1923-2013), WB

Grafik 3: 1990-2000 Yılları Arası Cari İşlemler Dengesi / GSHY (%) Oranının Seyri

Kaynak: WB, <https://databank.worldbank.org>

Alınan kararlar doğrultusundaki önlemler ekonomide kısa dönemli bir düzelmeye neden olmuştur. Tablo 2’de görüldüğü üzere, bilhassa 1994 yılında Türk lirasının devalüe edilmesi ithalatı azaltırken, ihracatı ise artırmıştır. Ayrıca ekonomide alınan önlemler neticesinde Tablo 2’de görüldüğü üzere 1994 yılının dış ticaret dengesinde iyileşme olmuştur.

Yüksek reel faiz politikası ile Türkiye Ekonomisine kısa vadeli sermaye girişlerinin artmasıyla değeri artan Türk lirası ithalatı artırmış ve 1994 yılında fazla veren cari işlemler dengesini 1995 yılında tersine çevirmiştir. 1995 yılında DTÖ’ye üye olunmasıyla beraber Türkiye Ekonomisinde ihracata yönelik devlet yardımları programları uygulanmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda Tablo 2’de görüldüğü üzere ihracat artmaya başlamış fakat ihracatın artmasına rağmen ithalattaki artış dış ticaret açığını olumsuz etkilemiş. Bu sebeple cari işlemler dengesinde kayda değer bozulmalar olmuş ve ekonominin cari işlemler dengesinde Grafik 3’te görüldüğü üzere -1,38 oranında cari açık kaydedilmiştir (Ümit, 2007: 149).

Parasız (1996)’a göre 1996 yılında Avrupa Birliği (AB) ile yapılan Gümrük Birliği’ni takiben dış ticarete korumacılığın azalması, yıl boyunca iç talebin gücünü koruması ve ihracat pazarlarında yaşanan durgunluk 1996 yılı için ithalatı artırmış ve dış ticaret dengesini negatif yönde etkilemiştir. Bununla birlikte Merkez Bankası (MB) Ödemeler Dengesi İstatistiklerini 1996 yılından itibaren bavlul ticareti tahminlerini içerecek şekilde açıklamaya başlamıştır (Parasız, 1996’dan aktaran: Yayar ve Demir, 2014: 128). Bu doğrultuda Tablo 2’de Gümrük Birliği anlaşmasının ardından dış ticaret açığının hızla arttığı görülmektedir. Ayrıca sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ise Türkiye Ekonomisine portföy yatırımları ile doğrudan yatırımların girişinde dalgalı seyirlere neden olmuştur.

Türkiye’de 1999 yılında gerçekleşen deprem ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. 1999 yılında reel döviz kuru %2,5 oranında değer kazanırken ihracat oranında %5,9’luk ve ithalat oranında %12,7’lik azalma yaşanmıştır. Böylece dış ticaret açığı kayda değer ölçüde daralmış, 1998 yılında fazla verirken cari işlemler dengesi 1999 yılında ise açık vermiştir (Aydoğuş ve Öztürkler, 2006’dan aktaran: Ekşi, 2010: 56).

Grafik 3’te Türkiye Ekonomisinin 1990-2000 yılları arasındaki cari açık oranları incelendiğinde ise 1991, 1994, 1998 yılları hariç ekonomide cari açık tecrübe edildiği görülmektedir.

2.1.3. 2000-2010 Dönemi

Türkiye ekonomisinde 1990’lı yıllarda kronik yüksek enflasyon sorunu yaşanmaya devam etmiş ve büyüme oranlarında istikrarsızlık oluşmuştur. Reel faiz oranları bütçe açıklarının iç borçlanma ile finanse edilmesi sebebiyle yükselmiş ve bu durum iç borç stokunun zamanla

yükselmesine sebep olmuştur. İlâveten alınan erken seçim kararının yarattığı belirsizlik ortamı iç talebi olumsuz etkilerken, Asya Krizinin sonucunda artan rekabet şartları ve azalan ihracat gelirleri, peşinden Rusya Krizinin ihracatı iyice daraltması ise ekonominin büyümesini olumsuz yönde etkilemiştir. 1999 yılının sonunda Türkiye Ekonomisi iktisadi açıdan çok kötü bir duruma gelmiştir (Kınaytürk, 2006: 56). 2000’li yıllara gelindiğinde ise sağlıksız mali sistem ve yapısal sorunların çözüme kavuşturulmaması sebebiyle ekonomide tekrar kriz ortamı oluşmuştur. Bu doğrultuda enflasyon oranını düşürmek ve yeniden ekonomik büyümede istikrar sağlanması için 2000 yılının başında Enflasyonu Düşürme Programı yürürlüğe konulmuştur. Bu program ile döviz kurunun önceden açıklaması kur riski sorununu yok etmiş böylece nominal faiz oranları hızlıca düşmüştür (Ataç, 2007’den aktaran: Ekşi, 2010: 56). Döviz kuruna dayalı bu program ile enflasyon oranı ve kurlar beklentilerin üzerine çıkmıştır. Öte yandan programın uygulanmaya başlamasıyla Türk lirası aşırı değerlenmiş ve ithalat miktarında yüksek artışlar olurken, ihracat miktarında artışlar ise çok yüksek olmamıştır. Bu durum dolayısıyla dış ticaret dengesinde bozulmalara sebep olmuştur (Doğan, 2014: 65). Uygulanan bu program kapsamında cari işlemler açığının hızla artması beraberinde bankacılık sitemindeki kırılganlıkların artışı 2000 yılının Kasım ayında Türkiye Ekonomisini yeni bir kriz ortamına sürüklemiştir (Ercivan, 2021: 53).

Kasım 2000 krizi sonucu oluşan güvensizlik ortamının neden olduğu dövize olan yoğun spekülâtif saldırı, çok yüksek faiz oranları, büyük döviz rezervi kayıpları ve Uluslararası Para Fonu (IMF)’ndan alınan 7.5 milyar dolar kredi ile kriz atlatılmış fakat ileride oluşabilecek benzer saldırılara karşı ekonominin savunma mekanizması kayda değer ölçüde zayıflamıştır (Uygur, 2001: 23).

Tablo 3: 2000-2010 Yılları Arası Dış Ticaret Göstergeleri

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%)
2000	50.353	61.035	-10.682	-3,62
2001	49.963	44.190	5.773	1,86
2002	54.750	53.255	1.495	-0,26
2003	70.502	73.519	-3.017	-2,40
2004	91.918	101.624	-9.706	-3,47
2005	106.331	123.395	-17.064	-4,14
2006	119.871	146.861	-26.990	-5,59
2007	145.385	178.124	-32.739	-5,42
2008	178.018	212.027	-34.009	-5,12
2009	145.548	151.584	-6.036	-1,75
2010	157.441	197.021	-39.580	-5,74
2011	183.647	252.519	-68.872	-8,87

Kaynak: TÜİK İstatistik Göstergeler (1923-2013), WB

Kasım 2000 krizi sonrası alınan önlemler ekonomik ortamı ve beklentileri göreceli olarak iyileştirse de cari işlemler ve bütçe açıkları gibi yapısal sorunlar varlığını korumuş ve krize karşı alınan önlemler için geçici bir çözüm olmuştur (Doğan, 2014: 66).

Tablo 3, 2000 finansal kriz yılı için incelendiğinde Türkiye Ekonomisinin cari açığı bir önceki yıla göre aşırı yükselmiş ve -3,62 olarak kaydedilmiştir. Enflasyonu Düşürme Programı dolayısıyla değeri artan Türk lirası ithalatı 61.035 milyon dolara artırırken ihracatta ise bir öncesi yıla göre yüksek bir artışa neden olmamış ve ihracat 50.353 milyon dolar olarak kaydedilmiştir. 2000 yılında ithalatı ihracata göre meydana gelen yüksek artış dolayısıyla dış ticaret dengesi 10.682 milyon dolar açık vermiştir.

Cari açığın beklenmedik boyutlarda artması Kasım 2000 krizini takiben 1999 yılının sonunda uygulamaya geçilen programın güvenilirliğini sarsarak başarısız olmasının en önemli etmenidir (Doğan, 2014: 66). Kasım 2000 krizini takip eden süreçte ekonomik sorunlar varlığını korumuş ve Türkiye Ekonomisi krize açık yapısını devam ettirmiştir. Mali kesimde güven ortamı sağlanamadığı için 2001 yılı Şubat ayında kriz ortamı güçlenmiş ve likidite krizi gittikçe döviz hücum krizine dönüşmüştür. Döviz rezervlerindeki hızlı azalma sonucu döviz kurlarının çapa olarak kullanılmasından vazgeçilmiş ve bu doğrultuda dalgalı döviz kuru sistemine geçilmiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2008: 395). Türkiye’de Enflasyonu Düşürme Programının başarısız olarak sonuçlanmasının ardından Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı yürürlüğe koyulmuştur. Yeni program ile öncelikle enflasyonun düşürülmesi amaçlanmış ve bu doğrultuda kurun dalgalanmaya bırakıldığı açıklanmış bu açıklamayla beraber doların Türk lirası karşısındaki değeri yükselmiştir. Para ve döviz piyasalarında istikrar sağlanarak, iç talebi kontrol edebilmek için sıkı para ve maliye politikaları uygulanmış ve enflasyonda kayda değer düşüşler görülmüştür. Şubat 2001 Krizini takiben yürürlüğe konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı kapsamında 25 Nisan 2001 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB)’nin statüsünde de köklü değişimler olmuştur. Güçlü Ekonomiye Geçiş programı dış ticaret ve cari işlemler dengesi çerçevesinde incelendiğinde uluslararası rekabet gücünün arzu edilen miktarda artırılamadığı ve bağlamda kalıcı bir gelişme doğrusu çizilemediği anlaşılmaktadır (Aydoğuş ve Öztürkler, 2006’dan aktaran: Ekşi, 2010: 57-58).

Şubat 2001 krizi sonrasında Türkiye Ekonomisi siyasi ve iktisadi açıdan olumlu iç ve dış konjonktürün etkisiyle beraber 2008 Küresel krizine kadar yükselen bir trend yakalamış ve bu dönemde göreceli olarak yüksek bir ortalama büyüme hızına erişmiştir. Diğer yandan enflasyonu düşürmeye yönelik uygulanan politikalar içerisinde para arzına yönelik olanlar etkili sonuç vermiş ve faiz oranları yüksek tutularak Türk lirasının değerlendirilmesi yönünde bir yol takip edilmiştir. Bu süre zarfında enflasyonla mücadelede önemli yol kat edilmiş ve 2004 yılını takiben enflasyon rakamları tek haneye düşmüştür. Aynı şekilde Türk lirasından sıfırların silinmesi de Türk lirasına olan güvenin artışında olumlu yönde etkili olmuştur (Yılmaz ve Karataş, 2009: 89). Ancak Türk lirasının değerlendirilmesi ithalatı ucuz ve ihracatı pahalı hale getirdiği için Tablo 3’te de görüldüğü

üzere 2004 yılı ve takip eden yıllarda cari açıkta hızlı bir artış kaydedilmiştir. Türk lirasını değerlendirme uygulaması dış denge üzerinde istenilen sonucu vermemiştir.

2007 yılının ortasına doğru Amerika konut kredilerine ilişkin geri ödemede yaşanan zorluklar sebebiyle başlangıç noktası finans piyasası olan dalgalanmalar 2008 yılında yoğunlaşarak küresel kriz haline gelmiştir. 2008 Krizi ilk olarak Mortgage Krizi olarak patlak verse de takip eden dönemde likidite krizine dönüşmüş ve bu kriz tüm ülkeler için kayda değer miktarda üretim ve refah kalitesinde azalmalara neden olmuştur (Oktar ve Dalyancı, 2010: 14-15). Tablo 3'te görüldüğü üzere Türkiye Ekonomisi de 2008 Küresel Krizinden etkilenmiş 2008 ve 2009 yıllarında dış ticaret açığı azalsa da krizin etkisinin kaybolmaya başladığı 2011 yılında -8,87 ile cari açık oranının en yüksek değeri kaydedilmiştir.

Tablo 3 ayrıntılı olarak incelendiğinde cari işlemler dengesinde 2001 Şubat Krizi neticesinde kaydedilen fazladan sonra 2002 yılından 2008 Küresel Krizine kadar sürekli artan bir seyrinde açık verildiği görülmektedir. 2008 Küresel Krizinden sonra cari açıktaki bu hızlı artış kesilmiştir.

2.1.4. 2010 ve 2021 Dönemi

2008 Küresel Krizi sonrası toparlanma sürecinde olan Türkiye, ABD ve AB ekonomilerinin daralmasıyla da Orta Doğu pazarına girerek farklı ülkeler ile ihracat yapmıştır. Bu sayede tam olarak krizin risklerinden kurtulamasa da risklerden büyük oranda arınmış ve doğrudan yabancı sermaye ile kısa vadeli yabancı sermayeler için güvenilir bir ortama sahip olmuştur (Paksoy vd., 2014'ten aktaran: Bakaç, 2019: 83).

Tablo 4: 2010 -2021 Yılları Arası Dış Ticaret Göstergeleri

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	Cari İşlemler Dengesi /GSYH (%)
2010	157.441	197.021	-39.580	-5,74
2011	183.647	252.519	-68.872	-8,87
2012	205.516	248.339	-42.823	-5,45
2013	226.267	274.782	-48.515	-5,83
2014	235.583	267.746	-32.163	-4,14
2015	210.353	229.374	-19.021	-3,16
2016	198.973	218.373	-19.400	-3,11
2017	222.695	254.937	-32.242	-4,76
2018	237.536	248.088	-10.552	-2,79
2019	244.941	227.638	17.303	0,70
2020	203.816	230.141	-26.325	-4,94
2021	282.851	285.578	-2.727	-1,68

Kaynak: TÜİK İstatistik Göstergeler (1923-2013), WB

İhracattaki yükselmeye rağmen ithal mallara karşı olan talebin artması 2010 yılında dış ticaret açığının yükselmesine neden olmuştur (Doğan, 2014: 71). Bu kapsamda Tablo 4 incelendiğinde dış

ticaret dengesinde 39.580 milyon dolar açık kaydedilmiştir. 2011 yılında ise dış ticaretteki artış devam etmiş ve dış ticaret dengesinde 68.872 milyon dolar açık kaydedilmiş ve 2011 yılında cari açık oranı rekor seviyeye ulaşmış ve -8,87 olarak kaydedilmiştir.

2012 yılında geliştirilen Yumuşak İniş argümanı kapsamında iç talebi soğutucu ve cari açığın sürdürülebilmesine yönelik politika araçları kullanılmaya başlanmıştır (TSPB, 2013: 6). Bu kapsamda Tablo 4 incelendiğinde 2013 yılında ihracat 226.267 milyon dolara yükselirken ithalat ise 274.782 milyon dolara yükselmiştir. Dış ticaret dengesi 48.515 milyon dolar açık verirken cari açık oranı -5,45 olarak kaydedilmiştir.

2014 yılında yurt içi talebin azalması ve kurlardaki artış doğrultusunda ithalat düşmüş ihracat ise Türk lirasının değerinin düşmesi ile desteklenmiştir. Bilhassa Avrupa Birliği ile yapılan ticaretin artması ihracatı yükseltmiştir. Cari açık ise dış ticaret açığının azalması, enflasyonun yükselmesi ve iç talebin azalması ile azalmıştır. Bu yılda cari açığın bir kısmı devlet ve bankaların yurt dışındaki tahvil ihracından, diğer kısmı ise bankalar ile reel sektörün getirdiği krediler ile finanse edilmiştir (TSPB, 2014: 3-4). Bu kapsamda Tablo 4 incelendiğinde ihracat bir önceki yıla göre artmış ve 235.583 milyon dolar olarak kaydedilirken ithalat ise bir önceki yıla göre azalma göstermiş ve 267.746 milyon dolar olarak kaydedilmiştir. Dış ticaretteki açık bir önceki yıla göre azalmış ve dış ticaret dengesinde 32.163 milyon dolar açık kaydedilmiş ve cari açık oranı ise gerilemiş ve -4,14 olarak kayıtlara geçmiştir.

Enerji fiyatlarının düşmesi ile 2015 yılında ithalat değeri azalmış ve cari açık daralmıştır. Türk lirasının değerinin düşürülmesine rağmen ihracat ise artırılamamıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranının yükselmesi ile dış ticaret açığı daralmıştır. Bu sayede cari açık 2009 yılından bu yana en düşük seviyeye ulaşmıştır (TSPB, 2015: 4). Bu kapsamda Tablo 4 incelendiğinde ihracat bir önceki yıla göre azalmış ve 210.353 milyon dolar kaydedilirken, ithalatta da bir önceki yıla göre azalma gerçekleşmiş ve 229.374 milyon dolar olarak kaydedilmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda dış ticaret açığı azalmış ve dış ticaret dengesinde 19.021 milyon dolar açık kaydedilirken, cari açık azalmış ve ekonomi 3,16 oranında cari açık vermiştir.

Dış ticaret açığı 2016 yılında gerilemiştir, fakat terör eylemleri ve Rusya'nın uyguladığı ambargo sebebiyle Türkiye'yi ziyaret eden turist sayısında azalma yaşanmış dolayısıyla turizm gelirlerindeki azalma cari açığı yükseltmiştir. İhracat ise Rusya'nın uyguladığı bu ambargo sonucu azalmıştır (TSB,2016: 4-5). Bu kapsamda Tablo 4 incelendiğinde ihracat 198.973 milyon dolara ithalat ise 218.373 milyon dolara gerilemiş ve dış ticaret dengesi 19.400 milyon dolar açık vermiştir. Cari açık oranı ise -3,11 olarak kaydedilmiştir.

2016 yılında başlayan uluslararası piyasalardaki petrol fiyatlarının artması 2017 yılında da devam etmiş, bu yükseliş ekonomik aktivitelerdeki hızlanma ile ithalatı artırmıştır. 2017 yılında ihracat pazarının genişlemeye devam etmesi ve 2017 Ekim ayında Rusya ambargosunun kaldırılması ihracatı artırmış sonuç olarak dış ticaret açığı artmıştır. Rusya ile ilişkilerin düzelmesi turizm gelirlerini artırsa da artan dış ticaret açığına paralel olarak cari açık artmıştır (TSPB, 2017:

4-5). Bu kapsamda Tablo 4 incelendiğinde ihracat bir önceki yıla göre artmış 222.695 milyon dolar olarak kaydedilmiş ithalat ise aynı şekilde artış göstermiş ve 254.937 milyon dolar olarak kaydedilmiştir. Dış ticaret açığı 32.242 milyon dolara yükselmiş ve bu yükselişe paralel olarak cari açıkta bir önceki yıla göre artış kaydedilmiştir.

2018 yılının ikinci yarısında döviz kurunun hareketlenmesi ihracatı artırmıştır. İthalat ise enerji maliyetleri yükselse de iç talebin küçülmesi ile tüketim malları ve sermaye malları ithalatının kayda değer ölçüde azalması nedeniyle bir önceki yıla göre azalmıştır. Bu doğrultuda dış ticaret açığı bir önceki yıla göre azalmıştır. Dış ticaret açığı azalırken ülkeye gelen turistlerin artması sonucu hizmet gelirlerinin artması cari açığın bir önceki yıla göre azalmasına neden olmuştur (TSPB, 2018: 5). Bu kapsamda Tablo 4 incelendiğinde ihracat 237.536 milyon dolar ithalat ise 248.088 milyon dolar olarak kaydedilmiştir. Dış ticaret açığı 10.552 milyon dolar ve cari açık oranı -2,79 olarak kaydedilmiştir.

2019 yılında küresel büyümenin yavaş ilerlemesi ihracatta yüksek bir artışa neden olmamış ithalat ise zayıf yurt içi ekonomik etkinliklere paralel olarak petrol fiyatlarının düşmesiyle azalış göstermiştir. Bu durum dış ticaret açığının gerilemesine sebep olmuş ve turizm sektöründeki iyileşme ile cari dengeyi olumlu etkilemiş ve cari denge fazla vermiştir. Genel olarak cari açık veren Türkiye Ekonomisi en son ekonominin ciddi boyutta daraldığı 2001 yılında cari işlemler fazlası vermişti (TSPB, 2019: 4-5). Bu kapsamda Tablo 4 incelendiğinde ihracat bir önceki yıla göre artmış 244.941 milyon dolar olarak kaydedilirken ithalat ise bir önceki yıla göre azalmış 227.638 milyon dolar olarak kaydedilmiştir. Bahsedildiği gibi dış ticaret açığında iyileşme olmuş ve 2019 yılında Türkiye'nin cari işlemler hesabı dengesi fazla vermiş ve cari açık oranı 0,7 olarak kaydedilmiştir.

2020 Mart ayının ortasından itibaren dünyanın tamamına yayılan ve pandemi özelliği kazanan koronavirüs salgını birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de ekonomik etkinliklerin seyrinde belirleyici olmuştur. Dünya genelinde ekonomik etkinlikler daralması bilhassa Avrupa'daki yavaşlama ihracatın bir önceki yıla göre azalmasına neden olmuş ithalatı ise %4 oranında artırmıştır. Ekonomik etkinliklerdeki durğunluğa rağmen 2019 yılında cari fazla veren Türkiye Ekonomisi 2020 yılında net turizm gelirlerinde azalmaya da bağlı olarak cari açık vermiştir (TSPB, 2020: 3-6). 2021 yılında dünya genelindeki ekonomik etkinliklerin düzelmesi doğrultusunda özellikle ara malı ihracatı artmış ihracat toplamı 282.851 milyon dolar olarak kaydedilmiştir. İlk başta enerji olmak üzere 2021 yılında ithal edilen birçok emtianın fiyatında artış olmuştur. Dış ticaret oranlarının Türkiye aleyhinde gelişmesine rağmen dış ticaret açığı daralmış ve 2.727 milyon dolar olarak kaydedilmiştir. 2021 yılındaki ekonomik etkinliklerin iyileşmesine rağmen cari açık da %58'lik bir düşüş olmuş cari açık oranı -1,68 olarak kaydedilmiştir. Bu gelişmelerde dış ticaret açığının azalmasının yanı sıra Covid-19 hastalığı için geliştirilen aşıların yaygınlaşması sayesinde turizm faaliyetlerinin tekrar canlanması da etkili olmuştur (TSPB, 2021: 6-7).

2.2. Türkiye’de İthalatın Gelişimi ve Sektörel Dağılımı

Bu bölümde, Türkiye’de ithalatın gelişimi ve sektörel dağılımı incelenecektir. Bu bağlamda, öncelikle 1980 öncesi ve sonrası dış ticaret uygulamaları incelenecek, ardından Türkiye’de ithalatın sektörel dağılımı ele alınacaktır.

2.2.1. 1980 Öncesi ve Sonrası Dış Ticaret Uygulamaları

Dış ticaret uygulamalarında 1980 öncesi tarihsel süreç incelendiğinde sistem farklılaşmalarından dolayı bu dönemi üç uygulama dönemine ayırarak incelemek mümkündür. Bu dönemler sırasıyla 1923-1929 Kuruluş Dönemi, 1930-1945 Devletçilik Uygulamaları, 1945 ve sonrası Liberal Ekonomi Politikası dönemi şeklindedir.

Türkiye 1923 yılında cumhuriyetin ilanından 1929 yılına kadar geçen sürede liberal ticaret politikası uygulamıştır. Bunun temel nedenleri arasında 17 Şubat 1923 tarihinde toplanan İzmir İktisat Kongresi’nin temel ilkeleri ve Lozan Antlaşması genel hükümleri yer almaktadır. Liberal sistemle beraber ekonomide sıkı para politikası uygulanmıştır ve özel girişimcilerin faydası gözetilerek müdahaleler yapılmıştır. (Alkin, 2010’dan aktaran: Birincioğlu, 2017: 17). Bu dönemde getirilen hükümet düzenlemeleri ile finansmana destek olmak için önce 1924 yılında İş Bankası ardından, 1925 yılında Sanayi ve Maden Bankası kurulmuştur. Özel girişimcileri desteklemek için 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır (Özcan 1998’den aktaran: Özdemir vd., 2016: 152). Kuruluş döneminde Dünya’da tecrübe edilen 1929 Büyük Buhranı sebebiyle iktisadi ve sosyal girişimlerde başarı sağlanamamış ve yerli sanayide arzu edilen atılım gerçekleşememiştir (Yurdakul, 2014: 60).

Türkiye 1930-1945 döneminde Büyük Buhranın etkilerini azaltabilmek için ithalatı daraltıcı önlemler almıştır. Bu dönemin dış ticaret politikasının temel amacı dış ticaret açığını düşürmektir. Bu amaç doğrultusunda yerli piyasada üretilen malların ithalatı sınırlandırılmış ve ikili anlaşmalara konu olan malların ithalatının serbestleşmesi gibi başlıca politikalar yürütülmüştür. Almanya’nın başta olduğu birçok ülkeyle “Kliring Anlaşmalar”³ yapılmış ve ihracata karşılık ithalat yaklaşımı benimsenmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesi ile 1940 yılında Milli Koruma Kanunu çıkarılmış; bu kanun doğrultusunda ithalatı denetlemek için ithalatçılar bir araya getirilmiştir. Ekonomi 1938 yılında dış ticaret açığı vermiş. Bu durumun en önemli nedeni 1937 yılında dış

³ Kliring, takas sisteminin geliştirilmiş bir versiyonudur ve bu sistemin temelinde ülkeler arasındaki çift yönlü ticaret anlaşmalarının mal ile ödenmesi öngörülmektedir. Anlaşmalı ülkeler ihracat ve ithalat işlemlerini döviz kullanmadan mahsup veya takas yolu ile kliring kurumları aracılığı ile gerçekleştirmektedir. Kliring anlaşmasına taraf olan ülkelerde ithalatçılar ithal ettikleri malların karşılığını kendi ülkelerinde milli paraları ile öderler (Akdoğan, 2019).

ticaretin Kliring Anlaşmaları'nın kapsamından çıkartılıp serbest olması için yapılan girişimlerdir. Dış ticarete açık oluşması bu girişimleri durdurmuş ve 1945 yılına kadar dış ticareti sınırlandırma politikası uygulanmıştır (Birincioğlu, 2017: 19-20).

Türkiye'de çok partili sisteme geçişle beraber yeni hükümet, devletçilik politikası yerine liberal ekonomi politikasını uygulamaya başlamıştır. Ancak 1952 yılında dış ticaret açığı bir önceki yıla göre iki kat fazla kaydedilmiştir. Bunun sonucunda ithalata tekrar kısıtlama uygulamaları getirilmiş ve 1953 yılından itibaren serbest ithalat rejimi tamamen yürürlükten kaldırılmıştır (Şenkardeşler, 2018: 114). 1958 yılında ithalatındaki sınırlamaları azaltmayı ve Türk lirasının devalüe edilmesini içeren bir ekonomik istikrar programı yürürlüğe girmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2007'den aktaran: Şenkardeşler, 2018: 115). 1960 yılı askeri darbesinin neden olduğu durgunluk 1961 yılında da devam etmiştir (Şenkardeşler, 2018: 116). İç piyasayı yerli üretime açmak için 1963-1974 yılları arası üretim miktarı yeterli seviyeye ulaşan malların ithalatı yasaklanmış ve ithal ikamesi bir politika uygulanmıştır. Petrol krizi sonrası 1974 yılında dış ticaret oranları tersine dönmüş ve artan maliyetler ithalat yapmayı zorlaştırmıştır. Takiben, devlet üretimin etkilenmesini önlemek için ithalatı kolaylaştıran tedbirler almıştır (Kazgan, 2004: 96-107).

1980 öncesi yürürlükte olan ithal ikameci ekonomi politikaları ihracatta istenilen artışı sağlayamamış ve yapılan üretim ancak yurt içi talebi karşılar duruma gelmiştir. Yatırım malı ve ara malında olan dışa bağımlılık sebebiyle ithalat da istenilen azalma sağlanılamamıştır. Bu sebeple 24 Ocak 1980 Kararları ile Türkiye ithal ikameci sanayileşme politikasını terk ederek ihracata dayalı sanayileşme politikasını benimsemiş ve dışa açılma yolunda ilk adımı atmıştır (Balan, 2016'dan aktaran: Cengiz, 2021: 79).

24 Ocak Kararları ile dışa açık bir ekonomi modeli oluşturan Türkiye, ihracatı teşvik politikaları doğrultusunda ucuz maliyetli ihracat kredisi, Katma Değer Vergisi (KDV) muafiyeti, döviz tahsisi, kurumlar vergisi muafiyeti, ihracat karlılığı dövizlerden mahsup, resim ve geçici kabul rejimi ile ithalat gibi bazı teşvik araçları geliştirmiştir (DPT, 2000: 33-34).

1990 yılı Körfez Krizi ve 1991 yılında gerçekleşen erken genel seçimler sonucunda, Türkiye'de para politikaları gevşemeye başlamıştır. Bilhassa Körfez Krizi ihracatı olumsuz etkilemiştir ve 1994 krizi ile Türkiye ekonomisi ciddi miktarda iç borç altına girmiştir. Faiz hadlerindeki ani ve hızlı artışlar, yurt dışından sıcak paranın kısa süreli spekülâtif amaçlar ile Türkiye'ye gelmesine yol açmıştır. Türk lirasının reel olarak değerlendirilmesi ihracatı azaltırken ithalatı artırmıştır. Bu durum döviz ve mali piyasalarda belirsizliklere ve dalgalanmalara neden olmuştur ve enflasyonu düşürmek, ekonomide istikrarı sağlamak için 5 Nisan 1994 tarihinde ekonomik istikrar tedbirleri yürürlüğe konulmuştur. 5 Nisan Kararları olarak da bilinen ekonomik istikrar tedbirleri kapsamında ekonomide hızla istikrar oluşturmaya ve istikrarı kalıcı hale getirecek yapısal reformların uygulanması amacıyla çalışmalar yapılmıştır. 5 Nisan Kararları ile iç piyasada daralma meydana gelmiştir (Hepaktan, 2008).

5 Nisan Kararları ile Türkiye ekonomisi 1995-1996 yıllarında göreceli olarak canlanmış olsa da 1997 yılında Uzak Doğu Asya'da ve ardından Rusya ve Brezilya'da yaşanan iktisadi krizlerden olumsuz etkilenmiştir. Bilhassa, önemli bir ticaret ortağı olan Rusya Federasyonu ekonomisindeki kriz müteahhitlik hizmetlerini, turizm gelirlerini ve dış ticaret ilişkisini olumsuz etkilemiştir. Sanayi sektörünün 1995 yılında tekrardan hareketlenmesi ile elde edilen üretim artışı ve uygun uluslararası ortam dış ticaretin tekrar normale dönmesini sağlamıştır. Dünyada yaşanan iktisadi ve finansal krizlerin etkisinden tam anlamıyla kurtulamamışken, Türkiye ekonomisi 1999 yılında Marmara ve Düzce depremlerinden özellikle ihracat bağlamında olumsuz etkilenmiştir. Sonuç olarak, 1995 ve 1999 yılları arasında Türkiye ekonomisi makro dengeleri sağlamak için yoğun bir mücadele vermiştir (DTM, 2002'den aktaran: Hepaktan, 2008).

Şubat 2001 krizi ekonomiyi birçok alanda etkilerken dış ticareti de etkilemiştir. Türkiye krizin yaşandığı 2001 yılının şubat ayında politika değişikliği yapmıştır ve sabit kur politikasından dalgalı kur politikasına geçiş yapmıştır. Dalgalı kur politikası sonucu döviz kuru hadlerinde artış olmuştur ve uygulanan devalüasyon politikaları, iç talepteki daralmalar sebebiyle ihracatta yaşanması olası olan düşüşü engellemiştir. 2001 ve 2008 yılları arasında ithalat ve ihracatla beraber dış ticaret açığında düzenli artış kaydedilmiştir (Ekinci, 2013: 113).

2008 yılında Amerika'da çıkan krizin ülke ekonomileri üzerinde oluşturduğu olumsuz etkilerden kurtulabilmek amacıyla ülkeler ticari ilişkilerde korumacı politikalara başvurmuştur. Böylelikle dünya genelinde liberalizmden korumacılığa doğru bir yönelme olmuştur ve Türkiye de bu süreçte korumacı politikalar uygulamaya başlamıştır (Işık, 2013: 224). Krizi takip eden dönemde Türkiye'nin uyguladığı korumacılık uygulamaları genel olarak ithalatta haksız rekabeti ortadan kaldırmaya yönelik anti-damping vergileri ve ithalatın yerli piyasadaki üreticiler üzerindeki olumsuz etkisini kaldırmaya yönelik ithalata karşı savunma uygulamaları olmuştur (Akman, 2015: 3).

Korumacılık uygulamaları temelde krizin etkilerini azaltmak için yapılmış olsa da ülkelerin ticaret hacminin ve küresel ticaretin daralmasına neden olmuştur. Bu durum Türkiye gibi ihracatı ve ekonomik büyümesi ithalata bağımlı olan birçok ülkeyi olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye'nin dış ticaret hacmi 2002 ve 2008 yılları arası artan bir seyir izlerken 2008 ve 2009 yılları arasında ithalatta ve ihracatta meydana gelen düşüşle azalan bir seyir izlemiştir ve yaklaşık %27 oranında daralmıştır (Cengiz, 2021: 83-84).

2009 yılına göre ihracat ve ithalat 2010 ve 2011'de artmıştır. Bu duruma ek olarak ithalatın yükselme hızı ihracatın yükselme hızına göre daha fazla olmuştur. Kriz döneminde AB ülke gruplarında gerçekleşen talep daralması nedeniyle, Türkiye ihracat pazarlarını farklılaştırma ve renklendirme planlaması uygulamıştır. Bunun sonucunda Yakın ve Orta Doğu ülkeleri ile olan ihracat oranı yükselmiştir (Bayrak ve Kanca, 2013: 18-19). 2012 yılında üretim ile ihracatın, ithalata olan bağımlılığını azaltmak için ara malı ile yatırım mallarında yurtiçi üretim miktarını artıracak politikalar uygulanmaya başlamıştır. Bu dönem içerisinde tarife dışı engeller uygulanmış

ve bilhassa Uzakdoğu'dan gelen ucuz ithalatı sınırlamak için tedbirler alınmıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2015: 260). 2013 yılında dış ticaret politikası kapsamında Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır (Özkurt ve Akses, 2013: 4). 2014 yılı Türkiye ekonomisi için durağan bir yıl olmuştur. Bu durağanlaşma ekonomide uygulanan dış ticaret politikalarında belirleyici olmuştur ve ithalatı etkilemiştir (Gürlelel, 2015: 29). 2015 yılında iki genel seçimin oluşturduğu belirsizlik ortamı ile terör saldırıları ve jeopolitik olaylar ekonomide güven ve beklentileri olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durum dış ticareti olumsuz etkilemiştir ve Türkiye dış ticareti için durağan bir yıl olmuştur. Ekonomide uygulanan korunma önlemleri ile Türk lirasının değerinin düşmesi dış ticaret faaliyetlerini etkileyen bir başka belirleyici unsurdur (Gürlelel, 2016: 26-29). 2017 yılında Türkiye ekonomisinde başlayan düşüşü takiben 2020 yılına ekonomik durgunlukla başlayan Türkiye, Mart ayını takiben Covid-19 salgınının etkilerini hissetmeye başlamıştır. Salgının etkisi ile başlayan arz ve talep kaynaklı çok boyutlu sistematik krize hem para hem de maliye politikalarına başvurularak çözüm üretilmeye çalışılmıştır (Sertkaya ve Baş, 2021: 150-151). Covid-19 ilan edildikten sonra Türkiye'de dış ticaret faaliyetleri için alınan önlemlerden bazıları şu şekildedir (G.M., 2020'den aktaran: Oran ve Gökmen, 2021: 382-383):

- Başta Çin'den ithal edilen ürünler olmak üzere ithal ürünlerin ülkeye girişinden önce dezenfekte edilmesi ve dezenfekte işleminden sonra ülkeye girişine izin verilmiştir.
- Ön izne bağlı ihracat listesine maske, dezenfektan, kolonya, gözlük ve kıyafetler gibi tıbbi steril ürünleri eklenmiştir.
- Salgınla mücadelede önem arz eden tıbbi ürünlerin (cerrahi eldivenler, serum ve kan verme seti vb.) temin edilmesinde gümrük işlemlerinin daha hızlı ilerlemesi için eşyanın varış öncesi gümrükleme kolaylığından faydalanmaları sağlanmıştır.
- Tıbbi ürünler ithalatından alınan ek gümrük vergisi kaldırılmıştır.
- Salgınla mücadelede kullanılan tüm tıbbi cihazların ithalatı ön izne bağlanmıştır.
- Türkiye'ye giriş ve çıkışlarda 14 gün karantina altında kalma şartı koşulmuştur.
- Türkiye'ye Habur'dan giriş çıkış yapılması hususunda kapı pandemi ilanından sonra yolculara kapatılmıştır. Sadece pandemi kontrolünde ticaret geçişlerine izin verilmiştir.

Ülke sınırlarının kapatıldığı ve taşımacılık faaliyetlerinin yasaklandığı bu süreçte, alınan önlemlerin genelinin dış ticareti sınırlayıcı olmasından dolayı Covid-19'un etkisiyle mal ticaretinin aksamasını maliyeti yüksek olmuştur (Oran ve Gökmen, 2021: 382).

2.2.2. Türkiye'de İthalatın Sektörel Dağılımı

Türkiye’de ithalatın sektörel dağılımı Birleşmiş Milletler İstatistik Bölümü (United Nations Statistics Division-UNSD) tarafından açıklanan Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması (ISIC)’na göre yapılmaktadır. Ülke nüfusu, istihdam, milli gelir, dış ticaret gibi makro iktisadi değişkenlerin sınıflandırılmasında ISIC sisteminden yararlanılmaktadır. Dördüncü kez revize edilen ISIC (Rev 4) dış ticaret sınıflandırmasına göre ithalat sektörleri, tarım ve ormancılık, balıkçılık, madencilik ve taş ocakçılığı, imalat sanayi, elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistemi üretim ve dağıtım, su temini, ulaştırma ve depolama, bilgi ve iletişim, finans ve sigorta faaliyetleri, mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler, kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor olarak on başlık altında sınıflandırılmaktadır (TÜİK).

Tablo 5: Türkiye’de İthalatın Sektörlere Göre Toplam İthalattaki Payı (%)

Yıllar	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ISIC (Rev.4)										
Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	3	4	4	4	4	4	5	5	5	2
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	15	15	13	9	11	12	15	10	15	21
İmalat	79	78	81	85	82	80	77	82	76	71
Elektrik, Gaz, Buhar ve Havalandırma Sistemi Üretim ve Dağıtım	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Su Temini	3	3	2	2	3	3	3	3	5	4
Ulaştırma ve Depolama	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bilgi ve İletişim	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Finans ve Sigorta Faaliyetleri	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kültür, Sanat Eğlence, Dinlence ve Spor	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri

Tablo 5 incelendiğinde 2013 ve 2022 yılları arasında ithalat içinde en yüksek paya sahip olan sektörün imalat olduğu, daha sonra sırasıyla madencilik ve taş ocakçılığı, tarım ve hayvancılık sektörleri geldiği görülmektedir.

İmalat sektörü 2013 ve 2022 yılları arasında ithalat içindeki en geniş paya sahip olan sektördür. İmalat sektörünün payı 2013 yılında %79 iken artan bir seyir izlemiş ve 2016 yılında %85’e ulaşmıştır. 2016 yılını takiben genel olarak azalan bir seyir izlemiş ve 2021 yılında ithalat içindeki payı %71 olarak kaydedilmiştir. İmalat sektörü içerisinde en çok ithal edilen ürünler

sırasıyla kimyasal madde ve ürünler, makine ve teçhizat, ana metal sanayi, motorlu kara taşıtı ve römorklardır.

İthalatın sektörel dağılımının toplam ithalat içindeki yüzdelik payı hesaplanırken 15,01 ve 81,68 gibi değerler virgülden sonrası yuvarlanarak 15 ve 82 olarak tabloya yazılmıştır.

2.2.2.1. Türkiye’de İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

Türkiye’de ithalatın mal gruplarına göre dağılımı UNSD tarafından oluşturulan Geniş Ekonomik Kategoriler Sınıflandırılması (BEC)’na göre hazırlanmıştır. Uluslararası ticareti sınıflandırmak için oluşturulan bu gruplama şeklinde malların nihai kullanım şekilleri dikkate alınarak BEC kategorileri hazırlanmıştır. Sınıflandırmaya göre ürünler 7 adet ana kategori, 14 adet iki basamaklı ve 8 adet üç basamaklı alt kategoriden oluşmaktadır (TÜİK).

İthalatın mal gruplarına göre dağılımı Türkiye’de 4 kategoriden oluşmaktadır. Bunlar; yatırım malları, ara malları, tüketim malları ve diğer mallardır. Bu 4 kategorinin de kendine ait alt kalemleri mevcuttur. Bu alt kalemler sırasıyla şu şekildedir (TÜİK):

- Yatırım malları: Sermaye malları (taşımacılık araçları hariç) ve sanayi ile ilgili taşımacılık araç ve gereçleri.
- Ara malları: Sanayi için işlem görmemiş hammaddeler, sanayi için işlem görmüş hammaddeler, işlem görmemiş yakıt ve yağlar, yatırım mallarının aksam ve parçaları, taşımacılık araçlarının aksam ve parçaları, esas yiyecek ve içecek olan işlenmemiş hammaddeler, esas yiyecek ve içecek olan işlenmiş hammaddeler, işlem görmüş diğer yakıt ve yağlar.
- Tüketim malları: Binek otomobilleri, dayanıklı tüketim malları, yarı dayanıklı tüketim malları, dayanıksız tüketim malları, esas yiyecek olan işlenmiş tüketim malları, esas yiyecek ve içecek olan işlenmemiş tüketim malları, motor benzini ve diğer hafif yağlar, sanayi ile ilgili olmayan taşıma araç ve gereçleri.
- Diğer mallar: Başka yerde belirtilmeyen diğer mallar.

Tablo 6: Türkiye’de İthalatın Mal Gruplarına Göre Toplam İthalattaki Payı (%)

Yıllar	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Yatırım Malları	14	15	17	18	14	13	13	14	13	11
Ara Malları	73	72	69	67	73	76	77	75	78	81
Tüketim Malları	13	13	14	15	13	11	10	11	9	8
Diğer Mallar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri

Tablo 6 genel olarak incelendiğinde toplam ithalat içindeki en yüksek payın ara malı ithalatına ait olduğu görülmektedir. İthalatın sektörel dağılımında en çok ithalatı yapılan sektörün imalat sektörü olduğu dikkate alınrsa, ara malı ithalatının payının yüksek olması normaldir.

Tablo 6’da yer alan son on yılın verileri incelendiğinde ara malı ithalatının toplam ithalat içindeki payının 2013 yılında %73 iken 2016 yılında %67’ye düştüğü, 2016 yılından sonra ise artan bir seyir izlediği ve 2022 yılında %81 olduğu görülmektedir. Ara malı ithalatının yaklaşık %81’lik kısmında sanayi için işlem görmüş hammaddeler yer alırken, yaklaşık %15’lik kısmını ise işlem görmemiş yakıt ve yağlar yer almaktadır.

Tablo 6’da yer alan son on yılın verileri yatırım malları ithalatı için incelendiğinde yatırım malları ithalatının toplam ithalat içindeki payının 2013 yılında %14 iken, 2016 yılında %18’e yükseldiği ve 2016 yılından sonra azalan bir seyir izlediği 2021 yılında ise %11 olduğu görülmektedir. Tüketim malları ithalatı ise toplam ithalat içindeki payını yıllar içerisinde istikrarlı bir şekilde korumuştur.

2.2.2.2. Türkiye’de İthalatın Fasıllara Göre Dağılımı

Türkiye’de İthalat Rejim Kararı ile her yıl I, II, III, IV ve IV sayılı listelerle fasıllar şeklinde ürün listeleri yayınlanmaktadır (Yurdakul, 2014: 94). Tablo 7’de Türkiye’de ithal edilen ürünlerin fasıllara göre toplam ithalat içindeki payları yer almaktadır.

Tablo 7 genel olarak incelendiğinde son on yıl itibarıyla en çok ithal edilen 16 ürünün toplam ithalatın %75’ini oluşturduğu görülmektedir. 2013 yılı itibarıyla her yıl en çok ithal edilen ürün 27. Fasil’da yer alan mineral yakıtlar ve mineral yağlardır. Mineral yakıt ve mineral yağların toplam ithalat içindeki payı 2013 yılı için % 22 iken 2016 yılında % 14’e, 2020 yılında ise %13’e düşmüştür. Mineral yakıtların kapsamı petrol ve doğal gaz iken mineral yağların kapsamı mazottur. En çok ithalat yapılan sektörün imalat sektörü, en çok ithal edilen malın da ara mal olduğu dikkate alınrsa ithalatı yapılan mallarda ilk sırada yakıt ve makine parçaları yer alması normaldir.

İthalatı en çok yapılan ikinci ürün 84. Fasil’da yer alan kazan, makina aksam ve parçalarıdır. Makina aksamlarının toplam ithalat içindeki payı 2013 yılında %12 iken, 2016 yılında %14’e yükselmiş, takip eden yıllarda azalan seyir izlemiştir. Bu ürünler dışında toplam ithalat içinde önemli paya sahip ürünler sırasıyla 71. Fasil’da yer alan kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar, 72. Fasil’da yer alan demir ve çelik, 85. Fasil’da yer alan elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme-cihazları, aksam-parça-aksesuarı ve 87. Fasil’da yer alan motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça ve aksesuarıdır.

Tablo 7: Türkiye’de İthalatın Fasıllara Göre Toplam İthalattaki Payı (%)

Yıllar	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Fasıllar										
Hububat	1	1	1	1	1	1	2	2	2	1
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	22	22	18	14	16	19	20	13	19	27
Organik kimyasal ürünler	2	2	2	2	2	3	3	3	3	3
Eczacılık ürünleri	2	2	2	2	2	2	2	2	3	1,
Plastik ve mamulleri	5	6	6	6	6	6	6	5	6	5
Kâğıt ve karton, kâğıt hamurundan, kâğıttan veya kartondan eşya	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	6	3	2	4	7	5	6	12	3	6
Demir ve çelik	7	7	7	6	7	8	7	7	10	8
Bakır ve bakırdan eşya	1	1	1	1	1	2	1	1	2	1
Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	12	12	13	14	12	12	11	6	11	9
Elektrikli makine ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme-cihazları, aksam-parça-aksesuarı	7	8	9	4	9	7	7	8	7	6
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça ve aksesuarı	7	7	9	9	8	6	5	7	7	5
Hava taşıtları, uzat taşıtları ve bunların aksam ve parçaları	1	1	2	2	1	1	2	2	1	1
Gemiler ve suda yüzen taşıt ve araçlar	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1
Toplam	77	76	76	71	77	76	76	72	78	76
Diğer	23	24	24	29	23	24	24	18	22	24
İthalat Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri

2.2.2.3. Türkiye’de İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

Türkiye’de ithalatın ülke gruplarına göre dağılımı AB ve Diğer ülkeler şeklinde iki ana grup olarak sınıflandırılmıştır (TÜİK).

Tablo 8 incelendiğinde Türkiye’nin ithalatının önemli bir bölümünü Diğer Ülkeler ile gerçekleştirdiği görülmektedir. 2013 yılında Diğer Ülkelerden yapılan ithalat toplam ithalatın %65’i iken 2022 yılında bu oran %75’e kadar yükselmiştir. Avrupa Birliği’ne üye ülkelerden yapılan ithalat incelendiğinde oransal olarak toplam ithalat içindeki payın zamanla azaldığı görülmektedir, buna karşılık AB hariç diğer Avrupa Ülkelerinden yapılan ithalatın arttığı görülmektedir. AB hariç diğer Avrupa ülkelerinden yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payı 2016 yılında %14 iken, 2022 yılına gelindiğinde bu oranın %24’e yükseldiği görülmektedir.

Tablo 8’de yer alan son on yıllık verilere göre Türkiye’nin ithalat yaptığı ülke gruplarında ilk sırayı Diğer Ülkeler ve Seçilmiş Ülke Grubu altında Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OCED) Ülkeleri almaktadır, daha sonra AB 27 Ülkeleri gelmektedir.

Tablo 8: Türkiye’de İthalatın Ülke Gruplarına Göre Toplam İthalattaki Payı (%)

Yıllar	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Ülke Grupları										
A-AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (AB 27)	35	35	36	37	34	33	32	33	31	25
B-DİĞER ÜLKELER	65	65	64	63	66	67	67	67	69	75
1-DİĞER AVRUPA (AB HARIÇ)	19	17	16	14	16	17	18	16	17	24
2-AFRİKA										
Kuzey Afrika	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2
Diğer Afrika	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
3-AMERİKA										
Kuzey Amerika	6	6	6	6	6	7	6	6	5	5
Orta Amerika ve Karayipler	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Güney Amerika	1	1	2	2	3	4	3	3	3	3
4-ASYA										
Yakın ve Ortadoğu	9	9	7	7	9	8	8	9	6	6
Diğer Asya	22	23	25	27	24	23	23	22	25	24
5-AVUSTRALYA VE YENİ ZELANDA	0	0	0	0	1	1	1	0	0	1
6-DİĞER ÜLKE VE BÖLGELER	5	5	5	3	3	5	7	6	9	9
SEÇİLMİŞ ÜLKE GRUPLARI										

OCED Ülkeleri	51	50	51	53	52	50	48	49	44	40
EFTA Ülkeleri	4	2	2	2	3	2	2	4	2	4
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	16	17	15	12	13	15	16	13	16	21
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	6	6	5	4	5	5	4	2	3	3
Bağımsız Devletler Topluluğu	12	11	11	9	10	11	13	10	13	18
Türk Cumhuriyetleri	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2
İslam Konferansı Teşkilatı	13	12	11	12	14	13	13	14	11	11
D-8 Gelişen Sekiz Ülke	7	7	6	5	6	6	5	3	4	4

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri

2.3. Türkiye’de İşsizlik Sorunu

1950’li yılları takiben Türkiye’nin gündeminde işsizlik ve istihdam sorunu yer edinmeye başlamıştır. Hızla artan nüfus ve şehirleşme işsizliği artırmıştır. 1970’li yıllara gelindiğinde yüksek seviyelere çıkan işsizlik oranı günümüze kadar düzeyini korumuştur. 2001 yılında gerçekleşen iktisadi krizler ile işsizlik sorunu daha da belirgin hale gelmiştir. Türkiye’de işsizlerin yaklaşık %62’sini 15-29 yaşları arasındaki genç nüfus oluşturmaktadır. Genç nüfusun içerisinde 20-24 yaşları arası eğitim ve askerlik sonrası olması sebebiyle en kalabalık işsiz grubudur (Yılmaz, 2005: 43).

İşsizlik son yıllarda Türkiye’nin gündeminden düşmeyen ve her dönem karşılaştığı oldukça önemli sorunlardan biridir. Mevcut işsizlik sorunu çözülmeden işgücü piyasasına katılan yeni işsizlerin varlığı işsizlik sorunun uzun süre gündemde kalmaya devam edeceğinin göstergesidir. Türkiye ekonomisinde işsizlik sorunun öneminin ve özelliklerinin başlıca belirleyicileri olarak hızlı nüfus artışı, iç ve dış göçler, yetersiz gelir, teknolojik gelişmeler, bölgelerarası gelişme farklılıkları, yatırım politikalarındaki olumsuzluklar ve eğitim politikasındaki sorunlar gösterilebilir (Gediz ve Yalçınkaya, 2000: 180).

Bu belirleyicilerin yanı sıra hızlı kentleşme, siyasi ve iktisadi istikrarsızlık, kamu ve özel sektörde yatırım yetersizliği, işgücü niteliğinin sanayi sektörüne uygun olmaması, işgücünün vasfı, faiz ve dış ticaret oranları, hızlı teknolojik ilerlemeler, artan rekabet ortamına uygun nitelikli işgücünün yetersizliği, eksik istihdam, girişimci eğitimlerinin yetersizliği, kredi ve örgütlenme yetersizliği gibi çok sayıda faktör Türkiye’de işsizliğin boyutunu artırmaktadır ve işsizlik sorunu ile karşılaşılmasına neden olmaktadır (Özdemir vd., 2006: 92).

2.3.1. Türkiye’de İşsizliğin Nedenleri

İşsizlik gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de kronik bir hal almıştır. Bu durum hem ekonomiyi hem de bireyleri maddi ve manevi yönden olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte toplumsal ve sosyal yönden de baskı oluşturmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de işsizliğe etki eden temel nedenler açıklanmıştır.

2.3.1.1. Hızlı Nüfus Artışı

Türkiye’deki hızlı nüfus artışı emek arzının, emek talebinden fazla olmasına neden olmuştur ve oluşturulan istihdam olanakları emek arzındaki fazlalığı karşılayamamıştır ve bu durum işsizlik ile sonuçlanmıştır. Son yıllarda nüfus artış hızı düşmüş olsa da Türkiye, nüfusu fazla olan bir ülkedir. Aynı zamanda, Türkiye genç bir nüfusa sahip olduğu için nüfus artış hızı düşmüş olsa da işgücüne katılım oranlarında dönemsel olarak artışlar olmuştur. Nüfus hızında artışın olduğu dönemlerde bu durum beraberinde göçlere neden olmuştur ve kent işsizliğinin artmasına yol açmıştır (İncekara, 2010: 107-108).

2.3.1.2. Küreselleşme ve Serbestleşme

Küreselleşme ile gelen teknolojik ilerlemeler işletmeler arasında rekabetin artmasına neden olmuştur ve büyük işletmelerin varlığı küçük işletmeleri tehdit eder duruma gelmiştir. Türkiye’de yaygın olan işletme türleri küçük ve orta boy işletmelerdir ve halen Türkiye ekonomisi küreselleşme hareketlerine entegre olma süreci içerisinde. Dolayısıyla diğer ülkelerde çıkan krizler Türkiye’yi de etkilemektedir ve işsizlik rakamları bu kriz süreçlerinde yüksek seviyelere çıkmıştır. Ayrıca son yıllarda serbestleşme kavramına uygun şekilde geliştirilen özelleştirmeler Türkiye’deki işsizliğin en önemli tetikleyicisi olmuştur. Türkiye’de yapılan özelleştirmeler çok sayıda insanın işsiz kalmasına neden olmuştur. Örneğin enerji, madencilik gibi alanların son yıllarda özelleştirilmesi ile birçok üretim alanı kapanmış ve insanlar işlerini kaybetmişlerdir (İncekara, 2010: 108).

2.3.1.3. İş Piyasalarının Durumu

Küreselleşme ile gelen teknolojik ilerlemeler iş yapısı ile işgücü ve istihdamın yapısında önemli değişmelere neden olmuştur. Bu durum düşük vasıflı veya vasıfsız işgücüne olan talebi azaltırken, vasıflı işgücüne olan talebi artırmıştır. Başka bir ifade ile beyin gücü kas gücünün yerini almıştır ve “bilgi işçisi” kavramı ön plana çıkmaya başlamış olup, gelişmiş ülkelerde istihdamın büyük kısmını kapsar hale gelmiştir. Günümüz küreselleşen dünyasında üstün nitelikli iş gücü yeni teknolojiler için vazgeçilmez hale gelmiştir ve işletmelerin küresel rekabet ortamındaki stratejik varlıkları olmuştur (Kurtulmuş, 1998: 150).

Küreselleşme ile gelen esnek istihdam şekilleri geçici süreli işlerin artmasına neden olmuştur. Bu tür istihdam şekilleri geçici süre istihdamı sağlar, fakat bir süre sonra tekrar işsizliğe dönüşür.

Son yıllarda esnek istihdam şekillerinin artması işsizliğin artmasına neden olmuştur (İncekara, 2010: 109).

2.3.1.4. Rekabet Gücü ve Yatırımların Yetersizliği

Rekabet gücü, üretilen malların hem iç piyasada hem de dış piyasada üretilen diğer rakip mallarla kalite ve fiyat açısından yarışabilecek konumda olması anlamına gelmektedir. Rekabet gücü üretim ve verimlilikle beraber yaşam refahının artması ve istihdamın geliştirilmesi için temel şarttır (Uzunoglu vd., 1995: 6). Türkiye’de işletmeler rekabet gücünü artırabilmek için işgücü maliyetlerini düşürmeye yönelmektedir. Böylelikle kayıt dışı istihdam artmaktadır. Bu durum her ne kadar geride kalan sektördeki firmaların ve küçük işletmelerin maliyetlerini azaltarak onların “çalışır konumda kalma çabaları” olarak değerlendirilse de işsizliği artıran önemli bir faktördür (Egemen, 2000: 649).

Türkiye’de yatırımların yetersiz olması yeni fabrikaların ve işletmelerin kurulamamasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda da yeni istihdam alanları oluşturulamamaktadır. Maliyetlerin yüksek olması yatırım üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır ve rekabet gücünü azaltmaktadır. Türkiye’de rekabet gücünün artabilmesi için yatırımların artırılması gereklidir (İncekara, 2010: 110).

2.3.1.5. Yüksek Maliyetler ve Vergiler

Türkiye’de işsizliğin diğer bir nedeni yüksek işgücü maliyetleri ve vergi oranlarıdır. İşverenler daha az maliyetle iş yapma amacına sahip oldukları için bu durum yatırımları olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla yüksek işgücü maliyetleri ve vergi oranları işletmelerin karlılıklarını ve ekonomik büyümeyi etkilemekte, işsizliği artırmaktadır (İncekara, 2010: 111).

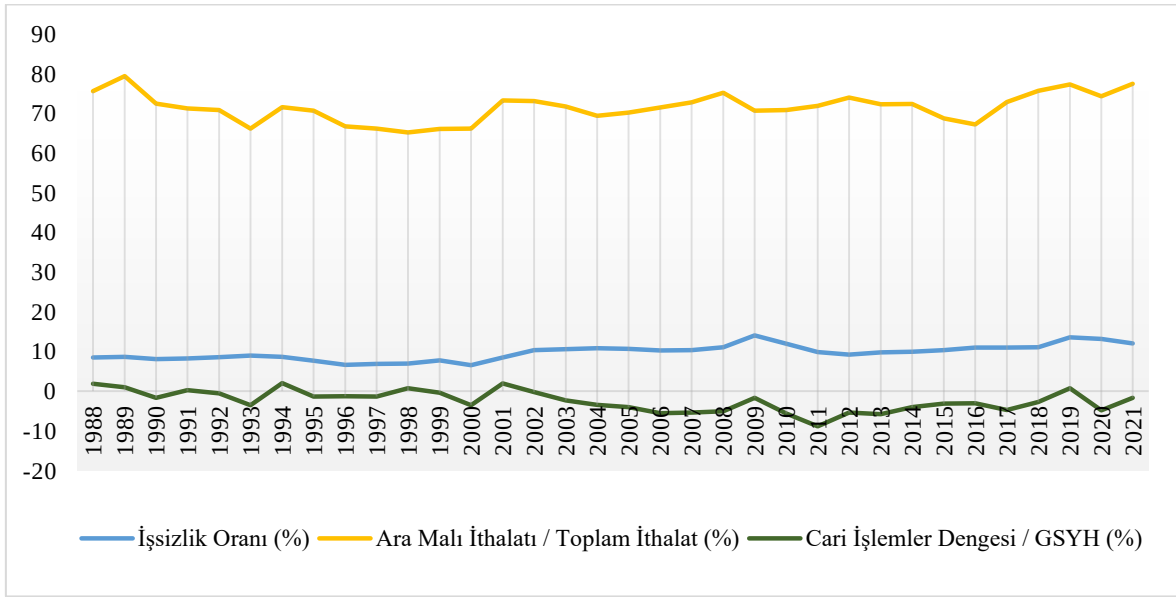
2.3.1.6. Tarım Sektöründe İstihdamın Azalması

Türkiye’de işsizliğin bir başka nedeni de tarım sektöründe istihdamın azalması ve kırsal kesimde yaşayan insanların kentlere yaptıkları göçlerdir. Kentlerde yaşayan insanların tamamına istihdam olanağının sağlanamaması ise işsizlik oranlarını yükseltmiştir. Türkiye’de nüfusun büyük bir kısmı tarım alanında istihdam edilmektedir. Tarım sektöründeki istihdamın azalmasına, tarımsal gelirlerin azalması ve tarım faaliyeti dışında ikinci bir işe sahip insanların tarım faaliyetlerini terk etmeleri veya ikinci işlerine yoğunlaşmaları neden olarak gösterilebilir (İncekara, 2010: 113-114).

2.4. Türkiye’de Cari Açık, Mal Gruplarına Göre İthalat ve İşsizliğin Seyri

Türkiye’de üretimin ithal girdi bileşenlerine olan bağımlılığının yüksek olması sebebiyle toplam ithalat içerisinde en yüksek pay ara malı ithalatına aittir ve ithalatın temelini oluşturmaktadır. Grafik 4’te 1988-2021 yılları arası Türkiye’de işsizlik oranı, ara malı ithalatının toplam ithalattaki oranı ve cari açığın GSYH’deki oranının seyri gösterilmektedir.

Grafik 4: 1988-2021 Yılları Arası Türkiye İşsizlik Oranı – Ara Malı İthalatının Toplam İthalattaki Oranı – Cari Açığın GSYH’deki Oranının Seyri (%)

Kaynak: TÜİK, WB

Grafik 4’ten de anlaşılacağı üzere 2002 yılından sonra işsizlik oranı, %10’un üzerinde gerçekleşmiştir ve cari açığın yüksek olduğu dönemlerde işsizlik oranlarının yüksek gerçekleştiği dikkat çekmektedir. Grafik 4 incelendiğinde Türkiye’deki ara malı ithalatının 2012-2016 yılları arası azalan, daha sonrasında ise artan bir seyir izlediği görülmektedir. Ara malı ithalatı ile işsizlik arasında belli alt dönemler (Örneğin 2012-2016) için ters yönlü bir ilişki olduğu dikkat çekmektedir. Yatırım malları ithalatı ve tüketim malları ithalatı ile karşılaştırıldığında toplam ithalat içinde oldukça büyük bir paya sahip olan ara malı ithalatı Türkiye’nin ithalat bağımlılığının boyutunu göz önüne sermektedir.

Tablo 9’da 1988-2021 yılları Türkiye’de işsizlik oranı, ara malı ithalatının toplam ithalattaki oranı ve cari işlemler dengesinin GSYH’deki oranının seyri verilmiştir. Tablo 9’dan da anlaşılacağı üzere 2001 krizinden sonra işsizlik oranı, 2011 ve 2012 yılları hariç %10’un üzerinde gerçekleşmiştir. 2001 döneminde yaşanan cari fazlanın, ekonomik kriz sonrası ciddi oranda değer kaybeden Türk lirasından dolayı artan ihracat ve azalan ithalat miktarından dolayı olduğu düşünülmektedir. Türkiye sanayisinin üretim yapısının, çoğunlukla yatırım ve ithal ara mallarına

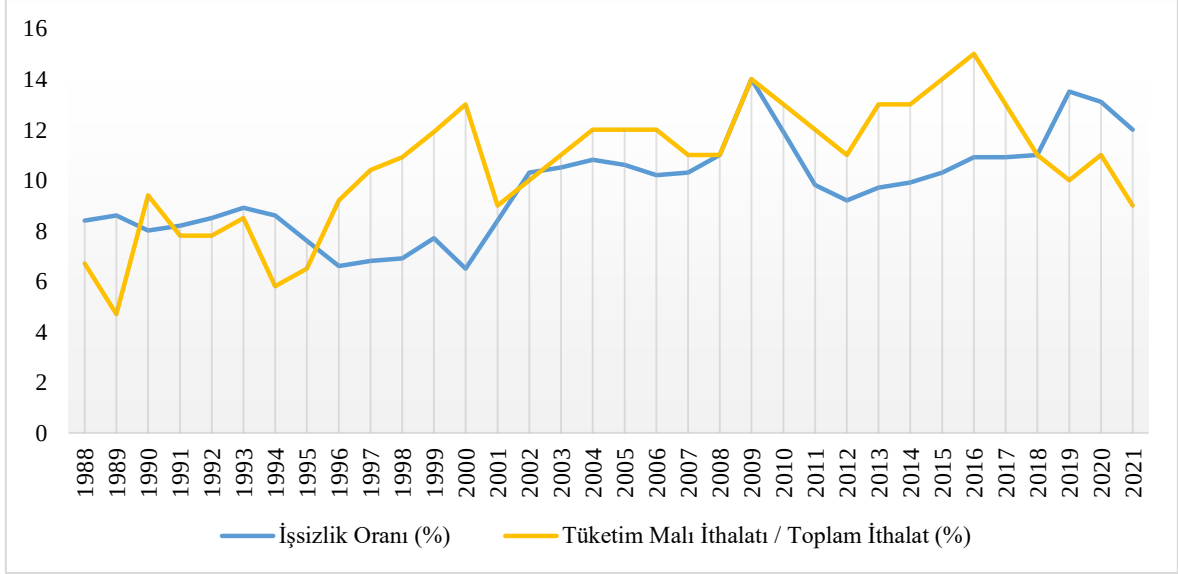
bağımlı olduğu bilinmektedir. Türkiye ekonomisinde meydana gelen iç ve dış talepteki artışlar ithalatta yükselişe sebep olarak ülkedeki cari açık sorununu daha da artırmaktadır.

Tablo 9: 1988 – 2021 Türkiye’de İşsizlik Oranı – Ara Mali İthalatının Toplam İthalattaki Oranı– Cari İşlemler Dengesinin GSYH’deki Oranının Seyri (%)

Yıllar	İşsizlik Oranı	Ara Mali İthalatı / Toplam İthalat	Cari İşlemler Dengesi / GSYH
1988	8,4	75,5	1,8
1989	8,6	79,3	0,9
1990	8	72,4	-1,7
1991	8,2	71,2	0,2
1992	8,5	70,8	-0,6
1993	8,9	66,1	-3,6
1994	8,6	71,5	2
1995	7,6	70,6	-1,4
1996	6,6	66,7	-1,3
1997	6,8	66,1	-1,4
1998	6,9	65,1	0,7
1999	7,7	66	-0,4
2000	6,5	66,1	-3,6
2001	8,4	73,2	1,9
2002	10,3	73	-0,3
2003	10,5	71,7	-2,4
2004	10,8	69,3	-3,5
2005	10,6	70,1	-4,1
2006	10,2	71,4	-5,6
2007	10,3	72,7	-5,4
2008	11	75,1	-5,1
2009	14	70,6	-1,7
2010	11,9	70,8	-5,7
2011	9,8	71,8	-8,9
2012	9,2	73,95	-5,4
2013	9,7	72,25	-5,8
2014	9,9	72,3	-4,1
2015	10,3	68,72	-3,2
2016	10,9	67,16	-3,1
2017	10,9	72,78	-4,8
2018	11	75,62	-2,8
2019	13,5	77,26	0,7
2020	13,1	74,25	-4,9
2021	12	77,4	-1,7

Kaynak: TÜİK, WB

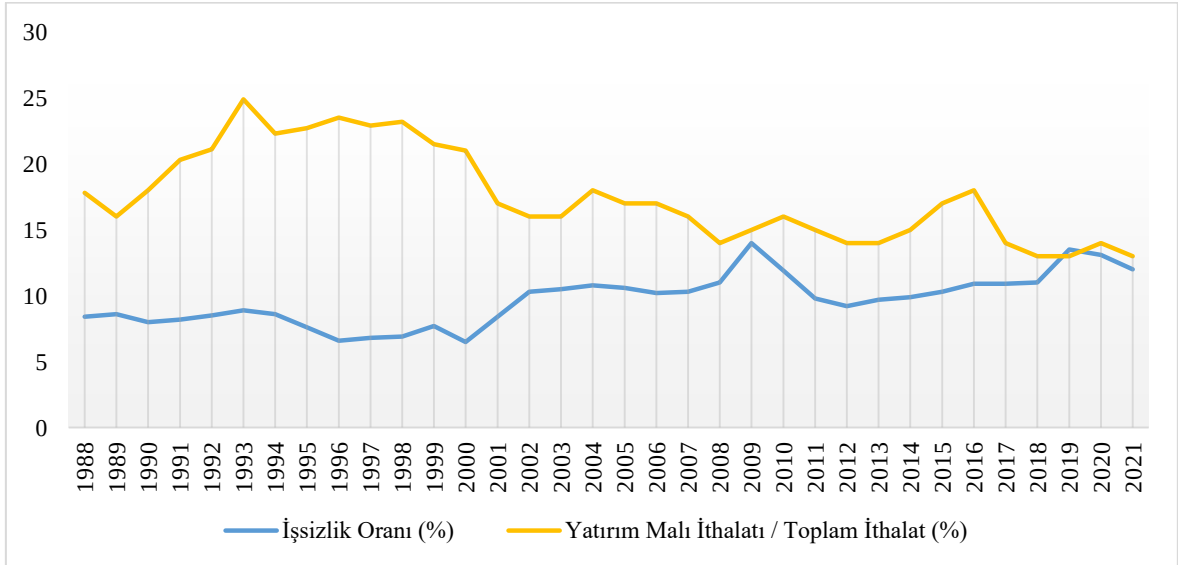
Grafik 5: 1988-2021 Yılları Arası İşsizlik Oranı – Tüketim Malı İthalatının Toplam İthalattaki Oranının Seyri (%)

Kaynak: TÜİK, WB

Yatırım malı ve ara malı ithalatı üretim ve ihracat miktarını artırmak için zorunlu mallar iken, tüketim malı ithalatı, üretime bağlı olmamaktadır. Tüketim malı ithalatı, ülkenin milli gelirinin artışına bağlı olarak gelişmektedir. Grafik 5'te verilen Türkiye'ye ait tüketim malı ithalatı yıllara göre incelendiğinde toplam ithalat içindeki en yüksek payı %15'lik oran ile 2016 yılındadır. Bu artışın paralelinde işsizlik oranını da bir önceki yıla göre 0.6 puanlık artışla %10.9 yükseltmiştir.

Grafik 6: 1988-2021 Yılları Arası İşsizlik Oranı – Yatırım Malı İthalatının Toplam İthalattaki Oranının Seyri (%)

Kaynak: TÜİK, WB

Grafik 6’da verilen Türkiye’ye ait yatırım malı ithalatı yıllara göre incelendiğinde genel olarak azalan bir seyir izlemekte olup, toplam ithalat içindeki en yüksek payı %25’lik oran ile 1993 yılındadır. Öte yandan, yıllara göre işsizlik oranları dikkate alındığında yatırım malı ithalatı ile işsizlik oranları arasında duyarlı bir ilişki olduğu, genel olarak ikisinin de özellikle bazı alt dönemlerde (Örneğin 2016 sonrası) artış ve azalış yönünde ters yönlü hareketler sergiledikleri görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. UYGULAMA

Çalışmanın bu bölümünde, cari açık oranı, işsizlik oranı ve ara malı ithalatının toplam ithalata oranı arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığı, varsa hangi şartlar altında gözlemlendiğinin araştırılması kapsamında ilk olarak literatür araştırması yapılmış, ardından Türkiye için seçilen değişkenler bağlamında işsizlik oranı ile cari açık oranı arasında ve ara malı ithalatın toplam ithalata oranı ile işsizlik oranı arasında iktisadi bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığı Toda-Yamamoto nedensellik testi kapsamında test edilmiştir.

3.1. Literatür Taraması

Literatürde cari açık ve işsizlik değişkenleri bağlamında hem teorik hem uygulamalı çalışmalar mevcuttur. Şener (2001), Dinopoulos ve Segerstorm (1999)'un yapısal olarak iki aynı ülkenin denge modelinin bir varyantını, Aghion ve Howitt (1994)'ün iş eşleştirme yapısı ve Şener (2000)'in firma değiştirme mekanizmasını birleştirerek dış ticaretin serbestleşmesinin işsizliğe olan etkisini incelemiştir. Bu kapsamda geliştirilen bu modelin sonucunda AR-GE yatırımlarından kar sağlanmasının nitelikli işgücüne olan talebi artırırken, niteliksiz işgücüne olan talebi düşürdüğüne vurgu yapılmış, fakat dış ticaretin serbestleşmesinin işsizlik oranını ne yönde etkileyeceğinin belirsiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayaş ve Çeştepe (2010) Türkiye'de 1998-2002 yılları arasındaki girdi-çıktı tablolarını temel alarak dış ticaret değişmelerinin istihdam üzerindeki etkisini imalat sanayi çerçevesinde incelemiştir. Araştırmanın sonucunda dış ticaretteki değişmelerin istihdam üzerindeki etkisinin sektörlere göre farklılaştığı, bazı sektörlerde artıcı bazı sektörlerde ise azaltıcı etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Şahin (2011) Türkiye'de cari açığın kısa vadeli sermaye girişleri ile finanse edildiği ve sahip olduğu ani sermaye çıkış riski ile boyutu gözetmeksizin sürdürülemez olduğu, açığın kapatılması için sıcak para yerine sabit yabancı yatırımların ülkeye girmesi için özendirici yöntemler uygulanmasının gerekliliği ve ithalata olan bağımlılığı düşürmek için bilhassa sanayi sektöründe kullanılan ithal ara girdilerin ülke içerisinde üretilmelerini destekleyecek politikaların geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Kekeç ve Kuzu (2018) Türkiye ekonomisinin üretim, tüketim ve tasarruf yapısının cari açık makasında etkili olduğuna, ülkenin istikrarlı büyüme sağlaması ve ekonomik krizlerle karşılaşma riskini azaltması için cari açığın daraltılması ve bu doğrultuda ihracatın ithalatı karşılama oranını yükseltmek için yerli üreticiye ihracat teşvikleri verilmesi, potansiyelle sahip yeni piyasa araştırmaları yapılması ve ithal malların ikamelerinin yurt içinde üretilebilmesi için gerekli

adımların atılması gerektiğine vurgu yapmışlardır. Bu bağlamda, uygulamalı çalışmaların literatür özeti Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10: Uygulamalı Çalışmaların Literatür Özeti

Yazarlar	Yöntem	Dönem	Ülke- Ülke Grubu	Ulaşılan Sonuç
Erlat (2000)	Basit Muhasebe Yöntemi	1963-1994	Türkiye	Türkiye’de 1980 yılı sonrası uygulanmaya başlanan ihracata dayalı büyüme politikasını takiben dış ticaretin istihdamı etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Polat, vd. (2011)	Panel Veri Analizi	2003-2008	Türkiye	Üretimin istihdam üzerindeki etkisinin pozitif, ücretlerin istihdam üzerindeki etkisinin negatif ve dış ticaretin istihdam üzerindeki etkisinin ise anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Çiftçi ve Çapkın (2013)	Engle-Granger ve Johansen Eş Bütünleşme Testi	1988-2012	Türkiye	Eş bütünleşik vektör sonuçlarına göre uzun dönemde işsizlik oranı ile cari açık arasında ters yönlü bir ilişki olduğu, Granger nedensellik analizine göre %1 anlamlılık düzeyinde işsizlikten cari açığa doğru bir nedensellik olduğu tespit edilmiştir.
Kaynak, vd. (2014)	3 Değişkenli Vektör Oto Regresyon (VAR)	1988-2013	Türkiye	Araştırmanın sonucunda Türkiye’de 2001 krizini takip eden süreçte uygulamaya giren program ile mali disiplinin sağlanması ve enflasyon hedeflemesi rejimine geçişe paralel olarak artan istikrarın, cari açık ile işsizlik arasında 2002 öncesinde mevcut olmayan bir ödünleşmenin (trade-off) ortaya çıkmasına yol açtığı tespit edilmiştir.

Tablo 10: Devamı

Yazarlar	Yöntem	Dönem	Ülke- Ülke Grubu	Ulaşılan Sonuç
Altunöz (2014)	Johansen Eş Bütünleşme Testi	1994:04- 2012:03	Türkiye	Gelirler ve giderler değişkenleri arasında tüm dönemlerde eş bütünleşme ilişkisinin olduğu ve kısa dönemde sapmalar gözlemlense de uzun dönemde söz konusu sapmaların ortadan kalktığı, yapılan ekonometrik modele göre Türkiye'nin cari açık problemi zayıf bir şekilde sürdürülebilirmekte olduğu tespit edilmiştir.
Doğan ve Bayraç (2014)	Dönemler Arası Tüketimin Giderilmesi Modeli	1998- 2013	Türkiye	Gelişmekte olan ülkelerde iktisadi büyümenin eşlik ettiği cari açığın optimal sürdürülebilirlikten uzak olduğu ve ekonomide kırılmalıklara yol açtığına ulaşılmıştır. İlaveten 2001 krizi ve 2008 küresel kriz öncesi periyotlarda gerçekleşen cari dengenin optimal dengeye ulaşması tüketimin kriz dönemlerinde Türkiye ekonomisi için tampon rolü oynayarak cari açık üzerinde azaltıcı özelliğe sahip olduğu, kriz dönemleri dışarıda bırakıldığında ise tüketimin cari açık üzerinde artırıcı özelliği olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 10: Devamı

Yazarlar	Yöntem	Dönem	Ülke- Ülke Grubu	Ulaşılan Sonuç
Takım (2015)	Granger Nedensellik Testi	1975- 2008	Türkiye	Ekonomik büyüme ve işsizlik değişkenlerinin birbirleri ile karşılıklı olarak etkileşim halinde olduğu sonucuna varılmıştır.
Nwaka, vd. (2015)	Johansen Eş Bütünleşme Analizi, VECM	1970- 2010	Nijerya	Dışa açıklığın işsizlik üzerinde artırıcı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Göçer ve Gerede (2016)	Klasik Granger (1969) Nedensellik Testi, Hacker ve Hatemi-J (2012) Simetrik Saklı Nedensellik Testi ve Hatemi-J (2012) Asimetrik Saklı Nedensellik Testi	2000Q1- 2014Q4	Türkiye	Türkiye’de ekonomik büyüme ile cari işlemler açığı arasında ve enflasyon ile işsizlik arasında çok yönlü nedensellik ilişkilerinin var olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.
Ekinci vd. (2017)	TVP-VAR, ADF	1992Q1- 2016Q4	Türkiye ve 5 AB Ülkesi (Fransa, Almanya, İtalya, İspanya, İngiltere)	Araştırmaya dahil edilen ülkelerde dışa açıklığın işsizlik üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca İngiltere’nin iktisadi açıdan AB’den farklılaştığı, Fransa ve Almanya’da ise dışa açıklığın işsizlik üzerindeki asimetrik etkileri ortaya konmuştur.
Raifu (2017)	ARDL	1981- 2014	Nijerya	Ticari açıklığın hem kısa vadede hem de uzun vadede işsizlik oranını kötüleştirdiğini ve cari dengenin kısa dönemde işsizlik oranını artırdığı, uzun dönemde ise azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 10: Devamı

Yazarlar	Yöntem	Dönem	Ülke- Ülke Grubu	Ulaşılan Sonuç
Akcan ve Ener (2018)	Varyans ayırıştırma ve Etki Tepki Analizi	2000Q1- 2015Q3	Türkiye	İşsizlik oranında gözlenen değişimi en iyi ifade eden değişken reel kurdur. İlaveten işsizlik oranının enflasyon, büyüme ve ithalata olan tepkisi her dönem pozitifdir.
Odabaşı ve Çetin (2019)	Johansen Eş Bütünleşme ve Granger Nedensellik Testi, VECM Analizi	2003Q1- 2017Q4	Türkiye	Cari dengede meydana gelen bir değişimin işsizlik üzerinde anlamlı bir etki yarattığı, petrol fiyatlarında meydana gelen bir değişimin ise, cari denge ve işsizlik üzerinde bir etki yarattığı ve reel efektif döviz kuru üzerinde bir etki yaratmadığı bulgularına ulaşılmıştır. VECM analizi ise kısa dönemde cari açık ile işsizlik arasında ilişki olmadığı bulgusunu vermiş, işsizlik, reel efektif döviz kuru, ham petrol fiyatlarının hepsinde meydana gelen 1 birimlik değişimin ise cari dengede 26 dönemlik etkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.
Özmen, vd. (2019)	Panel Veri Analizi	1991- 2017	Üst-Orta Gelir Grubu Ülkeler (19)	Nedenselliğin yönü ülkelere göre farklılık göstermektedir. Güney Amerika ülkelerinde cari açıktan işsizliğe doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiş diğer taraftan bilhassa Çin ve Türkiye’de işsizlikten cari açığa doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Tablo: 10 Devamı

Yazarlar	Yöntem	Dönem	Ülke- Ülke Grubu	Ulaşılan Sonuç
HA Ahmed (2022)	TVECM	1948Q1- 2020Q2	ABD	İşsizlik oranları düştükçe cari işlemler dengesinin bozularak uzun dönemli ortak hareketi sürdüreceğine ulaşılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, işsizlik oranı düştükçe eş zamanlı olarak ithalat ihracattan daha hızlı artmakta ve cari denge bozulmaktadır.

Literatürde cari açık ve işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar, genellikle ekonomik büyüme ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiye ve işsizlik oranı ile enflasyon, dışa açıklık gibi değişkenler arasındaki ilişkiye yoğunlaşmaktadır. Ancak bu çalışmada ele alındığı gibi ara malı ithalatı ile cari açık ve işsizlik oranı arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyen bir çalışma tespit edilememiştir. Bu bağlamda, bu çalışma ile literatürdeki bu boşluk doldurulmaya çalışılmaktadır.

3.2. Amaç ve Metodoloji

Çalışmanın amacı Türkiye için seçilen dönemde ara malı ithalatı oranı, cari açık oranı ve işsizlik oranı arasında iktisadi bir nedensellik olup olmadığını Toda-Yamamoto Nedensellik testi kapsamında test etmektir. Çalışmada, Türkiye ekonomisinin serbest dış ticaret politikalarını uygulamaya başladığı 1980 sonrası döneme ait veriler ile çalışılmıştır ve Türkiye ekonomisine ait 1988 – 2021 dönemlerini kapsayan yıllık veriler kullanılmıştır. Analize dahil edilen veriler oransal değerler olup 1988-2021 dönemlerine ait işsizlik oranı Türkiye İstatistik Kurumu’ndan, 1988-2013 dönemlerine ait ara malı ithalat oranı TÜİK’ten, 2014-2021 dönemlerine ait ara malı ithalat oranı ise Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi’nden, 1988-2021 dönemlerine ait cari açık oranı Dünya Bankası’ndan elektronik ortamdan elde edilmiştir. Bu bağlamda, Tablo 11’de değişkenlerin detaylı açıklaması yapılmıştır.

Tablo 11: Değişkenlerin Detaylı Açıklaması

Değişkenler	Açıklama
Ca	Cari İşlemler Dengesi / GSYH

Une	İşsizlik Oranı
Imp	Ara Mali İthalatı / Toplam İthalat

Tablo 12: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Ca	Imp	Une
Ortalama	-2.4794	71.4350	9.6941
Medyan	-2.6000	71.6000	9.8500
Maksimum	2.0000	79.3000	14.000
Minimum	-8.9000	65.1000	6.5000
Standart Sapma	2.6507	3.5519	1.9282
Çarpıklık	-0.1101	0.0355	0.2831
Basıklık	2.4343	2.5420	2.5728
Jarque-Bera	0.5221	0.3042	0.7127
Anlamlılık	0.7702	0.8588	0.7000
Gözlem Sayısı	34	34	34

3.2.1. Ekonometrik Analiz – Toda Yamamoto Nedensellik Testi

Toda Yamamoto Nedensellik testi uygulamada farklı durağanlık seviyelerine sahip seriler ile çalışılması dolayısıyla bu çalışmada da öncelikle değişkenlerin birim kök testleri yapılmıştır. Ardından Toda-Yamamoto Nedensellik testi kapsamında VAR modelinin uygun gecikme uzunluğu ve teste dahil edilen değişkenlerin maksimum bütünleşme dereceleri belirlenmiş ve Modifiye Edilmiş Wald testi kullanılarak ilgili değişkenlere nedensellik testi yapılmıştır.

3.2.1.1. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek için durağanlık seviyeleri hakkında bilgilere gerek duyulmadan uygulanabilecek modeller bulunmaktadır. Bu modellerden biri Toda Yamamoto (1995) (T-Y) modelidir. Toda ve Yamamoto (1995), Granger nedenselliğini incelemek için düzeltilmiş VAR modelinin tahminine dayanan bir model kurmuştur. Toda Yamamoto modelinde serilerin bütünleşme dereceleri ya da aralarındaki muhtemel eş bütünleşme ilişkileri analizi etkilememektedir (Yılancı ve Özen, 2010: 28). Toda Yamamoto nedensellik analizinde geleneksel nedensellik analiz yöntemleri olan VAR ve VECM yöntemlerinin aksine uzun dönem ilişki analizi yapmak mecburi değil, ayrıca değişkenler arasında uzun dönem eş bütünleşme ilişkisinin olması ya da olmaması Toda Yamamoto analizi için önemli değildir (Kocabıyık vd., 2020: 356).

Toda Yamamoto (1995) modelinde ilk aşama VAR modelinin uygun gecikme uzunluğunun (k) ve analize dahil edilen serilerin maksimum bütünleşme derecesinin (d_{max}) belirlenmesidir. Bu iki değerin belirlenmesinin ardından $k + d_{max}$ gecikme uzunluğunda bir VAR modeli tahmin

edilir ve nedensellik analizi gerçekleştirilir (Toda ve Yamamoto, 1995; Yılancı ve Özen, 2010: 28). Bu testte dikkat edilmesi gereken nokta, değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesinin (d_{max}) modele ait uygun gecikme uzunluğunu (k) geçmemesidir ($k \geq d_{max}$). Aksi takdirde nedensellik testi yapılamaz (Toda ve Yamamoto, 1995).

Toda Yamamoto testi aşağıda yer alan VAR model görünürde ilişkisiz regresyon metodu ya da en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilir (Yılancı ve Özen, 2010: 28):

$$(6) \quad y_t = \gamma_{0+} \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \alpha_{1i} y_{t-1} + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \beta_{1i} x_{t-1} + e_{1t}$$

$$(7) \quad x_t = \gamma_{0+} \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \alpha_{2i} y_{t-1} + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \beta_{2i} x_{t-1} + e_{2t}$$

İlk formülde x değişkeninin, y değişkeninin Granger nedeni olmadığını gösteren ana hipotez $H_0: \beta_{1i} = 0$, Granger nedeni olduğunu gösteren alternatif hipotez $H_1: \beta_{1i} \neq 0$ şeklindedir. Alternatif hipoteze karşın ($i \leq k$ olmak şartıyla) serbestlik dereceli (k) ki kare dağılımına (X^2) uygunluk sağlayan Wald testi ile çözülür. İkinci model içinde aynı ifadeleri kullanmak mümkündür.

3.2.1.2. Birim Kök Testleri ve Optimal Gecikme Uzunluğu

Birim kök testleri bir serinin durağan olup olmadığını araştırmak için uygulanmaktadır. Bu çalışmada, Toda-Yamamoto Nedensellik testi kapsamında serilerin maksimum bütünleşme derecesini (d_{max}) belirlemek için Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilmiş olan Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi yapılmıştır. ADF birim kök testinin H_0 : temel hipotezi serinin durağan olmadığı birim kök taşıdığını, H_1 : alternatif hipotezi ise serinin durağan olduğu ve birim kök taşımadığı şeklindedir.

Tablo 13'te oluşturulan model için değişkenlerin ADF Birim Kök testi yapılmıştır. Cari açık oranı (ca), ara malı ithalatı / toplam mal ithalatı (imp) değişkenleri ADF Birim Kök testinde seviyesinde 'I(0)', işsizlik oranı (une) ise birinci farkında 'I(1)' durağan olarak hesaplanmıştır.

Tablo 13: ADF Birim Kök Testi

DEĞİŞKENLER	AIC	ADF Test İstatistiği	
		Sabitli	Sabitli ve Trendli
DÜZEY			
ca (0)	0/0/2	-3.623822**	-4.133875**
une (0)	0/1/0	-1.507903	-3.191508
une (1)	1/1/0	-4.839206**	-4.736594**
imp (0)	0/7/8	-2.577549	-3.744783**

Not: *: %1, * *: %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. AIC: Akaike Bilgi Kriterine göre uygun gecikme uzunluklarını ifade etmektedir.

Testin ilk aşamasında maksimum bütünleşme derecesini (d_{max}) belirlemek için ADF Birim Kök Testi ile değişkenlerin durağanlık düzeylerine bakılmıştır. Birim kök testi sonucunda değişkenlerin durağanlık düzeyleri sırasıyla; ca I(0), une I(1), imp I(0) olarak belirlenmiştir. Değişkenlerin birim kök test sonuçlarına göre maksimum bütünleşme derecesi (d_{max}) '1' olarak analize dahil edilmiştir. Ardından uygun gecikme uzunluğunun (k) belirlenebilmesi için değişkenler ikili VAR gecikme uzunluğu analizine dahil edilmiştir.

Tablo 14: Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi (UNE ve CA)

VAR Gecikme Uzunluğu Seçim Kriteri

İçsel Değişkenler: UNE CA

Dışsal Değişkenler: C

Örnek: 1988 2021

Dahil Edilen Gözlemler: 32

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-141.6876	NA	27.24196	8.980472	9.072080	9.010838
1	-108.3227	60.47371*	4.351506	7.145172	7.419997*	7.236268
2	-102.8201	9.285733	3.977540*	7.051256*	7.509298	7.203084*

* kriter tarafından seçilmiş gecikme uzunluğunu gösterir.

LR: Ardışık Modifiye Edilmiş LR Test İstatistiği (her test %5 seviyesinde)

FPE: Son Tahmin Hatası

AIC: Akaike Bilgi Kriteri

SC: Schwarz Bilgi Kriteri

HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri

Hatemi-J ve Hacker (2009), küçük örnekleme sahip serilerin analizinde optimal gecikme uzunluğunu belirlerken LR bilgi ölçütünün kullanılmasının daha kesin tahminler üreteceğini vurgulamışlardır (Hatemi-J ve Hacker, 2009: 7). Bu bağlamda, analizde LR bilgi ölçütünden yararlanılmış ve uygun gecikme uzunluğu UNE→CA için LR yıldız değeri dikkate alınarak $k = 1$ olarak belirlenmiştir. Modelin maksimum bütünleşme derecesi (d_{max}) 1 ve uygun gecikme uzunluğu (k) 1 olduğu için $d_{max} + k = 2$ gecikmeli bir T-Y testi çözülmüştür.

Tablo 15: Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi (UNE ve IMP)

VAR Gecikme Uzunluğu Seçim Kriteri
İçsel Değişkenler: UNE IMP
Dışsal Değişkenler: C
Örnek: 1988 2021
Dahil Edilen Gözlemler: 32

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-142.1418	NA	28.02643	9.008861	9.100470	9.039227
1	-117.0458	45.48646*	7.506076*	7.690363*	7.965188*	7.781459*
2	-113.5616	5.879667	7.783492	7.722597	8.180640	7.874425

* kriter tarafından seçilmiş gecikme uzunluğunu gösterir
LR: Ardışık Modifiye Edilmiş LR Test İstatistiği (her test %5 seviyesinde)
FPE: Son Tahmin Hatası
AIC: Akaike Bilgi Kriteri
SC: Schwarz Bilgi Kriteri
HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri

Analizde LR bilgi ölçütünden yararlanılmış ve uygun gecikme uzunluğu IMP→UNE için LR yıldız değeri dikkate alınarak $k = 1$ olarak belirlenmiştir. Modelin maksimum bütünleşme derecesi (d_{max}) 1 ve uygun gecikme uzunluğu (k) 1 olduğu için $d_{max} + k = 2$ gecikmeli bir T-Y testi çözülmüştür.

3.2.2. Bulgular

Bu bölümde çalışmada yer alan değişkenlerin Toda Yamamoto Nedensellik testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 15'te yer alan une ile ca arasında yapılan Toda Yamamoto nedensellik testinin bulgularına göre alternatif hipotez reddedilir ve temel hipotez kabul edilir. Bu bulgulara göre hem une'den ca'ya doğru hem de ca'dan une'ye doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur. Başka bir ifade ile işsizlik oranı cari açık oranının bir nedeni değilken, cari açık oranı da işsizlik oranının bir nedeni değildir sonucuna varılabilir. Ancak, ekonometrik literatürden hareketle bu nedensellik ilişkisinin doğrudan olmadığı ve dolaylı yünden bir nedensellik ilişkisi olabileceği hususu da dikkate alınmalıdır.

Tablo 15'te yer alan imp ile une arasında yapılan Toda Yamamoto nedensellik testinin bulgularına göre ise imp'den une'ye doğru bir nedensellik ilişkisi yokken, une'den imp'e doğru %10 anlamlılık düzeyinde bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. Bir başka ifade ile değişkenler

arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Buna göre işsizlik oranı ara malı ithalatının nedeni değilken, ara malı ithalatı işsizlik oranının nedenidir. Değişkenler arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcuttur.

Tablo 16: Toda Yamamoto Nedensellik Testi Sonuç Tablosu

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Uygun Gecikme Uzunluğu	Ki-Kare Test İstatistiği Değeri	Olasılık Değeri	Sonuç
une	ca	1	1.834763	0.1756	ca $\nRightarrow$ une
ca	une	1	0.098819	0.7533	une $\nRightarrow$ ca
imp	une	1	0.269661	0.6036	une $\nRightarrow$ imp
une	imp	1	2.850034	0.0914	imp $\Rightarrow$ une

SONUÇ ve ÖNERİLER

Günümüz küreselleşen dünyasında artan finansallaşma hareketleri cari işlem hesap açıklıklarını ülkeler için önemli gündem maddesi haline getirmiştir. Küreselleşen dünyada finansallaşma hareketleri ve teknolojik gelişmeler beraberinde sermaye hareketlerine hız kazandırmıştır. Bu sayede ülkeler arası etkileşim artmış ve bazı ülkeler daha da zenginleşirken bazı daha da ülkeler ise fakirleşmiştir. Ülkeler arasındaki hız kazanan bu etkileşim cari işlemler dengesinin önemini kayda değer ölçüde artırmıştır. Bu bağlamda, cari açık sorunu özellikle gelişmekte olan ülkelerin döviz ihtiyacına vurgu yaparken diğer taraftan da işsizlik sorununu gündeme getirmektedir.

Cari açık ve işsizlik sorunu Türkiye gibi özellikle gelişmekte olan ülkeler için en hassas sorunlardandır. Türkiye bağlamında son yıllarda uygulanan döviz kuru ve faiz politikaları ithalatın ihracattan daha da fazla gerçekleşmesine neden olmuş ve sonuç olarak cari açık ve işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalınmıştır. Yurt içindeki talebin dış piyasadaki nihai mallara doğru yönelmesi ve yerli piyasadaki üreticilerin dış piyasadaki üreticiler ile rekabet edemeyecek konuma gelmesi cari açığın artan ithalat üzerinden yurt içinde işsizlik yaratması sonucunu doğurmaktadır. Zira artan rekabet koşullarına uyum sağlayamayan yerli üreticiler bir süre sonra üretim miktarını kısmak ve işçi kadrosunda daralmaya gitmek zorunda kalmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere yaşanan ithalat artışları yerli piyasadaki üretimi olumsuz etkilediği için işsizlik sorununu ortaya çıkarmaktadır. Diğer tarafta Türkiye’de üretimdeki girdi bileşenlerinin ithalata bağlı olması, bir başka deyişle, ara malı ithalatının cari açık ve işsizlik üzerindeki etkisi sorunun bir başka boyutudur.

Bu çalışmada Türkiye ekonomisine ait 1988-2021 arası dönemi kapsayan cari açık oranı, işsizlik oranı ve ara malı ithalatının toplam ithalata oranı arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Bu bağlamda, işsizlik oranı ile cari açık oranı arasında ve ara malı ithalatının toplam ithalata oranı ile işsizlik oranı arasındaki iktisadi nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto nedensellik testi kapsamında test edilmiştir. Testin ilk aşamasında maksimum bütünleşme derecesini belirlemek için ADF Birim Kök Testi ile değişkenlerin durağanlık düzeylerine bakılmıştır. Değişkenlerin birim kök test sonuçlarına göre maksimum bütünleşme derecesi “1” olarak analize dahil edilmiştir. Ardından uygun gecikme uzunluğunun belirlenebilmesi için değişkenler VAR gecikme uzunluğu kullanılmıştır. Analiz sonucu ulaşılan bulgular şu şekildedir:

- Ara malı ithalatı ile işsizlik oranı arasında yapılan Toda-Yamamoto nedensellik testinin bulgularına göre değişkenler arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur.

Buna göre işsizlik oranı ara malı ithalatının bir nedeni değilken, ara malı ithalatı neden işsizlik oranı ise sonuçtur.

- Cari açık oranı ile işsizlik oranı arasında yapılan Toda-Yamamoto nedensellik testinin bulgularına göre işsizlik oranı ile cari açık oranı arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Ancak ekonometrik literatürden hareketle bu nedensellik ilişkisinin doğrudan olmadığı ve dolaylı yünden bir nedensellik ilişkisi olabileceği hususu da dikkate alınmalıdır.

Çalışmanın temel hipotezi Türkiye için ara malı ithalatı, cari açık oranı ve işsizlik oranı arasında iktisadi bir nedenselliğin olduğudur. Test sonuçlarına göre ara malı ithalatının neden, işsizlik oranının ise sonuç olduğu nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır. Cari açık oranı ile işsizlik oranı arasında herhangi bir iktisadi nedensellik tespit edilememiştir. Buradan hareketle denilebilir ki çalışmanın literatürde az yer alan bir konuya değinmesi diğer araştırmalar için teşvik edici olabilir. Türkiye'nin üretiminin ithalata olan bağımlılığı göz önüne alınarak ara malı ithalatı, cari açık oranı ve işsizlik oranı arasındaki ilişkinin daha kapsamlı ekonometrik analizleri yapılabilir. Bu kapsamda ulaşılabilecek sonuçlar, istihdamı korumak amacıyla mevcut uygulamadaki tekstil ve giyim eşyası gibi emek yoğun nihai ürünlere yüksek ek gümrük vergisi getirilmesi gibi mala göre farklılaştırılmış (nihai mal – ara mal) gümrük vergileri politikasını gerektirdiğinden, mevcut Avrupa Birliği ile olan gümrük birliği kapsamındaki politikaların da kapsamlı bir revizyonunu gerektirmektedir. Bunun ötesinde orta – uzun vadede ise ara malı ithalatı içerisinde Türkiye'de üretilebilecek olan malların üretilmesinin desteklenmesi için teşvik politikalarının geliştirilmesi gerekli görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Muhittin (2013), “Ekonomik Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, **Akademik Bakış Dergisi**, (35), 1-20.
- Ahmed, Haydory Akbar (2022), “Long-run Relationship between the Unemployment Rate and the Current Account Balance in the United States: An Emprical Analysis” **Portuguese Economic Journal**, (6), 1-20.
- Akbostancı, Elif ve Gül, İpek Tunç (2002), “Turkish Twin Deficits: An Error Correction Model of Trade Balance”, **ERC-Economic Research Center Middle East Technical University**, (1), 1-18.
- Akcan, Ahmet Tayfur ve Ener, Meliha (2018), “Makroekonomik Değişkenlerin İşsizlik ile İlişkisi: Türkiye Örneği”, **Yönetim Bilimeri Dergisi**, 16(31), 263-285.
- Akcan, Can Coşkun (2002), “Globalleşme ve Yoksulluk” Akcan, Can Coşkun. (Ed.) **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, 1. Baskı içinde (1-25), Hak-İş Konfederasyon Yayını, Ankara.
- Akcan, Can Coşkun ve Şen, Hüseyin (1999), “Globalleşme”, **Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye**, 1. Baskı içinde (10-35), TOSYÖV Yayınları, Ankara.
- Akdoğan, Hasan (2019), **Dış Ticarete Kliring Ödeme Sistemi**, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/dis-ticarete-kliring-odeme-sistemi/439333> (31.01.2023).
- Akın, Fetullah (2018), “Ekonomilerin En Büyük Problemi Olan İşsizlik Neden Çözülemiyor?”, **İş ve Hayat**, 4(7), 82-99.
- Akman, Sait M. (2015), “Ticarette Korunma Önlemleri ve Korumacılık: Ek Vergi Yoluyla İthalatın Kısılması Hedefe Ulaştırır mı?”, **TEPAV**, https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1442416244-9.Ticarette_korunma_onlemleri_ve_korumacilik_Ek_vergi_yoluyla_ithalatin_kisilmasi_hed_hed_ulasitir_mi_.pdf, (24.01.2023).
- Aktel, Mehmet (2001), “Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 6(2), 193-202.
- Alkan, Yaşar (2018), “Türkiye’de Dış Ticaret Açığı ile Büyüme ve Döviz Arasındaki İlişki”, **İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi**, 1(1), 54-67.
- Altunöz, Utku (2014), “Cari Açık Sorunun Temel Nedenleri ve Sürdürülebilirliği : Türkiye Örneği”, **İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 1(2), 116-132.

- Arıcan, Erişah ve Okay, Güçlü (2014), “Ekonomik İstikrarsızlık Ortamında Merkez Bankalarının uyguladığı Para Politikaları ve Türkiye Örneği”, **İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi**, 1(1), 1-49.
- Ayaş, Necla ve Çeştepe, Hamza (2010), “Dış Ticaretin İstihdam Üzerindeki Etkileri: Türkiye İmalat Sanayi Örneği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 15(2), 259-281.
- Aydemir, Cahit ve Kaya, Mehmet (2007), “Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 6(20), 260-282.
- Aytekin, Güner Koç (2019), “Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Belirleyicileri ve Ekonomik Etkileri”, **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 8(15), 255-278.
- Aytekin, İbrahim (2013), “Küreselleşme ve Ekonomik Küreselleşme”, **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 1(2), 123-133.
- Aytemiz, Semiha (2009), “Küreselleşme Koşullarında Dünya Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Yatırımlara Genel Bakış”, **Toplum ve Demokrasi Dergisi**, 3(6), 189-202.
- Bakaç, Bilge (2019), **Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Balıkesir Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barışık, Salih ve Demircioğlu, Elmas (2006), “Türkiye’de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilite, İhracat-İthalat İlişkisi (1980-2001)”, **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2(3), 71-84.
- Başar, Selim (2012), **Makro İktisat**, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Erzurum.
- Başçı, Erdem (2013), “Türkiye’nin Büyüme Potansiyeli”, **TCMB**, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/3f7d26b2-4aea-4eca-9922-b6db101e2f91/Baskan_CEO_Club.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-E-3f7d26b2-4aea-4eca-9922-b6db101e2f91-m3fC56F, (24.01.2023).
- Baştaymaz, Tahir (1983), “İşsizlik Kavramı ve Gelişen Ülkeler”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 4(2), 245-258.
- Bayar, Fırat (2008), “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”, **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, 1(2), 25-34.
- Bayrak, Metin ve Kanca, Osman Cenk (2013), “Türkiye’de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik ve Siyasi Gelişmelerin Seyri”, **Akademik Bakış Dergisi**, (35), 1-20.
- Birincioğlu, Emine (2017), **İthalat ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Boya, Nevin (2013), **Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği: Doğrusal Olmayan Bir Yaklaşım**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bozdağluoğlu, Yasemin Uyar (2008), “Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları”, **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 10(20), 45-65.
- Bozkurt, Cuma ve Gögöl, Pelin Karatay (2010), “Para ve Maliye Politikalarının Koordinasyonu”, **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, 2(2), 27-44.
- Boztepe, Yenal (2007), **Türkiye’de İşsizlik Kavramı ve İşsizliğin Ortadan Kaldırılması İle İlgili Bir Model Oluşturulması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Budak, Alparslan (Ed.) (2015), **Türkiye Sermaye Piyasası Raporu 2014**, 1. Baskı, Printcenter, İstanbul.
- Budak, Alparslan ve Fıkrıkoca, Ekin (Ed.) (2014), **Türkiye Sermaye Piyasası Raporu 2013** 1. Baskı, Umur Baskı, İstanbul.
- Chang, Chun-Ping ve Lee, Chien-Chiang (2010), “Globalization and Economic Growth: A Political Economy Analysis for OECD Countries, **Global Economic Review**, 39(2), 151-173.
- Çiftçi, Necati ve Çapkın, Rıdvan (2013), “Türkiye Ekonomisinde Cari Açık ve İşsizlik İlişkisi Arasındaki İlişkinin VAR Tekniği ile Analizi”, **İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 2(2), 157-182.
- Çiftçi, Necati ve Eşmen, Merve (2017), “Türkiye’de Cari Açığı Belirleyen Faktörler ve Cari Açığı Azaltmada Alternatif Enerji Kaynaklarının Rolü: VAR Modeli”, **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2(1), 83-110.
- Demir, Murat (2013), “Enerji İthalatı Cari Açık İlişkisi, VAR Analizi ile Türkiye Üzerine Bir İnceleme”, **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, 5(9), 2-27.
- Deviren, Nursen Vatansever ve Atasever, Gülhan (2011), “Ekonomik Küreselleşmenin Ulus-Devlet Üzerindeki Etkileri”, **Mevzuat Dergisi**, 14(164), 1-25.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1995), **Küreselleşme, Bölgeselleşme Entegrasyonlar ve Türkiye**, DPT Yayınları, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2000), **Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri Özel İhtisas Raporu**, DPT Yayınları, Ankara.
- Doğan, Emrah (2014), **Türkiye’de Cari Açık Sorununun Yapısal Nedenleri ve Ekonomik Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Doğan, Emrah ve Bayraç, Hüseyin (2014), “Türkiye’deki Cari Açık Sorunu Üzerine Mikro Temelli Bir Yaklaşım”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(2), 97-124.
- Durak, Şuayip (2011), **İşsizlik, İstihdam Politikaları ve İşsizlikle Mücadelede Başarı Örnekleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dursun, Davut (1998), “Küreselleşme ve Toplumun İnşasında Bilginin Artan Önemi”, **Yeni Türkiye**, 1(19), 154-160.
- Egemen, Erdal (2000), “Rekabet Gücü, Ekonomik Etkinlik ve İş Güvencesi”, Prof. Dr. Nusret Ekin’e Armağan, Birinci Baskı içinde (645-660), **TÜHİS**, 38, Ankara.
- Eğilmez, Mahfi (2014), “Ödemeler Dengesini Okumak”, **Kendime Yazılar**, <https://www.mahfiegilmez.com/2014/01/odemeler-dengesini-okumak.html> (24.01.2023).
- Eğilmez, Mahfi ve Kumcu, Ercan (2008), **Ekonomi Politikası – Teori ve Türkiye Uygulaması**, 12. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Eğilmez, Mahfi ve Kumcu, Ercan (2015), **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, 20. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Ekinci, Aykut (2013), “2001 Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisindeki Büyümenin Sırrı: Daha Liberal Bir Ekonomi?”, **Liberal Düşünce**, 18(72), 109-126.
- Ekinci, Mehmet Behzat (2004), “Gelişmekte Olan Ülkelerin Hizmet Ticaretindeki Yeri ve Türkiye; Hizmet Ticaretinde Türkiye’nin Stratejik Sektörlerine İlişkin Değerlendirmeler”, **Dış Ticaret Dergisi**, 9(32), 43-87.
- Ekinci, Ramazan vd. (2017), “Dışa Açıklık ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Zamana Göre Değişen Parametrelili Bir Analiz”, **Sosyoekonomi**, 25(31), 45-73.
- Ekşi, Fatih (2010), **Türkiye’de Cari Açık ve Finansmanı (1980-2009)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ercivan, Şeyda Nur (2021), **Cari İşlemler Dengesi ve İşsizlik Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erlat, Güzin (2000), “Measuring the Impact of Trade Flows on Employment in the Turkish Manufacturing Industry”, **Applied Economics**, 32(9), 1169-1180.
- Ertaş, Sacit (1982), “Ödemeler Bilançosu: Anlamı, Dengesinin Ölçümü ve Sunulması Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 3(2), 79-108.

- Esen, Ömer ve Bayrak, Metin (2015), “Enerji Açığının Belirleyicilerinin Teorik Perspektiften İncelenmesi”, **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 3(1), 45-61.
- Eşiyok, Ali (2006), **İktisadi Dönemler İtibariyle Türkiye Ekonomisinde Kalkınma (1923-2004)**, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ankara.
- EVDS (Elektronik Veri Dağıtım Sistemi) Resmî Web Sitesi Tüm Seriler, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (24.01.2023).
- Fıkırkoca, Ekin vd. (Ed.) (2017), **Türkiye Sermaye Piyasası Raporu 2016**, Baskı 1, Printcenter, İstanbul.
- Fıkırkoca, Ekin vd. (Ed.) (2018), **Türkiye Sermaye Piyasası Raporu 2017**, Baskı 1, Printcenter, İstanbul.
- Fıkırkoca, Ekin vd. (Ed.) (2019), **Türkiye Sermaye Piyasası Raporu 2018**, Baskı 1, Matsis Matbaa Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul.
- Fıkırkoca, Ekin vd. (Ed.) (2020), **Türkiye Sermaye Piyasası Raporu 2019**, Baskı 1, Matsis Matbaa Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul.
- Fıkırkoca, Ekin vd. (Ed.) (2021), **Türkiye Sermaye Piyasası Raporu 2020**, Baskı 1, Matsis Matbaa Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul.
- Fıkırkoca, Ekin vd. (Ed.) (2022), **Türkiye Sermaye Piyasası Raporu 2021**, Baskı 1, Matsis Matbaa Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul.
- Fıkırkoca, Ekin ve Altaş, Gökben (Ed.) (2016), **Türkiye Sermaye Piyasası Raporu 2015**, 1. Baskı, Printcenter, İstanbul.
- Ganiev, Junus (2014), “Küreselleşme, Finansal Piyasalar ve Kriz”, **İktisat Politikası ve Araştırmaları Dergisi**, 1(2), 117-129.
- Gediz, Burcu ve Yalçınkaya, Hakan M. (2000), “Türkiye’de İstihdam – İşsizlik ve Çözüm Önerileri”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 6(1), 161-184.
- Göçer, İsmet (2013), “Türkiye’de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 8(1), 213-242.
- Göçer, İsmet ve Gerede, Cemaleddin (2016), “Cari Açık-Ekonomik Büyüme-Enflasyon ve İşsizlik Açmazında Türkiye: Yeni Nesil Bir Ekonometrik Analiz”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 16(5), 35-46.

- Göngen, Mehmet Ali (2013), “Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Küreselleşmeyi Yöneten Üç Ana Kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2013(29), 117-134.
- Gürlelel, Can Fuat (2015), Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu 2015, **Türkiye İhracatçılar Meclisi Yayınları**, İstanbul.
- Gürlelel, Can Fuat (2016), Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu 2016, **Türkiye İhracatçılar Meclisi Yayınları**, İstanbul.
- Has, Deniz (2021), **Türkiye’de Finansal Dış Açıklık ile Cari Açık İlişkisinin Ampirik Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hatemi-J, Abdunnasser ve Hacker, R Scott (2009), “Can LR Test Be Helpful in Choosing the Optimal Lag Order in the VAR Model When Information Criteria Suggest Different Lag Orders?”, **Applied Economics**, 41(9), 1121-1125.
- Hepaktan, Erdem C (2008), “Türkiye’nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları”, **2. Ulusal İktisat Kongresi**, <https://silo.tips/download/trkiye-nn-dnm-srecnde-di-ticaret-politikaları-cerdem-hepaktan>, (24.01.2023).
- Işık, Nihat (2013), “Küresel Finansal Krizin Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 15(1), 199-240.
- İncekara, Beyhan (2010), **Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye’de İşsizlik**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kanca, Osman Cenk (2012), “Türkiye’de İşsizlik ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 21(2), 1-18.
- Kandemir, Kevser (2015), **Cari Açık Üzerinde Ekonomik Büyümenin Etkisi: Türkiye Uygulaması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karabıçak, Mevlüt (2002), “Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 7(1), 113-116.
- Karabulut, Şahin (2018), **Üçüz Açık Hipotezi ve Türkiyede’deki Malü Politikalar Üzerindeki Etkilerinin Analizi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Karademir, Cihat (2020), **Cari Açık - Enerji İthalatı İlişkisi ve Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Kaynakları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karagöl, Vesysel ve Erdoğan, Meltem (2016), “Cari Açığın Belirleyicilerine Yönelik Bir Zaman Serisi Analizi: Türkiye Örneği”, **Sakarya İktisat Dergisi**, 5(2), 31-56.
- Karatay, Pelin (2008), **İkiz Açıklar Hipotezi ve Türkiye Uygulaması (1990-2006)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kardelen, Cengiz (2021), **Dünya Ekonomisinde Küreselleşmeden Korumacılığa Geçiş Sürecinde Türkiye ve ABD'nin Dış Ticaret Politikaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kartal, Olcay (2019), **Ekonomik Büyüme – Cari Açık İlişkisi: Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaygısız, Ayşe Durgun vd. (2016), “Türkiye’de Tasarruf, Yatırım, Cari Açık ve Büyüme: 1980-2014 Dönemi Üzerine Bir Nedensellik İlişkisi Analizi”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 7(1), 273-300.
- Kaynak, Pınar vd. (2014), “Türkiye’de Cari İşlemler Açığı ile İşsizlik Arasında Bir Ödünleşme Var mı?”, **TOBB ETÜ Sosyal Politikalar Uygulama ve Araştırma Merkezi**, http://spm.etu.edu.tr/tr/publish/2014_12_18-Bilgi_Notu_2.pdf (24.01.2023).
- Kazgan, Gülten (2004), **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, 2.Basım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kazgan, Gülten (2012), **Türkiye Ekonomisinde Krizler**, **İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları**, İstanbul.
- Kekeç, H. Muhammet ve Kuzu, Serdar (2018), “Türkiye’de Cari Açık Makası Daraltılabilir mi?”, **Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi**, 10.Yıl Özel Sayısı, 661-679.
- Kınaytürk, Zuhale (2006), **1990 Yılından Sonra Yaşanan Ekonomik Krizlerin Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) Üzerindeki Etkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kıvılcım, Fulya (2013), “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, 5(1), 219-229.
- Kocabıyık, Turan vd. (2020), “Makroekonomik Değişkenlerin Park Mavera III Gayrimenkul Sertifikası Fiyatı Üzerine Etkisinin Toda-Yamamoto Analizi ile Keşfi”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, 8(21), 347-365.

- Koçtürk, O Murat ve Eker, Meral (2012), “Dünya’da ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi”, **Tarım Ekonomi Dergisi**, 18(1), 35-42.
- Konak, Ali (2018), “Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Nedenleri ve Cari İşlemler Açığı – Dış Ticaret Açığı İlişkisi”, **Econder Uluslararası Akademik Dergisi**, 2(2), 163-178.
- Kurtulmuş, Numan (1998), “Değişim, Yeniden Yapılanma ve Türkiye’nin Geleceği”, **Yeni Türkiye 21.yy Özel Sayısı**, (1), 144-153.
- Kutlu, Sinem ve Yurttagüller, İpek M. (2016), “Türkiye’de Dış Borç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1998-2014 Dönemi İçin Bir Nedensellik Analizi”, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 38(1), 229-248.
- Kuzu, Mehmet (2020), “Cari Açığın Finansmanı: Türkiye İçin Bir Model Önerisi”, **İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, 3(1), 2-14.
- Küçükşu, Mücahide (2012), **Türkiye’de Bütçe Dengesi ve Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: 1998-2011 Dönemine Ait Ampirik Bir Uygulama**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kürkçü, Duygu Dumanlı (2013), “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar”, **The Turkish Online Journal of Design Art and Communication**, 3(2), 1-11.
- Nwaka, Ikechukwu D. vd. (2015), “Trade Openness and Unemployment: Empirical Evidence for Nigeria”, **The Economic and Labour Relation Review**, 26(1), 117-136.
- Odabaşı, Yavuz ve Çetin, Mustafa (2019), “İşsizlik, Reel Döviz Kuru ve Ham Petrol Fiyatlarının Cari Açık Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Bir uygulama”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (61), 159-172.
- Oktar, Suat ve Dalyancı, Levent (2010), “Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler”, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 29(2), 1-22.
- Oran, İbrahim Bora ve Gökmen, Ahmet Münir (2021), “Covid-19’un Dünya ve Türkiye Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri”, **The Journal of Social Science**, 5(10), 377-391.
- Ordu, Metin (2008), **Ödemeler Bilançosundaki Dengesizliklerin Ekonomik Gelişme Üzerine Olan Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öncel, Mualla (1969), “Ekonomik İstikrarı Teminde Para ve Maliye Politikalarının Rolü”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 26(3), 289-299.
- Özdemir, Ünal vd. (2016), “Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, (21)35, 149-174.

- Özkurt, Zeynep ve Akses, Selen (2013), “2013 Yılında Türkiye’de Neler Yaşandı?”, **İktisadi Kalkınma Vakfı**, (77), [https://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/\(2013_yilinda_turkiyede_neler_yasandi_-_aralik_2013\).pdf](https://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/(2013_yilinda_turkiyede_neler_yasandi_-_aralik_2013).pdf) (31.01.2023).
- Özmen, İbrahim vd. (2019), “BRIC-T Ülkelerinde Ekonomik Büyüme, Dışa Açıklık, Elektrik Tüketimi ve Çevre İlişkisine Yönelik Ampirik Bir Çalışma”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 37(4), 675-701.
- Öztürk, Günay (2013), **2000 Yılı Sonrası Türkiye’nin Cari Açık Sorunu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Peker, Osman ve Hotunoğlu, Hakan (2009), “Türkiye’de Cari Açığın Nedenlerinin Ekonometrik Analizi”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 23(3), 221-237.
- Polat, Özgür vd. (2011), “İmalat Sanayinde Dış Ticaret ve İstihdamın Panel Veri Analizi”, **Business and Economics Research Journal**, 2(3), 161-171.
- Raifu, Isiaka Akande (2017), “On the Determants of Unemployment in Nigeria: What Are the Roles of Trade Opennes and Current Account Balance?”, **A Journal of Economic and Social Research**, 3(4), 5-30.
- Rybiński, Krzysztof (2006), “Globalization Versus Financial Markets”, **BIS**, <https://www.bis.org/review/r060705d.pdf> (24.01.2023).
- Sarıtaş, Fatih (2019), **2002 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaret Açıklarının Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sertkaya, Burak ve Baş, Seher (2021), “Covid-19 Salgınının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Riskler ve Olası Senaryolar”, **Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 11(21), 147-167.
- Seyidoğlu, Halil (1993), **Uluslararası İktisat**, Güzem Yayınları, İstanbul.
- Seyidoğlu, Halil (1999), **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, Turhan Kitapevi, İstanbul.
- Seyidoğlu, Halil (2003), “Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 4(2), 141-156.
- Seyidoğlu, Halil (2015), **Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama**, Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Sezer, Emek Aslı (2007), **Türkiye Ekonomisinde Cari Açık ve Etkileri 1995-2005**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Şahin, Begüm Erdil (2011), “Türkiye’nin Cari Açık Sorunu”, **Ekonomik Bilimler Dergisi**, 3(2), 47-56.
- Şahin, Dilek (2015), “İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Türkiye Örneği (1995-2013)”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 22(1), 49-59.
- Şeker, Murat (2006), “Dış Borçlanmaya Teorik Bir Bakış ve Dış Borçların Ekonomik Etkileri”, **Sosyoekonomi**, 3(3), 73-92.
- Şener, Fuat (2001), “Schumpeterian Unemployment, Trade and Wages”, **Journal of International Economics**, 54(1), 119-148.
- Şenkardeşler, Rabia Aktaş (2018), “Cumhuriyetten Günümüze Türkiye’nin Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Nedensellik Analizi”, **Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies**, 4(1), 108-129.
- Takım, Abdullah (2015), “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (27), 315-324.
- Talas, Mustafa ve Kaya, Yaşar (2007), “Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, (22), 149-162.
- Tatlıyer, Mevlüt (2020), **İstihdamı Paylaşmak: İşsizliğin Nedenleri ve Çözümü**, SETA Kitapları, İstanbul.
- The World Bank DataBank (World Development Indicators), <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>, (24.01.2023)
- Tiryaki, Tolga (2002), “Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Türkiye Örneği”, **TCMB Araştırma Yayınları**, (8), 1-22.
- Toda, Hiro Y., ve Yamamoto, Taku (1995), “Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes”, **Journal of Economics**, (66), 225-250.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) Resmî Web Sitesi Dış Ticaret İstatistikleri, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, (24.01.2023).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2014), **İstatistik Göstergeler 1923-2013**, 1. Baskı, TÜİK Matbaa, Nr. 4361, Ankara.
- Uygur, Ercan (2001), “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, **Türkiye Ekonomi Kurumu**, (1), 1-40.
- Uzunoğlu, Sadi vd. (1995), **Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte Olan Ülkelerde Makroekonomik Etkileri ve Türkiye**, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, İstanbul.

- Ümit, Öznur A. (2007), **Türkiye’de Bütçe Açığı ile Cari İşlemler Arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünsal, Erdal M. (2013), **Makro İktisat**, 10.Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Ünsal, Hilmi (2006), **Kamu Açıkları ile Ödemeler Bilançosu Açıkları Arasındaki Etkileşim : 1980 Sonrası Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yalçın, Ömer (2004), **Türkiye’de İşsizlik Sorunu ve İşsizlikle Mücadelede Uygulanan Politikalar ve Bu Politikaların Genel Değerlendirilmesi: Karabük İli Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yayar, Rüştü ve Demir, Yusuf (2014), “Türkiye’de Sürdürebilir Cari Açık”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 7(1), 118-148.
- Yediparmak, Gökhan (2014), **Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (2003-2012)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yeğen, Baki (2019), “Kamu Kesimi Açıklarının Finansmanında Maliye Politikasının Rolü”, **Politik Ekonomik Kuram**, 3(2), 177-191.
- Yılancı, Veli ve Özcan, Burcu (2010), “Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye İçin Savunma Harcamaları ile GSMH Arasındaki İlişisinin Analizi”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 11(1), 21-33.
- Yılmaz, Ahmet ve Karataş, Togan (2009), “Türkiye Ekonomisinde 2001 Krizi Sonrası Süreçte Cari İşlemler Açığının Nedenleri Üzerine Bir İnceleme”, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 27(2), 69-96.
- Yılmaz, Özlem Göktaş (2005), “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, **Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi**, (2), 63-76.
- Yılmaz, Selman (2004), **Makroekonomik Temelde Yatırım, Büyüme ve Enflasyon**, Beşir Kitapevi, İstanbul.
- Yılmaz, Tuğba (2015), **İkiz Açık Teoremi ve Türkiye Uygulaması (1975-2013)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütcü İmam Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yiğit, Hamiyet (2018), **Türkiye’de Cari İşlemler Açığı Sorunu: Nedenleri, Ekonomiye Etkileri ve Çözüm Önerileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi – Sosyal Bilimler Üniversitesi.

Yiğit, Hamiyet (2018), **Türkiye'de Cari İşlemler Açığı Sorunu: Nedenleri Ekonomiye Etkileri ve Çözüm Önerileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yurdakul, Elif Meryem (2014), **Türkiye’de İthalatın Gelişimi ve İthalatın Yapay Sınır Ağları Yöntemi ile Tahmin Edilebilirliğine Yönelik Bir Analiz**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi – Sosyal Bilimler Üniversitesi.

Yüksel, İhsan (2005), “İşsizlik Olgusunun Psikolojik Boyutu: Görgül Bir Araştırma”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 60(3), 255-274.

Yükseler, Zafer (2013), “Yatırım-Tasarruf Dengesi Türkiye Uygulaması ve Sorunlar”, **Research Gate**, https://www.researchgate.net/publication/258808662_YATIRIM-TASARRUF_DENGESİ_TURKIYE_UYGULAMASI (24.01.2023).

ÖZGEÇMİŞ

Emel TÜRktekİN, İlköğretimini Beyazşehir İ.M.K.B. İlköğretim Okulu'nda, Ortaöğretimini Demir Karamancı Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 2013 yılında Gümüşhane Üniversitesi'nde başladığı Gıda Mühendisliği Bölümü'nü yarıda bırakarak 2014 yılında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi'nde İktisat Bölümü'ne başladı. 2016-2017 Eğitim ve Öğretim Yılı'nda Polonya'da bulunan Czesochowa Teknoloji Üniversitesi'nde Erasmus Öğrenci Değişim Hareketi'ne katıldı. 2018 yılında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi'ni başarı ile bitirdi. Aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı- İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Tezli Yüksek Lisans programına başladı. 2019 yılında yüksek lisans öğrencisi olduğu Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde ikinci lisans eğitimi olan İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne başladı ve halen (2023) eğitimine 4. sınıf öğrencisi olarak devam etmektedir.

TÜRktekİN, bekar olup İngilizce bilmektedir.